ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Οι διεκδικήσεις των καπνεργατών της Δράμας από το 1927 ως το 1936

ΡΟΥΝΤΣΙΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Οι διεκδικήσεις των καπνεργατών της Δράμας από το 1927 ως το 1936

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου.

ΡΟΥΝΤΣΙΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Ρούντσιου Μαρία, 2024.**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Ρούντσιου Μαρία, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Οι διεκδικήσεις των καπνεργατών της Δράμας από το 1927 ως το 1936», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα
Ρούντσιου Μαρία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 9
ABSTRACT 11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: 13
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ 16
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η πολιτική συγκρότηση από το 1927-1936 19
1.1. Εθνικές πολιτικές εξελίξεις 19
1.2. Πολιτικές εξελίξεις στην Ανατολική Μακεδονία 22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η επεξεργασία του καπνού στη Δράμα 25
2.1. Η καλλιέργεια του καπνού στη Δράμα και οι χώροι επεξεργασίας του 25
2.2. Το εργατικό δυναμικό των καπνεργοστασίων 26
2.3. Οι συνθήκες εργασίας στα καπνεργοστάσια και οι συνέπειές τους 28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Το καπνικό ζήτημα, 1927-1929 31
3.1 Οι κινητοποιήσεις των καπνεργατών το 1927 31
3.2. Οι αντιδράσεις των καπνεργατών για τους όρους σύστασης του Ταμείου Ασφάλισης 33
3.3. Οι εξελίξεις των εργατικών κινητοποιήσεων στη Δράμα μέχρι τα τέλη του 1927 35
3.4. Τα αιτήματα των καπνεργατικών συνελεύσεων το 1928 38
3.5. Η απεργία του 1928 στη Δράμα 40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: Το εργατικό κίνημα στη Δράμα πριν την οικονομική κρίση 44
4.1. Η διαμόρφωση του εργατικού κλίματος στη Δράμα το 1929 44
4.2. Ο νόμος του 1929 περί Ιδιώνυμου αδικήματος 44
4.3. Οι καπνεργατικές οργανώσεις μετά την εφαρμογή του Ιδιώνυμου 46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: Το καπνικό ζήτημα στα χρόνια της οικονομικής κρίσης 50
5.1. Οι απαρχές της οικονομικής κρίσης στα τέλη του 1929 50
5.2. Οι εργατικές κινητοποιήσεις στην περίοδο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης 1930-1933 51
5.3. Η κήρυξη απεργίας των καπνεργατών το 1933 στη Δράμα 58
5.4. Η επιχείρηση ανασυγκρότησης του σωματείου της «Ευδαιμονίας» 61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: Οι απεργιακές κινητοποιήσεις το 1935-1936 64
6.1. Τα γεγονότα του 1935 64
6.2. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις του 1936 65
6.3. Η απάντηση του Μεταξά στα απεργιακά κινήματα 71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 73
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 76

Ονοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Ρούντσιου Μαρία

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: «Οι διεκδικήσεις των καπνεργατών της Δράμας από το 1927 ως το 1936».

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις …… [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Κωνσταντίνος Δουκάκης

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Αικατερίνη Παπαζαχαρία

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπή: Κυριάκος Ιακωβίδης

Ευχαριστίες:

Η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας δεν θα είχε υλοποιηθεί χωρίς την καθοδήγηση των επιβλεπόντων καθηγητών μου, κ. Βασίλη Καρδάση και κ. Κωνσταντίνου Δουκάκη, ο οποίος και ορίστηκε ως επόπτης της διπλωματικής εργασίας στις αρχές του Ιανουαρίου του ακαδημαϊκού έτους 2023-2024. Οι επισημάνσεις τους συνέβαλλαν καθοριστικά στην περάτωση της επιστημονικής μου έρευνας. Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου για τις γνώσεις στο ιστορικό πεδίο και στην επιστημονική έρευνα που μας προσέφεραν σε όλο το χρονικό διάστημα του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών. Σε προσωπικό επίπεδο θα ήθελα να ευχαριστήσω για την υποστήριξη και τις γόνιμες συζητήσεις μας τον καθηγητή και φίλο μου Νίκο Γ., του οποίου η αγάπη για την ιστορία αποτέλεσε για μένα το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη της ιστορίας. Τέλος, θα ήθελα να ζητήσω ένα μεγάλο συγγνώμη από τα παιδιά μου για τον χρόνο παιχνιδιού που στέρησα από αυτά. Ωστόσο, ευελπιστώ να αποτελώ στο μέλλον ένα παράδειγμα γι' αυτά και να τα παροτρύνω ώστε να μην παύσουν να κυνηγούν τα όνειρά τους.

Στην οικογένειά μου!

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό να αναλύσει την πορεία του καπνεργατικού κινήματος στην Ελλάδα με ειδικότερο πεδίο αναφοράς την Ανατολική Μακεδονία και το γεωγραφικό διαμέρισμα της Δράμας. Η έρευνα αφορά χρονικά την περίοδο του Μεσοπολέμου και συγκεκριμένα τα έτη από το 1927 ως το 1936. Μέσα από τη μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών διαπιστώθηκε ότι τα αιτήματα των καπνεργατών αφορούσαν κυρίως μισθοδοτικές διαφορές μεταξύ των καπνεργατών και του καπνεμπορικού κεφαλαίου. Επίσης, ανάμεσα στα αιτήματα των καπνεργατών ήταν τα επιδόματα ανεργίας, οι ασφαλιστικές καλύψεις του ταμείου καπνεργατών αλλά και οι συνδικαλιστικές ελευθερίες.

Σταθμός των απεργιακών κινητοποιήσεων της Δράμας ήταν η απεργία του 1927. Οι καπνεργάτες, με τη συμπαράσταση και άλλων επαγγελματικών κλάδων, υπέβαλαν ψήφισμα με τα αιτήματά τους στις αρμόδιες αρχές. Οι συγκρούσεις των διαδηλωτών με τη Χωροφυλακή που ακολούθησαν, είχαν ως αποτέλεσμα πολλοί να τραυματιστούν και να φυλακιστούν. Υπαίτιοι όμως των εργατικών κινητοποιήσεων θεωρήθηκαν τα μέλη του σωματείου της «Ευδαιμονίας», το οποίο και διαλύθηκε στα τέλη του ίδιου έτους.

Στα έτη που ακολούθησαν ο νόμος του Ιδιώνυμου το 1929 και η μετέπειτα οικονομική κρίση των ΗΠΑ, που επηρέασε τον ελλαδικό χώρο στα μέσα του 1930, λειτούργησαν ως ανασταλτικοί παράγοντες των συνδικαλιστικών ελευθεριών. Στην περίοδο της οικονομικής κρίσης τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα αυξήθηκαν κατακόρυφα, ενώ το βιοτικό επίπεδο των πολιτών έφτασε σε χαμηλά επίπεδα. Από το 1934 μέχρι το 1935 τα καπνεργατικά κινήματα συνεχίστηκαν μέσω απεργιών με κύρια αιτήματα το ύψος των ημερομισθίων. Στη Δράμα οι απεργιακές κινητοποιήσεις αυτών των ετών υποκινούνταν κυρίως από στελέχη των καπνεργατικών σωματείων.

Το μεγαλύτερο απεργιακό κίνημα στη περίοδο του Μεσοπολέμου ήταν αυτό που εκδηλώθηκε το 1936 στη Θεσσαλονίκη. Οι καπνεργάτες σε σύμπραξη με τις καπνεργατικές ομοσπονδίες και τα καπνεργατικά σωματεία θέλησαν να εκφράσουν με έντονο τρόπο τα αιτήματά τους που μέχρι τότε έμεναν ανεφάρμοστα. Στο Πανκαπνεργατικό Συνέδριο αποφασίστηκε η έναρξη απεργιακών κινητοποιήσεων ως μέσο πίεσης προς την κυβέρνηση για την εκπλήρωση των αιτημάτων τους. Στις απεργιακές κινητοποιήσεις που ακολούθησαν, οι καπνεργάτες ενώθηκαν με άλλους

επαγγελματικούς κλάδους και η απεργία πήρε πανελλαδικό χαρακτήρα. Στη Θεσσαλονίκη, η απεργία του Μάη του 1936 είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο και τη φυλάκιση πολλών διαδηλωτών. Ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς, με την επιβολή της δικτατορίας τον Αύγουστο του 1936 και με μια σειρά από μέτρα κατά των διαδηλωτών, έβαλε τέλος στις συνδικαλιστικές ελευθερίες των εργατών.

Λέξεις κλειδιά
Καπνεργάτες
Απεργιακά κινήματα
Εργατικά σωματεία
Δικτατορία Ιωάννη Μεταξά
Δράμα
Οικονομική κρίση

ABSTRACT

The purpose of this dissertation is to analyze the progress of the tobacco workers' movement in Greece with a more specific field of reference to Eastern Macedonia and the geographic district of Drama. The research concerns the interwar period, specifically the years from 1927 to 1936. Through the study of primary and secondary sources, it was found that the demands of the tobacco workers mainly concerned salary differences between the tobacco workers and the tobacco capital. Also, among the demands of the tobacco workers were unemployment benefits, insurance coverage of the tobacco workers' fund and trade union freedoms.

The strike of 1927 was the center of the strike mobilizations in Drama. The tobacco workers, with the support of other professional branches, submitted a resolution with their demands to the competent authorities. The clashes between the demonstrators and the Gendarmerie that followed resulted in many being injured and imprisoned. However, the members of the "Eudaimonia" union, which was disbanded, were considered to be responsible for the labor mobilizations.

In the years that followed the Law of the «Idionymo» in 1929 and the subsequent economic crisis of the USA that affected Greece in the mid-1930s, acted as inhibiting factors of trade union freedoms. In the period of the economic crisis, the unemployment rates in Greece rose sharply, while the standard of living of the citizens reached low levels. From 1934 to 1935, the tobacco workers' movements continued through strikes with the main demands being the amount of daily wages. In Drama, the strike movements of those years were mainly instigated by tobacco union officials.

The largest strike movement of the interwar period was the one that took place in 1936 in Thessaloniki. The tobacco workers in partnership with the tobacco workers' federations and the tobacco workers' unions wanted to strongly express their demands which until then remained unimplemented. At the General Strike Conference it was decided to implement strike mobilizations aimed at achieving their demands from the government. In the strike mobilizations that followed, the tobacco workers joined other professional branches and the strike took on a nationwide character. In Thessaloniki, the May 1936 strike resulted in the death and imprisonment of many protesters. Prime Minister Ioannis Metaxas, by imposing the dictatorship in August

1936 and with a series of measures against the demonstrators, put an end to the trade union freedoms of the workers.

Keywords
Tobacco workers
Strike movements
Trade unions
Dictatorship of Ioannis Metaxas
Drama
Economic crisis

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι βραχυχρόνιοι πολιτικοί σχηματισμοί είχαν ως αποτέλεσμα τον διχασμό της ελληνικής γνώμης και την καθυστέρηση της ρύθμισης των εργασιακών ζητημάτων. Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά στις εργασιακές απεργιακές κινητοποιήσεις που εμφανίστηκαν εκείνη την περίοδο, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από ένταση και συγκρούσεις μεταξύ των εργατών και των αρχών.

Ένα από τα πιο δραστήρια τμήματα της εργατικής τάξης στα απεργιακά κινήματα ήταν οι καπνεργάτες. Πολλοί καπνεργάτες ήταν ενεργά στελέχη του Παλλαϊκού Μετώπου και δραστηριοποιήθηκαν μέσω της ίδρυσης καπνεργατικών σωματείων. Στη Βόρεια Ελλάδα, και συγκεκριμένα στις πόλεις επεξεργασίας καπνού, όπως ήταν η Θεσσαλονίκη, η Καβάλα, η Δράμα, η Ξάνθη κ.ά., τα απεργιακά κινήματα των καπνεργατών ήταν συχνό φαινόμενο σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.

Επιπροσθέτως αναφορά γίνεται στα αιτήματα των καπνεργατών από το 1927 ως το 1936, όπως εκφράστηκαν μέσα από τα απεργιακά κινήματα στην Ελλάδα γενικότερα και στην περιοχή της Δράμας ειδικότερα. Στο δεύτερο κεφάλαιο η μελέτη μου είχε ως πεδίο αναφοράς την ευρύτερη περιοχή της Δράμας, που απασχολούσε μεγάλο αριθμό εργατών και εργατριών στα καπνεργοστάσια. Τα αιτήματα των καπνεργατών διαμορφώθηκαν μέσα από τις συνθήκες εργασίας και την ανάπτυξη συνδικαλιστικών οργανώσεων με την ίδρυση καπνεργατικών σωματείων. Ποια καπνεργατικά σωματεία όμως υπήρχαν στη Δράμα εκείνη την περίοδο; Ποια τροπή έπαιρναν κάθε φορά οι διεκδικητικοί αγώνες των καπνεργατών; Ποια στάση τήρησε η κυβέρνηση στα εργασιακά ζητήματα του καπνεργατικού κόσμου; Είναι κάποια από τα ερωτήματα που θα απαντηθούν στην παρούσα έρευνα.

Στο τρίτο κεφάλαιο εστίασα στα απεργιακά κινήματα του 1927 και του 1928 προκειμένου να κατανοήσουμε τις κυριότερες διεκδικήσεις των καπνεργατών που αφορούσαν την περιοχή της Δράμας. Αφορμή των έντονων αντιθέσεων μεταξύ των καπνεργατών και των ρυθμιστικών εργασιακών οργάνων αποτέλεσε η διοίκηση του νεοσύστατου τότε Ταμείου Ασφάλισης Καπνεργατών. Τα βασικότερα εργασιακά αιτήματα που ψηφίστηκαν το 1927 αφορούσαν τη διοίκηση του ΤΑΚ, το ταμείο

ανεργίας και κυρίως τις μισθοδοτικές ρυθμίσεις μεταξύ καπνεμπόρων και καπνεργατών. Στο τέλος της απεργίας του 1927, τα αιτήματα των καπνεργατών έμειναν ανεκπλήρωτα και πολλοί καπνεργάτες φυλακίστηκαν ή τραυματίστηκαν μετά από συγκρούσεις με τη Χωροφυλακή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα έτη, από το 1928 ως το 1929, προκειμένου να κατανοήσουμε την ένταση που υπήρχε στον καπνεργατικό κόσμο για να εξασφαλίσει καλύτερες εργασιακές συνθήκες. Επιπλέον, ο νόμος του Ιδιώνυμου που εφάρμοσε ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος, αλλά και η οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει στις ΗΠΑ, αποτέλεσαν τους δύο βασικούς παράγοντες ανάσχεσης του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος.

Το πέμπτο κεφάλαιο, αναφέρεται στην περίοδο που η Ελλάδα είχε επηρεαστεί από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, όταν τα ποσοστά ανεργίας είχαν φτάσει στο αποκορύφωμά τους. Από την ανεργία επηρεάστηκαν σημαντικά όλοι οι επαγγελματικοί κλάδοι της χώρας. Επιπρόσθετα, η φτώχεια δυσχέραινε το βιοποριστικό επίπεδο των πολιτών και αποτέλεσε ένα χαρακτηριστικό εκείνης της εποχής.

Μετά τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης του 1929, στα μέσα της δεκαετίας του 1930, η οικονομία του ελληνικού κράτους άρχισε να ανακάμπτει. Οι καπνέμποροι όμως εξακολουθούσαν να καταπατούν τα δικαιώματα των καπνεργατών, οι οποίοι έχοντας ανάγκη να εργαστούν, συμβιβάζονταν με χαμηλά ημερομίσθια. Τα καπνεργατικά σωματεία όμως προσπαθούσαν να κινητοποιήσουν τους καπνεργάτες ώστε να μην παύσουν να αγωνίζονται για την αύξηση των ημερομισθίων τους. Στο έκτο κεφάλαιο εστίασα στις απεργιακές κινητοποιήσεις από 1934 μέχρι το 1935, οι οποίες εμφανίστηκαν στον ελλαδικό χώρο με αιτήματα κυρίως τοπικού χαρακτήρα. Όλα αυτά βέβαια μέχρι το 1936, όπου ξέσπασε το μεγαλύτερο απεργιακό κίνημα του Μεσοπολέμου.

Το 1936, στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε το Παγκαπνεργατικό Συνέδριο στο οποίο συμμετείχαν επιτροπές από όλα τα καπνεργατικά σωματεία της Ελλάδας. Εκεί αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί μια μεγάλη απεργία, με σκοπό να έφταναν όλα τα αιτήματα των καπνεργατών στην εκάστοτε κυβέρνηση, ώστε να επιτυγχανόταν η υλοποίησή τους. Ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς δεν φάνηκε εξ

αρχής να αντιλαμβάνεται τις διαστάσεις που πήραν οι απεργιακές κινητοποιήσεις σε ολόκληρη τη χώρα. Στις απεργίες του Μάη του 1936, εκτός από τους καπνεργάτες συμμετείχαν και άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι. Από τις συγκρούσεις με την Αστυνομία αρκετοί διαδηλωτές έχασαν τη ζωή τους, πολλοί τραυματίστηκαν και άλλοι φυλακίστηκαν.

Ο Μεταξάς λίγο αργότερα έβαλε τέλος στις συνδικαλιστικές ελευθερίες των εργατών με την επιβολή δικτατορίας τον Αύγουστο του 1936 αλλά και μέσω φυλακίσεων, εκτοπισμών και εξοριών των στελεχών της εργατικής τάξης. Ωστόσο, ήδη είχε συντελεστεί η ριζοσπαστικοποίηση των εργατικών μαζών λόγω των μαζικών, μαχητικών και διεκδικητικών κινητοποιήσεων, κυρίως των καπνεργατών της Ελλάδας γενικότερα αλλά και της Δράμας ειδικότερα. Η ριζοσπαστικοποίηση των Δραμινών εκφράστηκε έντονα το 1941 με την Εξέγερση της Δράμας, στην οποία πρωταγωνίστησε η καπνεργατική τάξη της περιοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας χρησιμοποιήθηκαν κατά βάση πρωτογενείς δημοσιευμένες πηγές. Η αναψηλάφηση εφημερίδων της εποχής βοήθησε στην αποτύπωση του γενικότερου κλίματος της ελληνικής κοινωνίας και κατέδειξε τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβανόταν τις εργατικές κινητοποιήσεις. Επιπροσθέτως, οι Εφημερίδες της Κυβερνήσεως αποτύπωσαν τη θεσμική οπτική της εκάστοτε κυβέρνησης στη ρύθμιση των εργασιακών ζητημάτων των καπνεργατών. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην παρούσα ερευνητική εργασία κατέχει και η χρήση των ημερολογίων. Το *Ημερολόγιο* του Θεόφιλου Αθανασιάδη παρουσιάζει τις οικονομικές συνιστώσες του 1930 μέσα από τον σχολιασμό στατιστικών οικονομικών πινάκων. Ακόμη, το *Ημερολόγιο* του Ι. Μεταξά αναφέρεται στο απεργιακό κίνημα στη Θεσσαλονίκη το 1936 και στη λύση που έδωσε ο ίδιος για να σταματήσει η απεργία.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία παρέχει σημαντικά ερείσματα στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τη συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Ειδικότερα για την περιοχή της Δράμας στο έργο του Σταύρου Χ. Σταυρίδη και Νικόλαου Θ. Γεωργιάδη (*Ιστορία του καπνεργατικού κινήματος Δράμας 1840-1940*) παρουσιάζεται η ιστορία του καπνεργατικού κινήματος από την Τουρκοκρατία μέχρι το 1940.

Επιπλέον χρήσιμες πληροφορίες για την περιοχή της Δράμας στην περίοδο του Μεσοπολέμου αντλούνται από τις δημοσιευμένες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σε Επιστημονικές Συναντήσεις στη Δράμα. Συγκεκριμένα, η ανακοίνωση της Γεωργίας Μπακάλη (Οι καπνεργάτες της Δράμας την περίοδο της καπνικής κρίσης και οι διεκδικητικοί τους αγώνες 1930-1936) παρουσιάζει την πορεία των καπνεργατικών αγώνων και τον τρόπο που επηρεάστηκαν από τις αλλαγές στην καπνεπεξεργασία. Επιπροσθέτως, η μελέτη της Κορνηλίας Τρακοσοπούλου Τζήμου (Αρχές της βιομηχανίας στη Δράμα 1875-1930) παρουσιάζει τους χώρους επεξεργασίας που λειτουργούσαν στη Δράμα κατά τα έτη 1875-1930.

Στο έργο του Ιωάννη Ιωαννίδη (*Το καπνικό στην Καβάλα*) αναλύονται οι απεργιακοί αγώνες των καπνεργατών στην Καβάλα, τα αιτήματά τους και η αντίδρασή τους στα νομοθετήματα της εκάστοτε κυβερνήσεως από το 1840 ως το 1940. Για την περιοχή της Θεσσαλονίκης, στο έργο του Κώστα Φουντανόπουλου

(*Εργασία και εργατικό κίνημα στην Θεσσαλονίκη*) παρουσιάζεται η ηθική οικονομία και η συλλογική δράση των εργατών στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Όσον αφορά το απεργιακό κίνημα στη Θεσσαλονίκη τον Μάη του 1936, το συλλογικό έργο με τίτλο (*Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του 1936*) περιέχει υλικό της διημερίδας της ΚΟ Θεσσαλονίκης του ΚΚΕ και παρουσιάζει πληθώρα επιστημονικών εισηγήσεων. Από αυτά αξιοποιήθηκαν του Μάκη Μαΐλη (Το ιστορικό πλαίσιο που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα του Μάη 1936), στο οποίο παρουσιάζει τους βραχυχρόνιους πολιτικούς σχηματισμούς στην περίοδο του Μεσοπολέμου ως αιτία αστάθειας εργασιακών ζητημάτων. Επίσης η εισήγηση της Μαργαρίτας Αρβανιτάκη (Η δουλειά στα σωματεία: Το παράδειγμα και η πείρα από το κλάδο των καπνεργατών) επικεντρώνεται στις δράσεις των καπνεργατικών σωματείων, της καπνεργατικής ομοσπονδίας και της ΓΣΣΕ στην απεργία του 1936. Στη συνέχεια, η εισήγηση του Ζήση Λυμπερίδη (Ο Μάης του ’36 δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Τα γεγονότα - Ο ρόλος του ΚΚΕ. Συμπεράσματα - διδάγματα) αναφέρεται στην πρωτοφανή άνοδο των απεργιακών κινημάτων το 1936 και συμπεραίνει ότι σε όλα τα απεργιακά κινήματα του Μεσοπολέμου τα μέλη του ΚΚΕ υπέστησαν τρομερές διώξεις από την Ασφάλεια. Επίσης, ένα άλλο έργο του Θέμου Κορνάρου με τίτλο (*Θεσσαλονίκη 9-11 Μάη του 1936*) παρουσιάζει τα γεγονότα των ημερών των απεργιακών κινημάτων στη Θεσσαλονίκη με δημοσιογραφική ματιά και με τη χρήση προφορικών μαρτυριών.

Τέλος, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας αξιοποιήθηκε βιβλιογραφικό υλικό για τη γενική κατάσταση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα. Στο έργο του Γιώργου Αλεξάτου (*Η εργατική τάξη στην Ελλάδα*) παρουσιάζονται οι διαδικασίες συγκρότησης της εργατικής τάξης από την Τουρκοκρατία μέχρι το 1940 και συμπεραίνεται ότι ο αγώνας για επιβίωση οδήγησε σε κοινωνική αντιπαράθεση διαμορφώνοντας έτσι την εργατική τάξη. Επίσης, ο Αντώνης Λιάκος στο έργο του (*Εργασία και πολιτική στον Μεσοπόλεμο, το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*) αλλά και ο Σεραφείμ Σεφεριάδης (*Πολιτική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης)* υποστηρίζουν ότι η ένταση των απεργιακών αγώνων οφείλονταν στην έμφυτη ανάγκη των ανθρώπων για καλυτέρευση του βιοποριστικού επιπέδου τους. Επομένως η πείνα και η φτώχεια του εργατικού κόσμου ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στα απεργιακά κινήματα.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία, αφορά τους αγώνες που κατέβαλλαν οι Δραμινοί καπνεργάτες από το 1927 μέχρι το 1936, για τη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών εργασίας. Προσέγγισα το ερευνητικό ερώτημα μέσα από τη μελέτη του ταραχώδους πολιτικού τομέα, καθώς βραχυχρόνιοι πολιτικοί σχηματισμοί, δημιουργούσαν στην ελληνική κοινωνία μια δυσφορία από τις συνεχόμενες ρυθμιστικές μεταβολές στα εργασιακά ζητήματα. Έπειτα, προσπάθησα με αναφορά σε νόμους που αφορούσαν το καπνεργατικό επάγγελμα, να καταγράψω τις αντιδράσεις του καπνεργατικού κόσμου τόσο στη Δράμα όσο και στις υπόλοιπες ελληνικές καπνεργατικές πόλεις. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, αντιλήφθηκα ότι υπήρχε πενία στις πρωτογενείς μου πηγές. Επισκέφτηκα το Εργατικό Κέντρο Δράμας και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους στον Νομό Δράμας, όπου ενημερώθηκα ότι το μεγαλύτερο τμήμα ιστορικού υλικού που αφορούσε τα χρόνια του Μεσοπολέμου, είχε καταστραφεί ή είχε χαθεί και επομένως δεν υπήρχαν αρχεία. Έτσι, εστίασα την έρευνά μου στα φύλλα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως για να παρουσιάσω τη θεσμική οπτική του καπνικού ζητήματος στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα από τις Εφημερίδες της Κυβερνήσεως, άντλησα πληροφορίες για την καπνεργατική νομοθεσία, που αφορούσε την επεξεργασία, τους μισθούς και τον περιορισμό των συνδικαλιστικών ελευθεριών των καπνεργατών. Επιπροσθέτως, στην περιγραφή των απεργιακών αγώνων στη Δράμα που συντελούνταν σχεδόν σε κάθε νέα εργασιακή τροποποίηση, χρησιμοποίησα τοπικές εφημερίδες, που εστίαζαν στο πώς η τοπική κοινωνία αντιλαμβανόταν τις απεργιακές κινητοποιήσεις. Τέλος, θα ήταν ακατόρθωτο να συγγράψω την παρούσα έρευνα, εάν δεν έκανα χρήση της δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Με τη βοήθεια σχετικών εγχειριδίων έλεγξα το πραγματολογικό πλαίσιο αναφοράς και συμπλήρωσα την έρευνά μου με κάθε νέο στοιχείο σχετικό με τα έτη αγώνων της καπνεργατικής τάξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η πολιτική συγκρότηση από το 1927-1936

1.1. Εθνικές πολιτικές εξελίξεις

Τα έτη από το 1927 ως το 1936 χαρακτηρίζονταν από πολιτική αστάθεια, καθώς υπήρχαν βραχυχρόνιοι κυβερνητικοί σχηματισμοί. Το 1927 ο Ελευθέριος Βενιζέλος επέστρεψε στο ελληνικό κράτος και λίγο αργότερα ψηφίστηκε το Δημοκρατικό Σύνταγμα. Επιπλέον, επανήλθαν στο στράτευμα οι απότακτοι στρατιωτικοί, ενώ το Λαϊκό Κόμμα αποχώρησε από την κυβέρνηση. Λίγο αργότερα, το 1928, ολοκληρώθηκε η νομισματική σταθερότητα και ο υπουργός Οικονομικών Γεώργιος Καφαντάρης παραιτήθηκε μετά από τις πιέσεις που δέχτηκε από τον Βενιζέλο. Οι βουλευτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν το ίδιο έτος στις 4-7-1928, έληξαν με θριαμβευτική νίκη των Φιλελεύθερων. Το 1929 οι εκλογές της Γερουσίας για την προεδρία της δημοκρατίας ανέδειξαν πρόεδρο τον Αλέξανδρο Ζαΐμη.

Το 1929 οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης άρχισαν να επηρεάζουν την οικονομία του ευρωπαϊκού χώρου και κατ' επέκταση και την Ελλάδα. Το 1931 η Ελλάδα υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει τον «κανόνα χρυσού συναλλάγματος» και στις αρχές του 1932 ο Βενιζέλος απέτυχε την εξασφάλιση νέων δανείων από το εξωτερικό. Οι μεγάλες δυσκολίες προήλθαν από τις υψηλές αποσβέσεις του δημόσιου χρέους που είχαν ως αποτέλεσμα να επιβαρυνθεί δυσανάλογα ο προϋπολογισμός της χώρας για χρεολύσια.[1] Όλα τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα να υποτιμηθεί η δραχμή και να εφαρμοστούν περιοριστικά μέτρα στο εξωτερικό εμπόριο.

Ο Βενιζέλος στο νέο πλαίσιο που διαμορφώθηκε από την οικονομική κρίση παραιτήθηκε, ενώ ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου σχημάτισε με την υποστήριξή του νέα κυβέρνηση.[2] Ο Βενιζέλος όμως φοβούμενος την επιρροή του Παπαναστασίου ανέτρεψε την κυβέρνηση και ανήγγειλε νέα εκλογική διαδικασία από την οποία αναδείχθηκε η πτώση των Φιλελεύθερων και η άνοδος του Λαϊκού Κόμματος. Συγκεκριμένα οι Φιλελεύθεροι συγκέντρωσαν 98 έδρες, οι Λαϊκοί 95, ο Καφαντάρης

[1] Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*, Πατάκης, Αθήνα, 2022, σ. 634.
[2] Στο ίδιο, σ. 636.

με τους Προοδευτικούς 15 και οι Κομμουνιστές 10.[3] Οι Λαϊκοί αναγνώρισαν την αβασίλευτη δημοκρατία και την κυβέρνηση ανέλαβε ο Παναγής Τσαλδάρης μετά από ψήφο ανοχής των Φιλελεύθερων.

Στις αρχές του 1933 η εκλογική αναμέτρηση τερματίστηκε, η κυβέρνηση του Τσαλδάρη καταψηφίστηκε και παρά την ισοδυναμία των ψήφων του Λαϊκού και Βενιζελικού κόμματος οι αντιβενιζελικοί πλειοψήφησαν στη Βουλή. Λίγο αργότερα, τον Μάρτιο του 1933, ο Νικόλαος Πλαστήρας θέλοντας να εμποδίσει την κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος να αναλάβει την εξουσία, επιχείρησε ένα αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα, με το οποίο όμως αναζωπυρώθηκε η ένταση μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών στρατοπέδων.[4] Τον Ιούνιο του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκε νέα δολοφονική απόπειρα κατά του Βενιζέλου. Στη Θεσσαλονίκη έγινε νέα εκλογική αναμέτρηση όπου θριάμβευσαν οι βενιζελικοί και προετοίμασαν την ένοπλη αναμέτρησή τους με τους αντιβενιζελικούς.

Την 1η Μαρτίου του 1935 και ενώ συνεχίστηκε το τεταμένο κλίμα ανάμεσα στους βενιζελικούς και στους αντιβενιζελικούς, ξέσπασε στρατιωτικό πραξικόπημα καθοδηγούμενο από τον Βενιζέλο, που βρισκόταν στα Χανιά, και από τον Πλαστήρα, που βρισκόταν στη Γαλλία. Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, έχοντας υπό τον έλεγχό της σημαντικές δυνάμεις του στρατού, κατάφερε να το καταστείλει μετά από 12 ημέρες.[5] Οι πρώτες ενέργειες, μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος, ήταν οι διώξεις του ΚΚΕ και η απαγόρευση της κυκλοφορίας της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, ο οποίος επανακυκλοφόρησε λίγους μήνες αργότερα.

Τον Ιούνιο του 1935 πραγματοποιήθηκαν εκλογές, από τις οποίες απείχαν οι Φιλελεύθεροι και οι Λαϊκοί συγκέντρωσαν υψηλά ποσοστά ψήφων, αποκτώντας έτσι κοινοβουλευτική ισχύ. Παρόλα αυτά ο Τσαλδάρης δεν αξιοποίησε επαρκώς τη δύναμη της παράταξής του και σχημάτισε μια κυβέρνηση συνασπισμού με τον Γεώργιο Κονδύλη. Λίγο πριν τα τέλη του 1935 πραγματοποιήθηκε ένα «νόθο» δημοψήφισμα σχετικά με την επιστροφή του βασιλιά Γεώργιου Β΄. Ο Γεώργιος Β΄ επέστρεψε στην Ελλάδα, απομάκρυνε τον Κονδύλη από την εξουσία, διόρισε νέα

[3] Στο ίδιο, σ. 637.
[4] Μάκης Μαΐλης, «Το ιστορικό πλαίσιο που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα του Μάη 1936», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του ’36,* Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη, 13-14 Μαΐου 2016), Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 2016, σ. 25.
[5] Στο ίδιο, σ. 26.

κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή και προκήρυξε νέες εκλογές.

Οι εκλογές που έγιναν στις 26 Ιανουαρίου 1936 πραγματοποιήθηκαν με το σύστημα της απλής αναλογικής και εκλέχθηκαν 300 βουλευτές.[6] Το Παλλαϊκό Μέτωπο του ΚΚΕ εξέλεξε 15 βουλευτές και τα κόμματα της βενιζελικής και αντιβενιζελικής παράταξης σχεδόν ισοβάθμησαν. Έτσι, καθώς καμία παράταξη δεν είχε συγκεντρώσει αυτοδύναμη πλειοψηφία, ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις για κοινοβουλευτική συνεργασία μεταξύ των κομμάτων. Ο βασιλιάς πρότεινε τη συνεργασία των αρχηγών των αστικών κομμάτων, η οποία όμως δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα στις διαπραγματεύσεις. Το ΚΚΕ απέρριψε την πρόταση του Λαϊκού Κόμματος για κυβέρνηση συνεργασίας και προχώρησε σε συμφωνία με το Κόμμα των Φιλελεύθερων, γνωστή ως «Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα». Με βάση αυτή τη συμφωνία οι Φιλελεύθεροι υποχρεώνονταν να αντιμετωπίσουν μια σειρά ζητημάτων που ανέδειξε το Κομμουνιστικό Κόμμα, ενώ το ίδιο δεσμευόταν να ψηφίσει για πρόεδρο της Βουλής τον Σοφούλη.[7]

Οι αντιδράσεις για το «Σύμφωνο Σοφούλη Σκλάβαινα» ήταν έντονες και ο στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος, που ήταν υπουργός Στρατιωτικών Ζητημάτων, απαίτησε να σχηματιστεί εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση. Ο βασιλιάς όμως απέπεμψε τον Παπάγο από το υπουργείο και διόρισε στη θέση του τον Ιωάννη Μεταξά.

Ο Βενιζέλος δεν έκρυψε τον ενθουσιασμό του από την ανάθεση του Υπουργείου Στρατιωτικών στον Μεταξά. Μάλιστα λίγες μέρες προτού πεθάνει είχε γράψει: «από μέσα από την καρδιά μου αναφωνώ: ζήτω ο βασιλεύς».[8] Ο βασιλιάς έδωσε εντολή στον Δεμερτζή για σχηματισμό κυβέρνησης με αντιπρόεδρο τον Μεταξά, ο οποίος τελικά λίγες μέρες αργότερα διορίστηκε ως πρωθυπουργός μετά τον ξαφνικό θάνατο του Δεμερτζή. Ο σχηματισμός κυβέρνησης υπό τον Μεταξά αποτελούσε επιλογή της εγχώριας αστικής τάξης και του βρετανικού παράγοντα.[9]

[6] Στο ίδιο, σ. 31.
[7] Στο ίδιο, σ. 33.
[8] Γρηγορίου Δάφνη, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμος Β΄, Ίκαρος, Αθήνα, 1974, σ. 406-407.
[9] Μαΐλής, *ό.π,*. σ. 35.

Στις 4 Αυγούστου του 1936 ο Μεταξάς επέβαλε δικτατορία με τη συγκατάθεση του βασιλιά. Οι δυναμικές εργατικές κινητοποιήσεις της εποχής εκείνης και οι συγκρούσεις με την αστυνομία και τον στρατό διευκόλυναν το έργο του, καθώς μπόρεσε να προφασιστεί την ύπαρξη κινδύνων για το κοινωνικό καθεστώς.[10] Εξάλλου πρόσχημα του Μεταξά για να καταλάβει την εξουσία ήταν η απειλή του κομμουνισμού τον οποίο καταδίωξε.

Ο Μεταξάς, κατέβαλε προσπάθειες για την αξιοποίηση των πρώτων υλών της χώρας με σκοπό τη δημιουργία μιας βαριάς βιομηχανίας, κάτι το οποίο στάθηκε αδύνατο για μια χώρα που βρισκόταν σε πτώχευση. Έτσι, η ελληνική οικονομία βρέθηκε εξαρτημένη από τη Γερμανία στις εισαγωγές μηχανημάτων. Επίσης, εκείνη την περίοδο η Γερμανία αποτέλεσε τη βασική αγορά των ελληνικών καπνών.

Στην εξωτερική πολιτική, ο Μεταξάς συνέχισε τον παραδοσιακό διπλωματικό προσανατολισμό της χώρας προς την Αγγλία, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να βρεθεί εκτεθειμένη στις πιέσεις των Ιταλών και των Γερμανών, ενώ προσπάθειες έγιναν για να ενισχυθούν οι σχέσεις της με την Τουρκία.

1.2. Πολιτικές εξελίξεις στην Ανατολική Μακεδονία

Οι χώροι επεξεργασίας του καπνού, λειτουργούσαν συχνά ως χώροι πολιτικών ζυμώσεων, καθώς συχνά μεταξύ των καπνεργατών γίνονταν συζητήσεις σχετικά με τις πολιτικές εξελίξεις του ελληνικού κράτους.

Η Δράμα και η ευρύτερη περιοχή της εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος το 1913. Τον Σεπτέμβριο του 1915 πραγματοποιήθηκαν εκλογές για την ανάδειξη κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων και κυριάρχησε η αντιβενιζελική παράταξη. Γενικότερα, στον Νομό Δράμας από το 1915 μέχρι το 1920, όπου μεγάλο μέρος του πληθυσμού ήταν μουσουλμάνοι, κυριαρχούσε η αντιβενιζελική παράταξη. Επιπλέον, την περίοδο εκείνη είχαν εκλεχθεί βουλευτές αρκετοί Δραμινοί Μουσουλμάνοι.

Από το 1923 ως το 1936 στην περιοχή της Δράμας εγκαταστάθηκαν χιλιάδες πρόσφυγες από τον Πόντο και τη Μικρά Ασία. Οι πρόσφυγες ξεπέρασαν το 70% του συνολικού πληθυσμού. Με δεδομένο τα παραπάνω και καθώς οι πρόσφυγες είχαν

[10] Κωστής, *ό.π.,* σ. 640-641.

ταχθεί στο πλευρό του Βενιζέλου, το Κόμμα των Φιλελεύθερων συγκέντρωσε μεγάλα ποσοστά προτίμησης στον Νομό Δράμας. Το 1928 η βενιζελική παράταξη συγκέντρωσε το 65% των ψήφων. Στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις των ετών 1932, 1933 και 1936 τα ποσοστά εκλογικής προτίμησης των Δραμινών, για το κόμμα των Φιλελεύθερων, ήταν άνω του 50%.[11]

Η αντιβενιζελική παράταξη, από το 1923 μέχρι το 1936, στη Δράμα ήταν διασπασμένη και δεν συγκέντρωσε μεγάλα ποσοστά εκλογικής προτίμησης. Στις εκλογές του 1926, το Λαϊκό Κόμμα κατέγραψε πολύ χαμηλό ποσοστό (0,63%), αλλά στη συνέχεια η δεξιά παράταξη ακολούθησε ανοδική πορεία φτάνοντας το 40% το 1935.[12]

Ως τρίτη εκλογική δύναμη στον Νομό Δράμας εμφανιζόταν το Ενιαίο Μέτωπο των κομμουνιστών και των συμμάχων τους, που αντλούσε ψηφοφόρους κυρίως από την καπνεργατική τάξη της Δράμας και της Χωριστής. Μετά τη μείωση των εκλογικών ποσοστών της αριστερής παράταξης το 1928, η κομμουνιστική παράταξη ακολούθησε συνεχή άνοδο. Το 1935 όταν δεν κατήλθε στις εκλογές το Κόμμα των Φιλελεύθερων, το Ενιαίο Μέτωπο ξεπέρασε σε εκλογική προτίμηση το ποσοστό του 20%.[13]

Η εκλογική άνοδος του Ενιαίου Μετώπου, το οποίο αναδείχτηκε σε πρώτη δύναμη πανελλαδικά, στον Δήμο Δράμας το 1935, σχετιζόταν με τη μαχητικότητα και τη μαζικότητα που είχε λάβει το καπνεργατικό κίνημα στη Δράμα τη δεκαετία του 1930. Επιπροσθέτως, η εκλογική προτίμηση του κομμουνιστή δημάρχου στη διπλανή πόλη της Καβάλας επηρέασε βαθύτατα τις πολιτικές εξελίξεις στη Δράμα.

Συγκεκριμένα στις δημοτικές εκλογές του 1934, στην πόλη της Καβάλας εκλέχθηκε δήμαρχος ο κομμουνιστής Δημήτριος Παρτσαλίδης, με ποσοστό 50,3%.[14] Από τους πρώτους μήνες της εκλογής του, υπόβαλε υπομνήματα στη Γενική Διοίκηση της Θράκης και στη Νομαρχία της Καβάλας, στα οποία τόνιζε τα προβλήματα επιβίωσης που αντιμετώπιζε ο καπνεργατικός κόσμος μετά την

[11] Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης, *Εκλογές και κόμματα στο Νομό Δράμας 1915-2015*, εκδόσεις Bookstars, Δράμα, 2017, σ. 48.
[12] Στο ίδιο, σ. 40 και 48.
[13] Στο ίδιο, σ.41.
[14] Ιωάννης Ιωαννίδης, *Το καπνικό στην Καβάλα*, Ιστορικό Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Δήμος Καβάλας, 1998, σ. 118.

οικονομική κρίση. Η εμφανής στήριξη που παρείχε ο νέος δήμαρχος της Καβάλας στον καπνεργατικό κόσμο αποδείκνυε ότι η εκλογή του προέρχονταν από την προτίμηση των καπνεργατών.

Τα ενθαρρυντικά νέα, για τη στήριξη των αιτημάτων των καπνεργατών από έναν δημοτικό άρχοντα στην Καβάλα δεν άφησαν ανεπηρέαστους και τους καπνεργάτες στη Δράμα. Έτσι, στις εκλογές του 1935 για την ανάδειξη κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων, το Κοινό Μέτωπο Εργατών, Αγροτών και Επαγγελματιών (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και Σύμμαχοι) συγκέντρωσαν στον Νομό Δράμας το μεγαλύτερο πανελλαδικά ποσοστό εκλογικής προτίμησης ύψους 23%.[15]

[15] Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η επεξεργασία του καπνού στη Δράμα

2.1. Η καλλιέργεια του καπνού στη Δράμα και οι χώροι επεξεργασίας του

Στην περιοχή της Δράμας[16] ο καπνός καλλιεργούταν από την οθωμανική περίοδο, το πρώτο καπνομάγαζο κτίστηκε το 1875 από τον έμπορο και εργοστασιάρχη Ιωάννη Αναστασιάδη που ήταν ένας από τους ευπορότερους κατοίκους της πόλης.[17] Αργότερα, το 1885 οικοδομήθηκε το συγκρότημα της Εταιρείας του Μονοπωλίου Οθωμανικών Καπνών, το οποίο αντιπροσώπευε γαλλικά και αυστριακά συμφέροντα με σκοπό την παραγωγή σιγαρέτων και επεξεργασμένου καπνού.[18]

Η καλλιέργεια του καπνού στη Δράμα αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα μέσα του 19ου αιώνα και η εκτεταμένη καλλιέργεια του συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη της Δράμας. Το εμπόριο του καπνού στα μέσα του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα διεξαγόταν στα κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Ευρώπης και της Αμερικής. Από το 1926 μέχρι το 1929 η παραγωγή καπνού αυξήθηκε κατά 124% σε σχέση με προηγούμενα έτη, γεγονός που οφειλόταν όχι μόνο στα υδραυλικά έργα αλλά και στην εισαγωγή γεωργικών μηχανημάτων.[19]

Οι χώροι επεξεργασίας του καπνού στη Δράμα την περίοδο 1928-1936 ήταν πολυάριθμοι και επεκτάθηκαν και σε άλλους δήμους του Νομού, όπως ήταν οι καπναποθήκες του Δοξάτου, της Χωριστής, της Προσοτσάνης κ.α. Η επέκταση των χώρων επεξεργασίας καπνού οφειλόταν και στις νέες ανάγκες που δημιούργησε ο νόμος του 1922 (Ν. 2869/1922).[20] Σύμφωνα με τον νόμο του 1922, απαγορεύτηκε η εξαγωγή στο εξωτερικό ανεπεξέργαστων αρωματικών καπνών και ως εκ τούτου τα φύλλα των καπνών έπρεπε να ταξινομούνται και να συσκευάζονται σε

[16] Ο Νομός Δράμας ήταν αμιγώς μια καπνοπαραγωγική περιοχή. Σε αυτό συνέβαλε ο συνδυασμός ευνοϊκών όρων που σχετιζόταν με τη σύσταση του εδάφους και των κλιματολογικών συνθηκών για την παραγωγή άριστης ποιότητας καπνού. Ο καπνός που παράγονταν σύμφωνα με την έκθεση, το 1936, του διευθυντή του Καπνολογικού Ινστιτούτου Δράμας Δ. Αργυρούδη, είχε μικρή περιεκτικότητα νικοτίνης, λεπτό άρωμα, γλυκιά γεύση, χρυσόξανθο χρώμα, καλή καύση, μικρά ελαστικά φύλλα και μικρό ειδικό βάρος καθιστώντας το έτσι ένα άρτιο προϊόν.

[17] Κορνηλία Τρακοσοπούλου-Τζήμου, «Αρχές της βιομηχανίας στη Δράμα 1875-1930», στο: Φαράκλας Χρίστος Π.- Γεωργιάδης Θ. Νικόλαος (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης Δράμα 21-24 Μαΐου 1998*, Δήμος Δράμας, τ. Γ1,Δράμα, 2002, σ. 342.

[18] Στο ίδιο, σ. 342-343.

[19] Στο ίδιο, σ. 346.

[20] *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, Αθήνα, Αρ. φ. 119, 20 Ιουλίου 1922, σ. [3].

εργοστασιακούς χώρους. Ωστόσο το 1925 οι εργοδότες πέτυχαν μια σημαντική νίκη εναντίον των εργατών, εφόσον κατάφεραν να καταργηθεί ο νόμος του 1922 που επέβαλε την υποχρέωση στους καπνεμπόρους, να επεξεργάζονται με πολυτέλεια τον καπνό.[21] Η κατάργηση του νόμου, έδωσε τη δυνατότητα στους εμπόρους να απλοποιήσουν την επεξεργασία του καπνού.

Από το 1927 μέχρι το 1936 οι σπουδαιότερες καπναποθήκες που λειτουργούσαν στη Δράμα, ήταν η καπναποθήκη του Ελβετού Hermann Spierer που οικοδομήθηκε το 1925 και αργότερα το 1932 αγοράστηκε από την Αυστροελληνική Εταιρεία. Η καπναποθήκη του Πρωτόπαπα λειτούργησε το 1922, ενώ επίσης γνωστές ήταν οι καπναποθήκες του Πορτοκάλογλου, του Αθανασόπουλου και του Αναστασιάδη.[22]

2.2. Το εργατικό δυναμικό των καπνεργοστασίων

Η βάση του εργατικού δυναμικού της Δράμας προερχόταν από τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν εκεί από το 1922. Ο αριθμός των προσφύγων αύξησε σημαντικά τον πληθυσμό της περιοχής και από 12.903 κατοίκους που καταγράφηκαν το 1913, έφτασαν στους 29.339 το 1928.[23] Οι πρόσφυγες εργάστηκαν με ιδιαίτερο ζήλο τόσο στην καλλιέργεια του καπνού, στα κτήματα που τους δόθηκαν από το κράτος, όσο και στην επεξεργασία του ως καπνεργάτες.[24]

Επιπροσθέτως, σπουδαία ήταν και η παρουσία στα καπνεργοστάσια των Εβραίων εργατών. Στη Δράμα διαβίωνε σημαντική μειονότητα Εβραίων. Πολλοί από αυτούς μετά το άνοιγμα της Αυστροελλληνικής Εταιρείας εργάστηκαν εκεί, καθώς ο πρόεδρος και ευεργέτης της εβραϊκής κοινότητας Σερρών Γιοσέφ Φαρατζή είχε θέση αντιπροέδρου.[25] Οι Εβραίοι μετά την άφιξη των προσφύγων αντιλήφθηκαν τη σκληρή και ανταγωνιστική διάθεσή τους για τον έλεγχο του εμπορίου και απομονώθηκαν πολιτικά. Πολλοί Εβραίοι θεωρούσαν τον εαυτό τους ως ξένη εθνική

[21] Κώστας Φουντανόπουλος, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη 1908-1936*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005, σ. 221.
[22] Τρακοσοπούλου- Τζήμου, *ό.π.*, σ. 344.
[23] Στο ίδιο, σ. 341.
[24] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ.67
[25] Βασίλης Ριτζαλέος, «Η δημογραφική εξέλιξη της εβραϊκής κοινότητας Δράμας από τα μέσα του 19ου αι. μέχρι την καπνική κρίση του Μεσοπολέμου», στο: Φαράκλας Χρίστος Π.- Γεωργιάδης Θ. Νικόλαος (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά Δ΄ Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 16-19 Μαΐου 2002*, Δήμος Δράμας, Δράμα, 2006, τ.Δ΄, σ. 299.

μειονότητα σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.[26] Επιπλέον, διατηρούσαν αντιβενιζελική στάση, καθώς θεωρούσαν τον Βενιζέλο ως εχθρό τόσο για την κοινότητά τους όσο και για το ελληνικό κράτος.

Η παιδική εργασία είχε απαγορευτεί το 1924 με τον νόμο ΔΚΘ 1920. Με βάση αυτόν απαγορεύτηκε η εργασία στην επεξεργασία του καπνού στους άντρες κάτω των 16 ετών και στις γυναίκες κάτω των 18 ετών.[27] Ωστόσο, δεν μπορούμε να αναφερθούμε σ' ένα συγκεκριμένο αριθμό γυναικών και αντρών που εργάζονταν στα καπνεργοστάσια, καθώς ο αριθμός τους αυξομειωνόταν με βάση τις οικονομικές μεταβολές κάθε έτους και εξαρτιόταν από το ύψος της παραγόμενης ποσότητας καπνού.

Το αξιοσημείωτο αυτής της περιόδου είναι η είσοδος των γυναικών στην καπνεπεξεργασία και η πρόοδος που σημείωσαν σ' αυτή την απασχόληση. Οι γυναίκες συμμετείχαν πάντα στην παραγωγική διαδικασία, όμως αυτό που άλλαξε μετά την εμφάνιση των καπιταλιστικών σχέσεων είναι η έξοδος των γυναικών από το πλαίσιο της οικιακής οικονομίας και η ένταξή τους στην εργοστασιακή παραγωγή.[28]

Μεταξύ του 1920 και του 1928 η αύξηση του εργατικού δυναμικού ήταν 24% και η γυναικεία απασχόληση έφτασε στο 50%. Στον κλάδο της καπνεπεξεργασίας οι γυναίκες από το 1927 αποτελούσαν το 35-40% του συνόλου του εργατικού δυναμικού και από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 ξεπέρασαν το 50%.[29] Οι γυναίκες, στις συνθήκες που υπαγόρευε το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, υπερέβησαν το φράγμα του συντηρητισμού και έχοντας ανάγκη για βιοπορισμό συγχρωτίστηκαν ως εργάτριες με τους άνδρες στους χώρους επεξεργασίας του καπνού, όπου απέβαλαν όσες συνήθειες κοινωνικής συναναστροφής αποτελούσαν εμπόδιο στη διαδικασία της παραγωγής.[30] Άλλες αιτίες της αύξησης της γυναικείας εργασίας ήταν η ζήτηση εργατριών από τους καπνέμπορους, καθώς τα γυναικεία μεροκάματα ήταν χαμηλότερα από των αντρών. Επιπροσθέτως, καθοριστικό ρόλο στην αύξηση των

[26] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 253.
[27] Ιωαννίδης, *ό.π,*. σ. 48.
[28] Αλέξανδρος Δάγκας, «Στις απαρχές του κομμουνισμού στην Ανατολική Μακεδονία: κοινωνικοί και πολιτιστικοί βίοι των αγροτών και εργατών», στο: Δήμητρα Πατρωνίδου - Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της, ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Συνάντησης, η Δράμα και η περιοχή της κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο: ενσωμάτωση, δεύτερη κατοχή, ανασυγκρότηση 16-18 Νοεμβρίου 2018*, Δήμος Δράμας, Δράμα 2020, σ. 353.
[29] Γιώργος Αλεξάτος, *Η εργατική τάξη στην Ελλάδα*, Κουκίδα, Αθήνα, 2015, σ. 166.
[30] Δάγκας, *ο.π*, σ. 354.

εργαζόμενων προσφύγων γυναικών ήταν οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής που αύξησε κατά 20% τα ποσοστά χηρείας. Οι παραπάνω παράμετροι, έδωσαν την ευκαιρία εισόδου των γυναικών στον εργασιακό χώρο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σταδιακά οι νεαρές καπνεργάτριες να εκμοντερνιστούν και να απελευθερωθούν από τα συντηρητικά πρότυπα των γυναικών της προηγούμενης περιόδου. Ωστόσο, η γυναικεία εξωοικιακή απασχόληση κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου συνέχιζε να θεωρείται συμπληρωματική στην ανδρική, καθώς η ελληνική κοινωνία κυριαρχούνταν από ανδροκρατικές και πατριαρχικές αντιλήψεις.

2.3. Οι συνθήκες εργασίας στα καπνεργοστάσια και οι συνέπειές τους

Η επεξεργασία του καπνού στις καπναποθήκες αποσκοπούσε στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων που απαιτούνταν για την καλή ζύμωση και τη συντήρηση του προϊόντος και στη συνέχεια στην κατηγοριοποίησή του με βάση τα λεπτά χαρακτηριστικά που διέφεραν από ποικιλία σε ποικιλία αλλά και στη συσκευασία του ώστε να μεταφερθεί χωρίς ζημιές.[31] Η παραπάνω διαδικασία αποτελούσε μια κοπιαστική και πολύωρη εργασία με λεπτούς χειρισμούς. Οι ώρες εργασίας των εργατών με βάση το Καπνεμπορικό Δελτίο του 1924 κατά τους χειμερινούς μήνες από την 1η Νοεμβρίου μέχρι τα τέλη Φεβρουαρίου ήταν 7ωρη, ενώ τους θερινούς, που ξεκινούσε από την 1η Μαρτίου μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου ήταν 8ωρη.[32] Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι το καπνεργατικό επάγγελμα ήταν εποχιακό, αυτό σήμαινε ότι κατά τη διάρκεια του έτους υπήρχαν μήνες ανεργίας, καθώς η καλλιέργεια του καπνού στη Δράμα ήταν μονοετής. Μετά τη συλλογή ο καπνός αποθηκευόταν και επεξεργαζόταν με βάση τη ζήτηση που είχε.

Στη Δράμα τα οικοδομήματα που χρησιμοποιούνταν ως καπνεργοστάσια ήταν με τρεις ή τέσσερις ορόφους, συμπαγείς από πέτρα, και με ανήλια υγρά υπόγεια. Οι χώροι είχαν παράθυρα, αλλά δεν αερίζονταν συχνά, καθώς χρειαζόταν υγρασία στο χώρο ώστε να μην ξεραθεί ο καπνός. Επιπλέον, υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις που αφορούσαν την εξυπηρέτηση των στοιχειωδών αναγκών των καπνεργατών, όπως η ύδρευση, οι ιματιοθήκες, οι χώροι εστίασης και τα αποχωρητήρια. Τα τελευταία υπήρχαν εκτός των καπναποθηκών αλλά ήταν χώροι ρυπαροί και χώροι εστίασης

[31] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 44.
[32] Στο ίδιο, σ. 48.

μικροβίων που ευθύνονταν για τη μετάδοση μολυσματικών ασθενειών. Επίσης, δεν υπήρχαν σύμφωνα με τον νόμο «πτυελοδοχεία» που ήταν αναγκαία εξαιτίας της αποπνικτικής ατμόσφαιρας αλλά και κυρίως γιατί ορισμένοι εργαζόμενοι ήταν φθισικοί.[33]Αυτό έκανε τις συνθήκες εργασίας σε αυτούς τους χώρους αποπνικτικές και δυσμενείς με σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία των εργατών.[34]

Σε μαρτυρία ανώνυμης καπνεργάτριας που δημοσιεύθηκε το 1936 στη δραμινή εφημερίδα *Θάρρος*,[35] έγινε αναφορά στις συνθήκες εργασίας στις καπναποθήκες. Η ίδια αποκάλεσε τους χώρους εργασίας ως μολυσμένους και ανθυγιεινούς, όπου ώρες ατελείωτες εργάζονταν καθισμένοι οκλαδόν διακόσιοι εργάτες. Σ' αυτές τις συνθήκες οι εργαζόμενοι ανέπνεαν με δυσκολία εξαιτίας της αποπνικτικής ατμόσφαιρας από τη μυρωδιά του καπνού και της σκόνης, με κλειστά παράθυρα για να μην ξεραθεί ο καπνός. Ενώ ιδιαίτερη σημασία έχει το ερώτημα που έθεσε σχετικά με το αν η αξία του καπνού ήταν μεγαλύτερη από την αξία της ζωής των εργαζομένων.

Μέσα σε άθλιες συνθήκες υγιεινής στα καπνεργοστάσια, οι εργάτες συχνά προσβάλλονταν από αρρώστιες. Τέτοιες ήταν η ελονοσία και η φυματίωση, που σε συνδυασμό με την ανύπαρκτη νοσοκομειακή περίθαλψη, εξόντωναν μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού. Το 1933 οι φυματικοί στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 26.000, ενώ σε πληθυσμό λιγότερο από 7.000.000, το 1.600.000 του πληθυσμού έπασχε από ελονοσία από την οποία πέθαιναν πάνω από 7.000 άνθρωποι κάθε χρόνο.[36] Υπολογίζεται ότι το 1925 το 42% των θανάτων στον κλάδο της καπνεπεξεργασίας οφείλονταν στη φυματίωση.[37]

Οι φυματικοί ήταν απόβλητοι από την κοινωνία και τους απέφευγαν ακόμη και οι φίλοι τους αλλά και οι συνάδελφοί τους. Σε κάποιες περιπτώσεις ο φυματικός αποπεμπόταν και από την ίδια του την οικογένεια, καθώς ο φόβος μετάδοσης στα άλλα μέλη της οικογένειας ήταν μεγάλος.[38] Επιπλέον, η ασθένεια εκείνη την εποχή δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί, διότι δεν είχαν ανακαλυφθεί αντιφυματικά εμβόλια για την πρόληψή της αλλά ούτε και αντιβιοτικά κατάλληλα για την καταπολέμησή

[33] *Έκθεσις Απολογισμού του Ταμείου Ασφαλίσεως Καπνεργατών έτους 1929*, Θεσσαλονίκη, 1930.
[34] Ιωαννίδης, *ό.π.,* σ. 44.
[35] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 3966, 15 Μαρτίου 1936, σ.[1].
[36] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 163-164.
[37]Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στον Μεσοπόλεμο. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Εμπορική Τράπεζα, Αθήνα, 1993, σ. 399.
[38] Ιωαννίδης, *ό.π,* σ. 47.

της. Ένας ακόμη παράγοντας που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διάδοση της φυματίωσης ήταν ο ευάλωτος οργανισμός των ανθρώπων εξαιτίας της μειωμένης σε θερμίδες τροφής, της ακατάλληλης στέγης και της κακής ποιότητας πόσιμου νερού. Άλλη πάθηση που προσέβαλε τους καπνεργάτες εκείνης της περιόδου ήταν η τύφλωση.[39] Συνεπώς οι διάφοροι δυσχερείς παράγοντες, όπως η σκόνη, τα σκουπίδια, η έλλειψη νερού ή η κακή ποιότητά του, σε συνδυασμό με τις άθλιες κατοικίες και την κακή διατροφή, είχαν ως αποτέλεσμα ο μέσος όρος ζωής των ανθρώπων εκείνης της περιόδου να μην ξεπερνούσε τα 45 έτη.

Οι καπνεργάτες διαμόρφωσαν τα αιτήματά τους μέσα από τις συνθήκες εργασίας τους στα καπνεργοστάσια, η επίλυση των οποίων ήταν εξαρτημένη από τους κυβερνητικούς χειρισμούς των εκάστοτε κυβερνήσεων. Τα αιτήματα του εργατικού κόσμου εκφράστηκαν συχνά μέσω εργατικών κινητοποιήσεων και απεργιακών κινημάτων. Ο Σεραφείμ Σεφεριάδης ερμήνευσε το χαρακτήρα των κινητοποιήσεων της «φτωχολογιάς» που επηρέασαν καθοριστικά την υφή των διεκδικητικών κινημάτων του μεσοπολέμου ως εξής: «Οι διαρκώς καταπονεμένοι εργάτες, από την χρόνια ανέχεια ήταν απρόθυμοι να συμμετάσχουν σε οργανωτικά ορθολογικές διαδικασίες. Γι' αυτό τον λόγο εξέφραζαν την αγανάκτηση τους με απεργιακές κινητοποιήσεις, οι προοπτικές των οποίων φαίνονταν ελπιδοφόρες. Επομένως ο χαρακτήρας των κινητοποιήσεων ήταν συγκρουσιακός και συχνά οχλαγωγικός».[40]

[39] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 164.

[40] Σεφαρείμ Σεφεριάδης, «Για την συγκρότηση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα (1870- 1936): Μερικοί προβληματισμοί πάνω σ' ένα παλιό θέμα», στο: «*Πολιτική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης»,* τ. 6, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994, σ. 62.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Το καπνικό ζήτημα, 1927-1929

3.1 Οι κινητοποιήσεις των καπνεργατών το 1927

Το έτος 1927 στη Δράμα ο καπνεργατικός κλάδος χαρακτηριζόταν από υψηλούς δείκτες ανεργίας που άγγιζαν το 60%. Η Αυστροελληνική Εταιρεία είχε προβλέψει το άνοιγμα δύο χώρων επεξεργασίας του καπνού και θα προσλάμβανε 300-350 καπνεργάτες και καπνεργάτριες, ωστόσο ο αριθμός ήταν απογοητευτικός, καθώς εκείνη την περίοδο υπήρχαν στην περιοχή πάνω από 950 εργάτες που ήθελαν να εργαστούν.[41] Η ανεργία που ταλάνιζε τον καπνεργατικό κόσμο της Δράμας ήταν «τεχνητή», καθώς υπήρχαν αποθηκευμένα αποθέματα καπνού. Οι καπνέμποροι όμως δεν ξεκινούσαν την επεξεργασία των αποθεμάτων καπνού γιατί είχαν σκοπό να τα στείλουν στα μεγάλα παραλιακά κέντρα, όπως της Καβάλας. Η παραπάνω πρακτική απέβλεπε στην παράλυση της αγωνιστικότητας των επαρχιακών οργανώσεων.[42]

Η Αυστροελληνική εταιρεία που είχε ήδη ξεκινήσει το άνοιγμα χώρων επεξεργασίας, ασκούσε πίεση για εντατική εργασία στους καπνεργάτες. Επιπλέον, στο τέλος της κάθε εργάσιμης μέρας μοιράζονταν οι μάρκες[43] στους εργάτες, με τις οποίες θα συνέχιζαν τις εργασίες τους την επόμενη μέρα, έτσι συχνές ήταν και οι απειλές για την κράτηση της μάρκας. Η απειλή αυτή τρομοκρατούσε τον εργατικό κόσμο, καθώς η κράτηση της μάρκας θα σήμαινε την απόλυσή τους.

Μέσα σε αυτές τις εργασιακές συνθήκες και τις διαρκείς απολύσεις, οι καπνεργάτες προσπάθησαν με κάθε μέσο να αντιδράσουν. Αρχικά ο καπνεργατικός κόσμος στράφηκε στη συσπείρωση των δύο καπνεργατικών σωματείων που δρούσαν στη Δράμα, στην «Ευδαιμονία» και στην «Πρόοδο». Το εργατικό σωματείο της «Ευδαιμονίας», γνωστό ως «κόκκινο σωματείο», ελεγχόταν από κομμουνιστές. Αντίθετα, το εργατικό σωματείο της «Προόδου», γνωστό ως «κίτρινο σωματείο»,

[41] Σταύρος Χ. Σταυρίδης – Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης, *Ιστορία του Καπνεργατικού κινήματος Δράμας (1840-1940)*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας, Δράμα 2009, σ. 53.
[42] Στο ίδιο, σ. 54.
[43]Οι μάρκες ήταν μια κάρτα πάνω στην οποία ήταν τα στοιχεία των εργατών. Οι αρχιεργάτες κάθε πρωί στην είσοδο του καπνεργοστασίου μάζευαν τις κάρτες για να πραγματοποιηθεί η εξακρίβωση του αριθμού των καπνεργατών που θα έπιαναν δουλειά κάθε πρωί. Με το τέλος της εργασίας και κατά την έξοδο των εργατών από τα καπνεργοστάσια οι αρχιεργάτες επέστρεφαν τις μάρκες στους εργαζόμενους για να τις ξαναπάρουν το επόμενο πρωί.

ελεγχόταν κατά βάση από ρεφορμιστές[44] συντηρητικούς. Πολλές φορές αυτά τα δύο σωματεία έρχονταν σε ρήξη, ενώ ελάχιστες φορές έπαιρναν από κοινού αποφάσεις για την ωφέλεια του καπνεργατικού κόσμου.[45]

Το 1927 τα εργατικά σωματεία «της Ευδαιμονίας» και της «Προόδου», μετά από συνεννόηση οργάνωσαν μια τριμελή επιτροπή που θα μετέβαινε στην Αθήνα προκειμένου να υποβάλλει υπομνήματα διαμαρτυρίας στους αρμόδιους υπουργούς, σχετικά με την κακομεταχείριση των καπνεργατών από τους καπνέμπορους της Δράμας. Οι αρμόδιοι υπουργοί ωστόσο φάνηκαν να είναι αδιάφοροι προς τα αιτήματα της επιτροπής.

Ο καπνεργατικός κόσμος προσπάθησε με κάθε τρόπο να στηρίξει τους απολυμένους συναδέλφους του. Αρχικά οι εργάτες αρνήθηκαν να επιστρέψουν στην εργασία τους αν δεν αποκαθιστούσαν πρώτα οι καπνέμποροι τους απολυμένους συναδέλφους τους. Στη συνέχεια τα γεγονότα που εξελίσσονταν έξω από το καπνεργοστάσιο του Παπαστράτου δεν άργησαν να παρεκτραπούν. Ακολούθησαν συμπλοκές με την Αστυνομία και εξορίες των απολυμένων που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τις ταραχές.[46]

Από σχετικό άρθρο στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* με ημερομηνία 11 Ιανουαρίου 1927, πληροφορούμαστε ότι παρά τις όποιες αντιδράσεις οι καπνέμποροι συνέχισαν το σχέδιό τους για την αποστολή ανεπεξέργαστων καπνών προς τις παραλιακές πόλεις.[47] Όταν οι καπνεργάτες το αντιλήφθηκαν, περικύκλωσαν τα εργοστάσια και προσπάθησαν να εμποδίσουν τα φορτηγά να εξέλθουν από αυτά. Άμεσα στο σημείο έφτασε η Αστυνομία αλλά για ακόμη μια φορά οι εργάτες συγκρούστηκαν μαζί της και πολλοί από αυτούς τραυματίστηκαν. Στη συνέχεια ακολούθησε συγκέντρωση των καπνεργατικών σωματείων της «Ευδαιμονίας» και της

[44] Ο όρος «ρεφορμισμός» από πολιτική άποψη, σημαίνει την ενσωμάτωση της στρατηγικής κομμουνιστικών και γενικότερα αριστερών κομμάτων και οργανώσεων στις ανάγκες του αστικού καπιταλιστικού συστήματος, καθώς απεμπολείται η προοπτική ολικής ρήξης με την αστική εξουσία. Ανεξάρτητα από τους διακηρυγμένους στόχους και τη φρασεολογία που χρησιμοποιεί ο ρεφορμισμός, η εγκατάλειψη της στρατηγικής και της ανατροπής της αστικής εξουσίας περιλαμβάνει την υιοθέτηση της αντίληψης περί «εργασιακής ειρήνης» (ομαλής διεξαγωγής των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε συνθήκες ιδιωτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και ιεραρχικών ταξικών σχέσεων). Δηλαδή, ειρηνικής συνύπαρξης της αστικής και της εργατικής τάξης, τα συμφέροντα των οποίων όμως είναι αντίθετα κατά τη σοσιαλιστική θεωρία. Επιπροσθέτως, ο όρος αναφέρεται στην υιοθέτηση αστικών τακτικών, αντιλήψεων και συμπεριφορών, τόσο στην εσωτερική λειτουργία μιας αριστερής οργάνωσης όσο και στην εξωστρεφή δράση της. (βλ. Μάρξ - Ενγκελς, *Για Τον Ρεμφορμισμό,* σύγχρονη εποχή).

[45] Σταυρίδης- Γεωργιάδης, *ό.π.,* σ. 56.

[46] Στο ίδιο.

[47] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. Φ. 140, 11 Ιανουαρίου 1927, σ. [3].

«Προόδου», όπου οι ομιλητές καταδίκασαν τα επεισόδια εις βάρος των καπνεργατών. Με ψήφισμα που ακολούθησε οι εργάτες διεκδικούσαν την αλλαγή του νόμου για τα ανεπεξέργαστα καπνά και κρατική αποζημίωση για τον τραυματισμό των εργατών στα γεγονότα που είχαν προηγηθεί. Ανάμεσα στα άλλα αιτήματά τους συμπεριλαμβάνονταν και η αρωγή που ζητούσαν οι καπνεργάτες από τις αρχές της Δράμας για να μην εξαχθούν τα καπνά από τον Νομό. Η εξοντωτική τακτική των επιχειρηματιών του καπνού συνεχίστηκε με σκοπό τη διάλυση των καπνεργατικών οργανώσεων και την απομάκρυνση από τα καπνεργοστάσια των καθοδηγητικών στελεχών.[48]

Η τεχνητή ανεργία που είχε δημιουργηθεί στόχευε στη μείωση των ημερομισθίων των καπνεργατών. Λίγο καιρό αργότερα άρχισαν να ανοίγουν ξανά χώροι επεξεργασίας του καπνού με συμφωνίες για μειωμένο μεροκάματο. Το μεροκάματο, με βάση τη σύμβαση με την Καπνεργατική Ομοσπονδία Ελλάδας, όριζε ότι οι καπνεργάτες έπρεπε να πληρώνονται τα 7/25 της χρυσής λίρας και θα ήταν σταθεροποιημένο στις 125 δραχμές.[49] Ωστόσο, με τα νέα δομένα που είχαν θέσει οι καπνέμποροι, το μεροκάματο έφτασε στις 65 δραχμές. Οι καπνεργάτες ανήμποροι να αντιδράσουν εξαιτίας του φόβου της απολύσεως τους, δέχονταν να εργάζονται έστω και με χαμηλά ημερομίσθια.[50] Η ανάγκη για εργασία του καπνεργατικού κόσμου εξαιτίας των δύσκολων βιοποριστικών συνθηκών στα χρόνια του Μεσοπολέμου, έδωσε ευκαιρία στους καπνέμπορους να εκμεταλλευτούν τον εργατικό κόσμο και να συσσωρεύουν καπιταλιστικά κεφάλαια.

3.2. Οι αντιδράσεις των καπνεργατών για τους όρους σύστασης του Ταμείου Ασφάλισης

Το Ταμείο Ασφαλίσεως Καπνεργατών ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1927. Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο σ' όλες τις πόλεις που υπήρχαν κέντρα επεξεργασίας καπνού θα έπρεπε να δημιουργηθούν υποκαταστήματα του ΤΑΚ. Η στελέχωση του διοικητικού συμβουλίου τους θα ήταν πενταμελής και θα συγκροτούνταν από δύο εργάτες, δύο εμπόρους και έναν κρατικό υπάλληλο. Επιπλέον, τα μέλη της θα

[48] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 59.
[49] Στο ίδιο, σ. 60.
[50] Στο ίδιο.

διορίζονταν από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και η εργατική συνεισφορά θα ήταν 4%.[51]

Οι καπνεργάτες είχαν διαφορετική πρόταση για τη διοίκηση του ΤΑΚ. Η απαίτησή τους ήταν να απαρτίζεται το Ταμείο Ασφαλίσεως κατά τα 2/3 από αντιπροσώπους των ίδιων που ως μέτοχοι, θα εκλέγονταν κάθε χρόνο. Επιπλέον, ότι θα έπρεπε να υπήρχε η δυνατότητα να ανακαλούνται τα διοικητικά στελέχη από τους μετόχους και να λογοδοτούν σε αυτούς τέσσερις φορές τον χρόνο.[52] Στην ουσία οι εργάτες ζητούσαν τον έλεγχο του ΤΑΚ και απειλούσαν με πάγωμα των πληρωμών της συνδρομής τους στο ταμείο, καθώς δεν εμπιστεύονταν τη διοίκησή του. Τον Μάιο του ίδιου έτους η Καπνεργατική Ομοσπονδία Ελλάδος σε ανακοίνωσή της στην *Εφημερίς των Βαλκανίων,* διατύπωσε τα ερωτήματά της σχετικά με το εάν θα έπρεπε να εμπιστευτούν οι καπνεργάτες τους διαχειριστές του ταμείου ασφαλίσεως.[53] Επίσης, προσπάθησε να πείσει τους διαχειριστές του ΤΑΚ πως αν δέχονταν να ορίσει το Υπουργείο Εργασίας τα διοικητικά στελέχη, υπήρχε μεγάλος κίνδυνος «να σπαταληθεί» και «να υπονομευθεί» η υπόσταση του εργατικού κόσμου.

Σύμφωνα με την εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, στις 2 Απριλίου 1927 στη Δράμα πραγματοποιήθηκε γενική συνέλευση καπνεργατών, με θέμα την ίδρυση υποκαταστήματος Ταμείου Ασφαλίσεως και Προστασίας Καπνεργατών και τη σχεδιαζόμενη επιβάρυνση με 5 δραχμών του ημερομισθίου για το ταμείο ανεργίας. Οι ομιλητές είχαν υποστηρίξει ότι η επιβάρυνση του ημερομισθίου τους με την εισφορά στο ΤΑΚ ήταν δυσβάστακτη. Έτσι πρότειναν να καλυφθεί το ποσό από το κράτος με εισφορές των καπνεμπόρων. Επιπροσθέτως, η γενική συνέλευση των καπνεργατών ήταν υπέρ της ψήφισης αντιπροσωπείας στο Διοικητικό Συμβούλιο του ΤΑΚ. Η διεκδίκηση των καπνεργατών για τη ψήφιση των μελών στην αντιπροσωπεία του ταμείου, συγκλίνει με την ανασφάλεια που ένιωθαν οι εργάτες για την προάσπιση των συμφερόντων τους. [54]

Τα αρμόδια στελέχη του ΤΑΚ, αποφάσισαν το «κλείσιμο» του καπνεργατικού επαγγέλματος και απαγορεύτηκε η ασφάλιση και η είσοδος στο επάγγελμα νέων καπνεργατών. Επιπλέον το ΤΑΚ, προχώρησε στην έκδοση βιβλιαρίων για κάθε

[51] Φουντανόπουλος, *ό.π.,* σ. 224.
[52] Στο ίδιο, σ. 224.
[53] *Εφημερίς των Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη, Αρ. φ. 1122, 22 Μαΐου 1927, σ. [1].
[54] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. Φ. 220, 3 Απριλίου 1927, σ. [4].

εγγεγραμμένο καπνεργάτη, με το οποίο θα μπορούσε να πραγματοποιεί ιατρικές εξετάσεις.[55] Η κατοχύρωση του καπνεργατικού επαγγέλματος αποτέλεσε έναν ευνοϊκό παράγοντα για τους αγώνες των καπνεργατών. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι κατά τη διάρκεια κάθε απεργιακού αγώνα, οι καπνεμπορικές εταιρείες δεν είχαν το δικαίωμα να προσλάβουν ξένους ανασφάλιστους εργάτες ως αντιπερισπασμό προς τους απεργούς.[56]

Λίγους μήνες αργότερα η είδηση της ίδρυσης του ΤΑΚ και η στελέχωση από κρατικούς υπαλλήλους και εμπόρους δημιούργησε νέο κύμα αντιπαραθέσεων μεταξύ των καπνεργατών και των εμπόρων. Οι καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης ξεκίνησαν τον απεργιακό τους αγώνα στις 13 Ιουνίου του 1927 και τα αιτήματα τους ήταν κοινά με των άλλων ελληνικών πόλεων. Συγκεκριμένα ζητούσαν την καλυτέρευση των σχέσεων μεταξύ των εργατών και των καπνεμπόρων, την αύξηση του ημερομίσθιου, την επιστροφή των εξόριστων εργατών, τη χορήγηση επιδομάτων στους ανέργους και την αλλαγή της στελέχωσης του ΤΑΚ.[57] Η απεργία των καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη έληξε στις 8 Ιουλίου και λίγες μέρες πριν ανέλαβε τα καθήκοντά της, η νέα κυβέρνηση του Βενιζέλου.

3.3. Οι εξελίξεις των εργατικών κινητοποιήσεων στη Δράμα μέχρι τα τέλη του 1927

Στη Δράμα στις 26 Μαΐου του 1927 οι καπνέμποροι είχαν κηρύξει λοκ άουτ και απαγόρευσαν την είσοδο των καπνεργατών που δεν είχαν μάρκα εργασίας για να εργαστούν. Ακολούθησαν επεισόδια και συγκρούσεις των απολυμένων με τη Χωροφυλακή. Όσοι εργάτες δεν κατάφεραν να πιάσουν δουλειά, συγκεντρώθηκαν στα γραφεία της «Ευδαιμονίας».[58] Στη συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε, οι καπνεργάτες φώναζαν συνθήματα κατά της ΚΟΕ και του ΤΑΚ και κατήγγειλαν το λοκ άουτ των καπνεμπόρων. Τα γεγονότα που μετέδωσε η εφημερίδα *Θάρρος* στις 26/27/28 Μαΐου, αναφερόταν στο ξέσπασμα σοβαρών επεισοδίων έξω από την

[55] Αθηνά Χαραλαμπόγλου, *80 χρόνια Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Δράμας,* εργατοϋπαλληλικό κέντρο Δράμας, Δράμα 2019, σ. 15.
[56] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 101.
[57] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 225-226.
[58] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 61-62.

Κομμέρσιαλ και το καπνεργοστάσιο Spierer, όπου μετά από τη σύγκρουση καπνεργατών και Χωροφυλακής υπήρχαν πολλοί τραυματισμοί.[59]

Στην Καβάλα το 1927, οι άνεργοι καπνεργάτες επίσης ζητούσαν την άμεση καταβολή των 60 ημερομισθίων τους, τα οποία έχασαν μετά τα λοκ άουτ των καπνεμπόρων. Επιπλέον, επιθυμούσαν τη τροποποίηση του Νομοθετικού Διατάγματος περί επεξεργασίας. Στις 3 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση 1.000 καπνεργατών στο Εργατικό Κέντρο της Καβαλάς οι οποίοι ζητούσαν να δοθεί μια λύση στο πρόβλημα της ανεργίας.[60] Η Χωροφυλακή της Καβάλας προσπάθησε να διαλύσει τη συγκέντρωση αλλά μια ομάδα καπνεργατών, εισέβαλε στον χώρο επεξεργασίας της Κομμέρσιαλ και ξεκίνησε να δουλεύει. Ο διοικητής της Ασφάλειας, μαζί με μια ομάδα Χωροφυλάκων, προσπάθησε να σταματήσει τους καπνεργάτες και ακολούθησαν σοβαρά επεισόδια, τραυματισμοί και συλλήψεις 24 εργατών. Λίγους μήνες αργότερα στις 11 Ιουνίου του 1927 οι καπνεργάτες της Καβάλας ξεκίνησαν έναν απεργιακό αγώνα με αιτήματα τη χορήγηση επιδομάτων στους ανέργους, τη στελέχωση του ΤΑΚ από καπνεργατική αντιπροσωπεία, αλλαγή στο ύψος του ημερομισθίου και καλύτερες εργασιακές συνθήκες.[61] Ο απεργιακός αγώνας της Καβάλας εκείνη την περίοδο επεκτάθηκε και σ' όλα τα καπνεργατικά κέντρα της Μακεδονίας.

Στη Θεσσαλονίκη, στις 15 Φεβρουαρίου 1927 ξέσπασαν επεισόδια στην καπναποθήκη του Έρμαν Σπήρερ, όπου εργάζονταν 40 εργάτες και 100 εργάτριες. Αφορμή ήταν η ενέργεια του πληρεξούσιου του σωματείου της «Προόδου» εργάτη Δημήτριου Βαλσάμου, να μιλήσει στον διευθυντή της αποθήκης για την οκτάωρη απασχόληση τους θερινούς μήνες.[62] Ο διευθυντής αρνήθηκε να τον συναντήσει και ανακοίνωσε την απόλυση του εργάτη. Κάποιοι εργάτες θέλοντας να τον υπερασπιστούν πήραν το μέρος του Βαλσάμου με αποτέλεσμα να τους απαγορευτεί η είσοδος στο καπνεργοστάσιο. Μερικοί απ' αυτούς προσπάθησαν να μπουν στο κτήριο και ο διευθυντής της Αστυνομίας διέταξε να συλληφθούν όσοι παρά τις απαγορεύσεις μπήκαν στο εργοστάσιο. Έπειτα ακολούθησαν συμπλοκές των καπνεργατών με την Αστυνομία και ένας Εβραίος καπνεργάτης ο Ιωσήφ Καραμφίλ

[59] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 1186, 26/27/28 Μαΐου 1927, σ. [1].
[60] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 57.
[61] Φουντανόπουλος, *ό.π.,* σ. 225.
[62] Στο ίδιο, σ. 221-222.

τραυματίστηκε θανάσιμα από τα πυρά των αστυνομικών.[63] Την επόμενη μέρα που πραγματοποιήθηκε η κηδεία του καπνεργάτη, η πόλη της Θεσσαλονίκης θύμιζε πόλη σε κατάσταση πολιορκίας, καθώς ελήφθησαν αυστηρά στρατιωτικά μέτρα: ίλη ιππικού και λόχος πεζικού κατέλαβαν επίκαιρα σημεία της πόλης.[64]

Στις 27 Μαΐου του ίδιου έτους, περισσότεροι από 3.000 Δραμινοί καπνεργάτες συγκεντρώθηκαν έξω από τα γραφεία της «Ευδαιμονίας» και τον κινηματογράφο «Μέγα». Επιπλέον με ψήφισμά τους διεκδικούσαν την αποφυλάκιση των συλληφθέντων εργατών, την εύρεση λύσης για το ασφαλιστικό ζήτημα και την παροχή βοηθημάτων για τους ανέργους καπνεργάτες.[65]

Οι αναταραχές, οι συγκρούσεις με τη Χωροφυλακή και οι συλλήψεις καπνεργατών που ήταν μέλη των καπνεργατικών οργανώσεων συνεχίζονταν. Οι καπνέμποροι αφενός κατάφεραν να σταματήσουν τις δράσεις των στελεχών των καπνεργατικών οργανώσεων με το πρόσχημα του αντικομμουνισμού και αφετέρου συνέχιζαν να εκμεταλλεύονται τους καπνεργάτες, που πλέον είχαν μείνει χωρίς καθοδηγητές.[66] Τα μέλη της ΚΟΕ που είχαν θεωρηθεί υπεύθυνα για την πρόκληση αναταραχών εκτοπίστηκαν σε νησιά του Αιγαίου και όσοι δεν είχαν συλληφθεί κρίθηκαν παράνομοι από τη Χωροφυλακή και καταδιώχθηκαν.

Στα τέλη του 1927 οι καπνέμποροι εκτός από τη μείωση των ημερομισθίων είχαν βρει και έναν άλλο τρόπο για να αποδυναμώσουν τους διεκδικητικούς αγώνες των καπνεργατών. Έτσι, ξεκίνησαν να προσλαμβάνουν προσωπικό που θα πληρώνονταν με την οκά.[67] Αυτό υποχρέωνε τους εργάτες να καταβάλουν καθημερινά μια υπερπροσπάθεια προκειμένου να μπορέσουν να επεξεργαστούν τη μέγιστη ποσότητα καπνού που ήταν δυνατό για να πετύχουν μια καλή αμοιβή, καθώς η αμοιβή για την μία οκά ήταν πολύ χαμηλή. Επομένως με το νέο σύστημα πληρωμής οι καπνεργάτες θα αμείβονταν ανάλογα με το βάρος καπνού που θα επεξεργαζόταν ανά μέρα και όχι με εργατοώρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μετά από καιρό οι καπνεργάτες που δούλευαν με το σύστημα της πληρωμής με την οκά, να

[63] *Μακεδονικά Νέα*, Αρ. φ. 1224, 16 Φεβρουαρίου 1927, σ. [1].
[64] Ιωαννίδης, *ό.π.,* σ. 57.
[65] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 276, 30 Μαΐου 1927, σ. [1].
[66] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.,* σ. 65.
[67] Πληρωμή με την οκά σήμαινε ότι οι εργάτες θα πληρώνονταν με βάση την ποσότητα του καπνού που θα μπορούσαν να πασταλιάσουν σε μια ημέρα.

εξουθενώνονται και να αρρωσταίνουν, διότι η φυματίωση έβρισκε τους οργανισμούς τους πιο ευάλωτους και τους εξόντωνε.

Τον Δεκέμβριο του 1927 το καπνεμπορικό κεφάλαιο σε σύμπραξη με τη Χωροφυλακή και το «κίτρινο» σωματείο της Προόδου κατάφεραν να διαλύσουν το εργατικό σωματείο της «Ευδαιμονίας». Η δικαιολογία που προέβαλαν για να οδηγήσουν σε δίκη το σωματείο ήταν ότι η οργάνωση της «Ευδαιμονίας» ασκούσε κομμουνιστική προπαγάνδα και ευθυνόταν για όλα τα επεισόδια που είχαν ξεσπάσει στη Δράμα εκείνη την περίοδο. Επιπλέον, όταν οι καπνεργάτες κλήθηκαν από τις εταιρείες να πιάσουν δουλειά, τους δήλωσαν ότι θα έπρεπε να προσκομίσουν βεβαίωση ή βιβλιάριο που να αποδείκνυε ότι ήταν εγγεγραμμένοι στο σωματείο της «Προόδου», σύμφωνα με τη διαταγή της αστυνομίας.[68] Τα βασικά στελέχη του σωματείου της «Ευδαιμονίας» φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν. Όσοι καπνεργάτες δεν θέλησαν να πληρώσουν το ποσό των 35 δραχμών για την εγγραφή τους στο σωματείο της Προόδου, έμειναν άνεργοι και πολλοί από αυτούς αναγκάστηκαν να πάνε για εργασία στα καπνεργοστάσια της Καβάλας. Ωστόσο, παρόλο που διαλύθηκε το σωματείο της «Ευδαιμονίας», τα μέλη του συνέχιζαν τις δράσεις τους και ήταν παρόν σε όλες τις συνελεύσεις και τις απεργίες, παρά τον φόβο των διώξεων.

Το έτος 1927 στην Ελλάδα ο αριθμός των απεργών αυξήθηκε κατά πολύ σε σχέση με τα προηγούμενα έτη και έφτασε στις 60.000.[69] Στις απεργιακές κινητοποιήσεις, εκτός από τους καπνεργάτες, συμμετείχαν και άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι, όπως οι αρτεργάτες, οι τροχιοδρομικοί, οι ναυτεργάτες κ.ά.

3.4. Τα αιτήματα των καπνεργατικών συνελεύσεων το 1928

Το 1928 ήταν μια δύσκολη χρονιά για τον καπνεργατικό κόσμο που συνέχιζε να εργάζεται με χαμηλούς μισθούς και να ανέχεται την εκμετάλλευση του εμπορικού κεφαλαίου. Συγχρόνως οι δείκτες ανεργίας συνέχιζαν να είναι υψηλοί και οι οικογένειες βιοπορίζονταν με δυσκολία. Την περίοδο εκείνη ο αριθμός των απεργών στην Ελλάδα έφτασε τις 85.000.[70]

[68] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 68.
[69] Αλεξάτος, *ό.π,*. σ. 245.
[70] Στο ίδιο, σ. 245-246.

Η ΚΟΕ αντιλαμβανόμενη την κατάσταση στην οποία βρίσκονταν ο καπνεργατικός κόσμος, πραγματοποίησε Πανελλαδική Συνδιάσκεψη. Οι αποφάσεις που πάρθηκαν ήταν η οργάνωση για πανελλήνιο παγκαπνεργατικό αγώνα με σκοπό να βάλουν ένα τέλος στους εκβιασμούς του καπνεμπορικού κεφαλαίου και να επαναφέρουν τα ημερομίσθια στο αρχικό τους ύψος των 125 δραχμών. Επιπλέον, οι άνεργοι ζητούσαν την άμεση καταβολή των 60 ημερομισθίων, που είχαν χάσει στο διάστημα που δεν μπορούσαν να εργαστούν, εξαιτίας των λοκ άουτ των καπνεμπόρων. Ακόμη, οι καπνεργάτες επιθυμούσαν το άνοιγμα των καπναποθηκών που είχαν αποθηκευτεί ανεπεξέργαστα καπνά αλλά και την τροποποίηση του νόμου του 1920 περί επεξεργασίας καπνών.[71] Τέλος, ζητούσαν τη σύναψη δανείων για τους επαγγελματίες που βρίσκονταν στα πρόθυρα χρεοκοπίας.

Από την άλλη, η εφημερίδα της Καβάλας *Κήρυξ,* που υποστήριζε τον Καπνεμπορικό Σύλλογο, στο άρθρο που δημοσιεύτηκε το 1927, δικαιολογούσε τους υψηλούς δείκτες ανεργίας στο επάγγελμα των καπνεργατών.[72] Συγκεκριμένα το άρθρο ανέφερε ότι η επεξεργασία του καπνού ήταν παροδική και εξαρτιόταν από το μέγεθος της «εσοδείας», από τον αριθμό των καπνεργατών και από τον τόπο καλλιέργειας. Επιπροσθέτως, η απλοποίηση της επεξεργασίας σε σχέση με το παρελθόν που απαιτούνταν πιο επιμελημένη ταξινόμηση των φύλλων, είχε ως αποτέλεσμα να μην χρειάζονταν τόσο μεγάλος αριθμός καπνεργατών για την επεξεργασία του.

Ωστόσο, παρά τις όποιες δηλώσεις των καπνεμπόρων, οι καπνεργάτες ήταν έτοιμοι για κάθε μορφή αγώνα που θα στόχευε στην αύξηση των ημερομισθίων πείνας που είχαν επιβάλει οι καπνεμπορικές εταιρείες εφαρμόζοντας εκβιαστικές τακτικές. Οι εργαζόμενοι στις καπναποθήκες γνώριζαν ότι ο μόνος πόρος της ζωής τους ήταν το μεροκάματο που θα αποκόμιζαν από την εργασία τους και επομένως περνούσαν πολύ δύσκολα στις περιόδους ανεργίας. Οι οικογένειες στις περιόδους ανεργίας στερούνταν το καθημερινό φαγητό, την ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη και άλλες στοιχειώδεις ανάγκες, όπως την ένδυση και υπόδηση των ίδιων

[71] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 57.
[72] *Κήρυξ*, 27 Νοεμβρίου 1927.

αλλά και των παιδιών τους.[73] Έτσι, η μόνη λύση για τα χρόνια προβλήματά τους θα ήταν ο αγώνας για διεκδίκηση των αιτημάτων τους.

Εμπόδιο όμως στις απεργιακές κινητοποιήσεις που σχεδίαζαν οι καπνεργάτες στάθηκε η Χωροφυλακή. Οι άνθρωποι της Ασφάλειας εκτός από τη δίωξη των στελεχών των καπνεργατικών σωματείων, περιπολούσαν μόνιμα έξω από τα καπνεργοστάσια.[74] Κάποιοι απ' αυτούς, αναμειγνύονταν με τους καπνεργάτες με σκοπό να συγκεντρώνουν πληροφορίες τόσο για τις σχεδιαζόμενες κινητοποιήσεις τους όσο και για να ανακαλύπτουν πού κρύβονταν τα στελέχη των καπνεργατικών οργανώσεων που δεν είχαν καταφέρει να συλλάβουν. Βέβαια όλα τα στελέχη των καπνεργατικών οργανώσεων ήταν γνωστά στην Ασφάλεια και είχαν μπει στην παρανομία για να μην συλληφθούν και μείνουν ακέφαλες οι καπνεργατικές οργανώσεις ενόψει του αγώνα που προγραμμάτιζε η ΚΟΕ.[75]

Στη Δράμα οι καπνεργάτες ζήτησαν την άδεια του νομάρχη και του εισαγγελέα για να τους επιτραπεί να συγκαλέσουν γενική συνέλευση και διαμαρτυρήθηκαν για την τρομοκρατία που ασκούσε η Αστυνομία εις βάρος τους. Ο νομάρχης και ο εισαγγελέας τους επέτρεψαν να πραγματοποιήσουν τη συνέλευση που επιθυμούσαν, αλλά έβαλαν υπεύθυνους για τη διατήρηση της τάξης. Η συνέλευση πραγματοποιήθηκε στον κινηματογράφο της Δράμας «Μέγας» και ο χώρος κατακλείστηκε από καπνεργάτες που ήταν έτοιμοι να προβάλουν τα αιτήματά τους. Η παγκαπνεργατική συνέλευση επισφράγισε την ενότητα και τη θέληση που είχαν οι καπνεργάτες να αγωνιστούν για να επαναφέρουν τα μεροκάματά τους στο αρχικό ύψος, που με εκείνο το ληστρικό τρόπο ελάττωσαν οι καπνέμποροι εξαναγκάζοντάς τους να ζουν σε συνθήκες πείνας και εξαθλίωσης.[76]

3.5. Η απεργία του 1928 στη Δράμα

Στις 27 Μαΐου του 1928 οι εκπρόσωποι των εργοστασίων της Δράμας κήρυξαν την απεργία που μέχρι τότε κρατούσαν μυστική την οργάνωσή της. Εξάλλου, η απεργία αποτελούσε το μόνο δικαίωμα που τους παραχωρούσε το Σύνταγμα για να διεκδικήσουν το δίκιο τους, που δεν ήταν άλλο από την

[73] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 56.
[74] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, ό.π. σ. 72.
[75] Στο ίδιο, σ. 75.
[76] Στο ίδιο, σ. 78.

αποκατάσταση του μεροκάματού τους στο αρχικό του ύψος. Επιπλέον, στόχος του καπνεργατικού κινήματος ήταν να ρυθμιστούν οι εργασιακές σχέσεις τους με το εμπορικό κεφάλαιο.

Όλοι οι καπνεργάτες πήραν μέρος στην απεργία, ακόμη και αυτοί που ακολούθησαν για διάφορους λόγους τους ρεφορμιστές. Στη συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στον κινηματογράφο «Μέγας», παρουσιάστηκε η απεργιακή επιτροπή με επικεφαλής το γραμματέα Νικόλαο Σαμαρά.[77] Ο Σαμαράς αναφέρθηκε στη ληστρική συμπεριφορά των καπνεμπόρων οι οποίοι ανάγκαζαν τους καπνεργάτες να δουλεύουν με χαμηλές αποδοχές. Επιπλέον, συνέστησε στους καπνεργάτες να διεκδικήσουν ό,τι τους άξιζε με ενότητα και πίστη στην ηγεσία τους έτσι ώστε να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η συγκέντρωση τελικά διαλύθηκε χωρίς να επέμβει η Χωροφυλακή και χωρίς να ξεσπάσουν επεισόδια.

Μετά την κήρυξη της απεργίας, οι άνθρωποι της Ασφάλειας δραστηριοποιήθηκαν εντόνως σε όλη τη Δράμα προκειμένου να ανακαλύψουν και να συλλάβουν την απεργιακή επιτροπή. Αυτό οδήγησε την ΚΟΕ να αποστείλει μέλη της επιτροπής σωματείων στην Ασφάλεια για να υποβάλουν αίτηση πραγματοποίησης της επόμενης συγκέντρωσης. Ο γραμματέας της ΚΟΕ Γκρόζος κατάφερε να πάρει άδεια για τη συγκέντρωση, αφού πρώτα διαβεβαίωσε την Ασφάλεια ότι η συγκέντρωση θα γινόταν με υποδειγματική τάξη, αρκεί να μην προκαλούσαν τους καπνεργάτες τα όργανα της Χωροφυλακής.[78] Τις επόμενες μέρες, η Δράμα έμοιαζε σαν στρατόπεδο, καθώς οι δυνάμεις του Στρατού και της Χωροφυλακής είχαν κατακλύσει όλους τους πιθανούς χώρους στους οποίους θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί απεργιακή συγκέντρωση.

Λίγο αργότερα η «Πρόοδος» για την επίτευξη των οικονομικών διεκδικήσεων των καπνεργατών κάλεσε σε συνεργασία τους καπνεργάτες που ήταν μέλη της πρώην «Ευδαιμονίας» για να αποφασιζόταν μια πιθανή συνεργασία υπέρ του αγώνα. Επίσης θα καθοριζόταν η επιτροπή του αγώνα ανάλογα με το σωματείο που θα είχε περισσότερα μέλη στη συνέλευση.[79] Την 1η και την 3η Ιουνίου του 1928 πραγματοποιήθηκαν μικτές γενικές συνελεύσεις από τα εργατικά σωματεία της «Προόδου» και του πρώην σωματείου της «Ευδαιμονίας». Εκεί παρευρέθηκε ο

[77] Στο ίδιο, σ. 82.
[78] Στο ίδιο, σ. 85.
[79] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ.1520, 1 Ιουνίου 1928, σ. [3].

εκτελεστικός επίτροπος της ΚΟΕ Σταύρος Καπετάν-Ανδρέου και χιλιάδες καπνεργάτες από όλο τον Νομό Δράμας, οι οποίοι τάχθηκαν υπέρ της απεργίας και εξέλεξαν σύμφωνα με την πρόταση της «Ευδαιμονίας» πενταμελή επιτροπή απεργιακού αγώνα. Οι αρχηγοί της «Προόδου» διαφωνούσαν με τις αποφάσεις του εκτελεστικού επιτρόπου της ΚΟΕ και οργάνωσαν ενέδρα για να τον χτυπήσουν προκαλώντας αγανάκτηση στους καπνεργάτες.[80]

Νέα συνέλευση των καπνεργατικών σωματείων πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουνίου όπου αποφασίστηκε η κήρυξη της απεργίας για τις 12 του μηνός.[81] Το πρωί της 12ης του Ιουνίου κηρύχθηκε η απεργία στη Δράμα και οι καπνεργάτες συγκεντρώθηκαν έξω από τα γραφεία του πρώην σωματείου της «Ευδαιμονίας». Κατά τη διάρκεια της πορείας τραυματίστηκαν δύο καπνεργάτες από την επέλαση ιππικού του στρατού. Στη συγκέντρωση κατήγγειλαν τους καπνέμπορους για την εκμετάλλευση του εργατικού προσωπικού και αποφάσισαν να συνεχίσουν τον απεργιακό τους αγώνα μέχρι να δικαιωθούν τα αιτήματά τους.

Η Χωροφυλακή της Δράμας προσπάθησε με κάθε τρόπο να διαλύσει τη συγκέντρωση των καπνεργατών. Το πυροσβεστικό σώμα επιχείρησε να διαλύσει τη συγκέντρωση πετώντας μελάνι στο συγκεντρωμένο πλήθος, ωστόσο οι οδηγοί των πυροσβεστικών οχημάτων αρνήθηκαν και ένας από αυτούς ξυλοκοπήθηκε βάναυσα από τους χωροφύλακες.[82] Οι χωροφύλακες προκειμένου να σταματήσουν με κάθε τρόπο τη συγκέντρωση των καπνεργατών, δεν δίστασαν να χρησιμοποιήσουν την απειλή του όπλου. Από τους πυροβολισμούς πολλοί καπνεργάτες τραυματίστηκαν βαριά, τα ονόματα των οποίων δημοσίευσε η εφημερίδα *Θάρρος* τις επόμενες μέρες.[83]

Οι απεργιακές κινητοποιήσεις, οι συμπλοκές και τα επεισόδια συνεχίστηκαν για πολλές μέρες. Καθώς εντεινόταν το απεργιακό κλίμα, πολλές οικογένειες που είχαν ως μοναδικό τους εισόδημα το μεροκάματο των καπνεμπόρων, βρίσκονταν σε δύσκολη θέση και πεινούσαν. Η οργάνωση της «Εργατικής Βοήθειας» που λειτούργησε εκείνη την εποχή, στήριξε στις δύσκολες μέρες τους καπνεργάτες και τις οικογένειές τους και βοήθησε τους φυλακισμένους και τους εξόριστους.[84]

---

[80] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 9451, 5/6 Ιουνίου 1928, σ. [2-3].
[81] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ.φ. 1527, 11 Ιουνίου 1928, σ. [3].
[82] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ.φ. 1529, 13 Ιουνίου 1928, σ. [1].
[83] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 1530, 14 Ιουνίου 1928, σ. [1].
[84] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π,* σ. 86.

Την 35η μέρα της απεργίας η ΚΟΕ ενημερώθηκε ότι οι καπνέμποροι είχαν δεχτεί να έρθουν σε συμφωνία με τους εργάτες ώστε να τερματιστεί η απεργία. Οι διαπραγματεύσεις διήρκησαν έξι μέρες και επήλθε συμφωνία μεταξύ καπνεμπόρων και καπνεργατών. Σύμφωνα με αυτή, τα ημερομίσθια των καπνεργατών θα αυξάνονταν σε 85 δραχμές το ανώτερο και σε 75 δραχμές το κατώτερο, ενώ ανάλογες αυξήσεις θα γίνονταν και στο γυναικείο μεροκάματο.[85]

Η λήξη της απεργίας των καπνεργατών στη Δράμα έγινε στις 9 Ιουλίου του 1928.[86] Τις επόμενες μέρες οι καπνεργάτες επέστρεψαν στους χώρους εργασίας τους και ενημερώθηκαν για την καινούργια συλλογική σύμβαση σχετικά με τις αυξήσεις στο μεροκάματό τους. Επιπλέον, τους διαβεβαίωσαν για την επαναπρόσληψη των απολυμένων αλλά και για την αποφυλάκιση όσων είχαν πρωτοστατήσει στα επεισόδια, οι οποίοι θα επέστρεφαν κανονικά στην εργασία τους.

Κατά τη διάρκεια του 1928 οι σχέσεις μεταξύ καπνεμπόρων και καπνεργατών ήταν τεταμένες. Παρά τις συμφωνίες που πάρθηκαν για τον τερματισμό των απεργιακών κινητοποιήσεων, οι καπνέμποροι εξακολούθησαν να διατηρούν την ένταση στη σχέση τους με τους καπνεργάτες, στους οποίους συχνά έκαναν παρατηρήσεις για χαμηλή εργασιακή απόδοση και για άτεχνη κατασκευή. Σ' αυτή την κατάσταση των πιέσεων και της τρομοκρατίας πολλά παλιά στελέχη των καπνεργατών προτάθηκαν από τους καπνέμπορους και έγιναν αρχιεργάτες, αλλά κάποιοι από αυτούς ξεπέρασαν τον εαυτό τους και έγιναν όργανα των καπνέμπορων καταπιέζοντας τους εργάτες και υποχρεώνοντάς τους να δουλεύουν εξουθενωτικά.[87]

[85] Στο ίδιο, σ. 89-90.
[86] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 1526, 10 Ιουλίου 1928, σ. [1].
[87] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π,* σ. 91.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: Το εργατικό κίνημα στη Δράμα πριν την οικονομική κρίση

4.1. Η διαμόρφωση του εργατικού κλίματος στη Δράμα το 1929

Στην αρχή του έτους του 1929 υπήρχε ένα αισιόδοξο κλίμα στο καπνεργατικό κόσμο της Δράμας. Μέχρι τον Μάρτιο, οι εμπορικές εταιρείες είχαν συγκεντρώσει καπνά στις αποθήκες τους και κανένας καπνεργάτης ή καπνεργάτρια δεν ήταν χωρίς δουλειά. Οι καπνοπαραγωγοί είχαν αγοράσει διπλάσιες ποσότητες καπνού, διότι η ζήτηση του ευγενούς προϊόντος στο εξαγωγικό εμπόριο είχε υπερδιπλασιαστεί. Οι ποσότητες καπνού που είχε αγοράσει η Αυστροελληνική Εταιρεία εκείνη την περίοδο ήταν πενταπλάσιες σε σχέση με προγενέστερα έτη. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην αύξηση των παραγγελιών του καπνού από τη Γερμανία και στον όρο που είχε θέσει για άμεση παράδοση. Οι ντόπιοι καπνέμποροι προκειμένου να εξασφαλίσουν εξαιρετικά εργατικά χέρια, ξεκίνησαν συμφωνίες με τους πιο έμπειρους καπνεργάτες και καπνεργάτριες για αύξηση του μεροκάματου από 5 μέχρι και 20 δραχμές επιπλέον.[88]

Αντιθέτως όσες εταιρείες είχαν δεσμεύσεις για την εξαγωγή του καπνού σε συγκεκριμένους καταναλωτικούς προορισμούς, όπως για παράδειγμα την Αγγλία, τη Γαλλία ή την Αμερική, ήταν αντιτιθέμενες προς τη γερμανική επεκτατική πολιτική.[89] Οι ντόπιοι καπνέμποροι εξαιτίας των ευνοϊκών συνθηκών για αποκόμιση κέρδους, δεν σταματούσαν να ψάχνουν τρόπους για να αυξήσουν περισσότερο τα κέρδη τους. Πολλοί καπνέμποροι προκειμένου να αγοράσουν μεγαλύτερες ποσότητες προϊόντων, δεν δίστασαν να συνάψουν δάνεια από διάφορα τραπεζικά συστήματα για τον σκοπό αυτό. Το αισιόδοξο όμως κλίμα δεν κράτησε πολύ, καθώς η οικονομική κρίση που ξέσπασε στη Δυτική Ευρώπη απλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο.

4.2. Ο νόμος του 1929 περί Ιδιώνυμου αδικήματος

Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν το καλοκαίρι του 1928 οδήγησαν τη νέα κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου τον Ιούλιο του 1929 να προβεί σε ψήφιση ενός ειδικού νόμου, του Ιδιώνυμου αδικήματος. Ο Νόμος 4229/25 Ιουλίου, αναφέρονταν «περί

[88] Στο ίδιο, σ. 92.
[89] Στο ίδιο, σ. 93

των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας της ελευθερίας των πολιτών».[90] Εμπνευστής του νόμου για το Ιδιώνυμο ήταν ο υπουργός Εσωτερικών Κωνσταντίνος Ζαβιτσάνος.

Λίγο καιρό μετά την ψήφιση του Ιδιώνυμου νόμου συστάθηκε η «Ειδική Ασφάλεια» του αστυνομικού σώματος. Αυτές οι αστυνομικές ομάδες, ήταν εντεταλμένες να διώκουν κάθε κομμουνιστική δραστηριότητα και να ελέγχουν την κίνηση των ιδεών και του συνδικαλισμού της εργαζόμενης τάξης. Τα μέλη που άνηκαν στην «Ειδική Ασφάλεια» ήταν ιδιαίτερα μισητά από τους καπνεργάτες καθώς προσπαθούσαν να καταστείλουν οποιαδήποτε προσπάθειά τους για συγκέντρωση.[91]

Σύμφωνα με τον νόμο του Ιδιώνυμου, τα όργανα της εξουσίας είχαν το δικαίωμα να συλλαμβάνουν οποιοδήποτε πολίτη διαμαρτυρόταν για ζητήματα σχετικά με την επιβίωσή του ή με την υπεράσπιση των συνδικαλιστικών ελευθεριών του. Συνήθως τα όργανα της τάξης με την πρόφαση της απειλής για την ανατροπή του κοινωνικού συστήματος, συλλάμβαναν και βασάνιζαν κάθε πολίτη που επιχειρούσε να αντιδράσει. Στη συνέχεια οι πολίτες δικάζονταν και συνήθως φυλακίζονταν ή εκτοπίζονταν σε ένα εκ των νήσων Αη-Στράτη, Φολέγανδρο, Ίο, Γαύδο και άλλα ξερονήσια με το στίγμα του κομμουνιστή. Από την ψήφιση του Ιδιώνυμου μέχρι το 1932, μέσα δηλαδή σε τρία χρόνια, καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν δεκαοχτώ εργάτες, αγρότες και επαγγελματίες. Επίσης, τραυματίστηκαν από επιθέσεις αστυνομικών 1.335 πολίτες, έγιναν 11.400 συλλήψεις, 2.130 καταδίκες και 200 εκτοπίσεις.[92]

Με την επίκληση αυτού του νόμου από τις αρχές μέχρι το τέλος του 1930 διαλύθηκαν οι περισσότερες ελληνικές εργατικές οργανώσεις. Το κύριο πρόσχημα που επικαλούνταν οι κυβερνώντες για την κλιμάκωση της καταστολής των ελευθεριών, ήταν η εξάπλωση του κομμουνισμού ανάμεσα στα εργατικά στρώματα, καθώς και του κίνδυνου που θεωρητικά προερχόταν από το γεγονός αυτό για την ασφάλεια του αστικού κράτους.[93] Ο όρος «κομμουνιστικός κίνδυνος» που αναφερόταν σε κρατικά έγγραφα κάλυπτε διάφορες μορφές συλλογικής και ατομικής δράσης. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελούσε μια «βολική» εξήγηση που περιέγραφε

[90] *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 25 Ιουλίου 1929.
[91] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 242 και 318
[92] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 254-255.
[93] Φουντανόπουλος, *ό.π,* σ. 243.

την κοινωνική κατάσταση, χωρίς ουσιαστικά να υπήρχε ο φόβος για ανατροπή του καθεστώτος. Έτσι, το αντιδημοκρατικό περιεχόμενο του Ιδιώνυμου νόμου ξεσήκωσε πανελλαδικά μια θύελλα αντιδράσεων και διαμαρτυριών τόσο από τον ρεφορμιστικό χώρο όσο και από τους αστούς πολιτικούς παράγοντες.[94]

4.3. Οι καπνεργατικές οργανώσεις μετά την εφαρμογή του Ιδιώνυμου

Παρά τις απαγορεύσεις για συγκεντρώσεις καπνεργατών που τέθηκαν πανελλαδικά σε εφαρμογή σύμφωνα με τον νόμο του Ιδιώνυμου, στη Δράμα συνεχίστηκαν οι εργατικές διαδηλώσεις, εξαιτίας της οικονομικής δυσφορίας που προκαλούσε η ανεργία στους καπνεργάτες. Κύριο αίτιο για την πρωτοφανή σε έκταση ανεργία, που εκδηλώθηκε πριν την οικονομική διεθνή κρίση του 1929, ήταν η αλλαγή του τρόπου επεξεργασίας του καπνού.[95] Σύμφωνα με το νέο σύστημα επεξεργασίας, την «τόγκα», ένα δέμα καπνού χρειαζόταν μια μέρα ή και λιγότερο χρόνο για να επεξεργαστεί καθώς απαιτούταν μόνο ένα απλό ξεφύλλισμα. Το σύστημα της τόγκας απλοποιούσε την επεξεργασία με κόστος που κυμαινόταν μεταξύ 8-18 δραχμές την οκά και μείωνε κατ' αναλογία τον χρόνο εργασίας που εξασφαλιζόταν με την καθιερωμένη επεξεργασία, της οποίας το κόστος ανερχόταν κατά μέσον όρο σε 35-45 δραχμές.[96] Η διαφορά κόστους στην επεξεργασία πριν την εφαρμογή της τόγκας και μετά έφθανε τις 30 δραχμές ανά οκά καπνικού προϊόντος.[97]

Οι καπνέμποροι για να πετύχουν την απλοποίηση της επεξεργασίας και τη μείωση του κόστους της, προσλάμβαναν μεγάλο ποσοστό γυναικών καπνεργατών με χαμηλά ημερομίσθια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η ανεργία στον ανδρικό πληθυσμό, καθώς ολοένα και περισσότεροι άντρες εργάτες αποκλειόταν από την καπνεπεξεργασία. Το νέο σύστημα επεξεργασίας της τόγκας αρχικά εφαρμόστηκε δοκιμαστικά στα τέλη του 1929 στην καπνεμπορική εταιρεία Γκέρυ και άρχισε να επεκτείνεται και σε άλλα καπνεργοστάσια.[98] Οι καπνέμποροι εξασφάλισαν μεγάλη μείωση στα έξοδά τους και σε αντιδιαστολή οι άνδρες καπνεργάτες οδηγήθηκαν σε

---

[94] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 255.
[95] Γεωργία Μπάκαλη, «Οι καπνεργάτες της Δράμας την περίοδο της καπνικής κρίσης και οι διεκδικητικοί αγώνες τους (1930-1936)», στο: Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης - Δήμητρα Πατρωνίδου (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά ς' Επιστημονικής Συνάντησης, η Δράμα της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδα 8-10 Νοεμβρίου 2013*, Δήμος Δράμας, Δράμα 2017, σ.457.
[96] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 103-104.
[97] Στο ίδιο, σ. 104-105.
[98] Στο ίδιο, σ 106.

απόγνωση, από την αύξηση των ποσοστών ανεργίας στο καπνεργατικό επαγγελματικό κλάδο.

Στα μέσα Ιουλίου οι καπνεργάτες της Δράμας πραγματοποίησαν συγκεντρώσεις που έθιγαν ζητήματα οικονομικής φύσεως. Σύμφωνα με τα ψηφίσματά τους, απαιτούσαν τη διατήρηση των κεκτημένων τους σχετικά με το 8ωρο και το ημερομίσθιό τους, αλλά επιπλέον διεκδικούσαν επιδόματα ανεργίας που θα έφταναν σε ύψος τα ¾ του ημερομίσθιού τους. Επίσης, επιθυμούσαν την απαγόρευση της κατ' αποκοπήν εργασίας και την εφαρμογή της 7ωρης απασχόλησης στους εργαζόμενους στην τόγκα. Τέλος, αιτούνταν όπως και παλαιότερα την αλλαγή της συστάσεως του διοικητικού συμβουλίου της ΤΑΚ, καθώς πίστευαν ότι δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του εργατικού κόσμου, αλλά συμβάδιζε με τα συμφέροντα των καπνεμπόρων.[99]

Στις αρχές Αυγούστου του 1929 η Χωροφυλακή της Δράμας και τμήματα του Στρατού παρεμπόδιζαν οποιαδήποτε συγκέντρωση εργατών θα πραγματοποιούνταν. Στην εφημερίδα *Θάρρος*, που δημοσιεύθηκε στη Δράμα στις 26 Αυγούστου 1929, σε άρθρο αναφέρεται μια παγκαπνεργατική συνέλευση που έγινε έξω από τα γραφεία της πρώην «Ευδαιμονίας».[100] Στο ψήφισμα της συνέλευσης τα αιτήματα των καπνεργατών αφορούσαν και πάλι τον τρόπο διοίκησης του ΤΑΚ και εκτός από τα προηγούμενα αιτήματά τους που δεν είχαν υλοποιηθεί, πρόσθεσαν και την άμεση καταβολή των 60 ημερομίσθιων γι' αυτούς που είχαν στρατευτεί το 1929.

Τα αποτελέσματα της «παράνομης» συγκέντρωσης που πραγματοποιήθηκε στις 26 Αυγούστου δεν άργησαν να φανούν. Η Ασφάλεια της Δράμας λίγες μέρες αργότερα συνέλαβε τους πρωτοστάτες της συνελεύσεως, μεταξύ των οποίων ήταν ο πρώην γραμματέας του διαλυμένου, πλέον, εργατικού σωματείου της «Ευδαιμονίας» Σταύρος Στεφάνου και ο πρώην σύμβουλος Στέφανος Τερζής. Σύμφωνα με δημοσιεύματα των εφημερίδων *Ριζοσπάστης* και *Θάρρος*, οι υπαίτιοι παραπέμφθηκαν ενώπιον της Επιτροπής Ασφαλείας όπου αποφασίστηκε να αφεθεί ελεύθερος ο

[99] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 6232, 31 Ιουλίου 1929, σ. [3].
[100] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 1598, 26 Αυγούστου 1929, σ. [3].

Στεφάνου, ενώ ο Τερζής παραπέμφθηκε στο Πλημμελειοδικείο Δράμας με την κατηγορία του κομμουνιστικού φρονήματος.[101]

Ανεξαρτήτως της σκληρής εφαρμογής του Ιδιώνυμου από την Αστυνομία, οι εργατικές συνελεύσεις δεν έπαυσαν να πραγματοποιούνται. Λίγες μέρες μετά την αποφυλάκιση των στελεχών της Ευδαιμονίας, στη Δράμα έγινε νέα συνέλευση καπνεργατών, στις 9 Σεπτεμβρίου εκλέχθηκε μια επιτροπή η οποία θα μετέβαινε στο ΤΑΚ και θα μετέφερε τα ψηφίσματα της προγενέστερης συνέλευσης. Σύμφωνα με πληροφορίες από σχετικά δημοσιεύματα[102], η Ασφάλεια προσπάθησε να σταματήσει την πορεία των καπνεργατών προς τα γραφεία του υποκαταστήματος του ΤΑΚ. Όταν τελικά η επιτροπή κατάφερε να φτάσει στα γραφεία του ΤΑΚ, ο υποδιευθυντής του παραρτήματος τους ενημέρωσε ότι δεν θα τηλεγραφούσε τα αιτήματά τους στο κεντρικό γραφείο της ΤΑΚ, αλλά θα τους έστελνε έγγραφο που θα απαντούσε στα αιτήματά τους. Οι καπνεργάτες εξαγριωμένοι και με τη σκέψη ότι τα αιτήματά τους δεν θα εξετάζονταν, ξεκίνησαν την πορεία τους για τα γραφεία του ΤΑΚ. Ακολούθησαν σοβαρά επεισόδια ανάμεσα στη Χωροφυλακή και στους καπνεργάτες. Τελικά, ο διευθυντής της Αστυνομίας αναγκάστηκε να παρέμβει και να πείσει τον υποδιευθυντή του ΤΑΚ να τηλεφωνήσει στα κεντρικά γραφεία και να μεταφέρει προς εξέταση τα αιτήματα των καπνεργατών, έτσι ώστε να τερματιζόταν οι διαδηλώσεις τους.

Λίγο αργότερα, στις 20 Σεπτεμβρίου οι καπνεργάτες της «Ευδαιμονίας» συγκάλεσαν νέα συνέλευση, στην οποία συζήτησαν το θέμα της χορήγησης επιδομάτων ανεργίας από το ΤΑΚ. Σύμφωνα με τα κριτήρια των επιδομάτων που είχε θέσει το Ταμείο Ασφάλισης, εξαιρούνταν από αυτά μεγάλος αριθμός καπνεργατών και καπνεργατριών της Δράμας.[103] Οι καπνεργάτες, καθώς ένιωθαν και πάλι να θίγονται τα συμφέροντά τους, πραγματοποίησαν πορεία διαμαρτυρίας έξω από το υποκατάστημα του ΤΑΚ, όπου προξένησαν πολλές ζημιές στο κτήριο. Η Χωροφυλακή με τη βία κατάφερε να συγκρατήσει το εξαγριωμένο πλήθος. Στη συνέχεια ακολούθησαν συλλήψεις και τραυματισμοί των εμπλεκόμενων.

[101] *Ριζοσπάστης,* Αθήνα, Αρ. φ. 8260, 9 Σεπτεμβρίου 1929, σ. [3] και *Θάρρος*, Δράμα, Αρ.φ. 1965, 2 Σεπτεμβρίου 1929, σ. [2].
[102] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 1973, 10 Σεπτεμβρίου 1929, σ. [2].
[103] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 6284, 28 Σεπτεμβρίου 1929, σ. [3].

Το τεταμένο κλίμα μεταξύ της Ασφάλειας και των καπνεργατών δεν έλεγε να κοπάσει. Μέχρι το τέλος του 1929 οι καπνεργάτες επιχείρησαν να πραγματοποιήσουν νέες συνελεύσεις στις οποίες θα διαμαρτύρονταν για τη στάση της Αστυνομίας απέναντί τους αλλά και για τη διαχείριση του Ταμείου Ασφαλίσεως Καπνεργατών.[104] Όλες όμως οι προσπάθειες των μελών της πρώην «Ευδαιμονίας» για νέο απεργιακό αγώνα του καπνεργατικού κόσμου που θα στόχευε στη διεκδίκηση των συμφερόντων τους απέτυχαν. Όσοι θεωρούνταν ως υπαίτιοι, συλλαμβάνονταν από την Ασφάλεια και παραπέμπονταν σε δίκη με την κατηγορία των κομμουνιστικών φρονημάτων και με την απειλή της ανατροπής του πολιτικού καθεστώτος. Ανάμεσα σε αυτούς συνελήφθησαν οι καπνεργάτες Γ. Κορδέλης, ο Ι. Κούσης και ο πρώην γραμματέας της «Ευδαιμονίας» Σταύρος Στεφάνου.[105]

Στη διάρκεια του 1929, μεγαλειώδεις κινητοποιήσεις, με αιτήματα την χορήγηση επιδόματος ανεργίας και την εφαρμογή Κοινωνικής Ασφάλισης, πραγματοποίησαν οι καπνεργάτες του Αγρίνιου.[106] Στις κινητοποιήσεις αυτές, οι καπνεργάτες συγκρούστηκαν βίαια με τις δυνάμεις της κρατικής καταστολής. Πολλοί από τους διαδηλωτές έχασαν την ζωή τους ή τραυματίστηκαν.

Ωστόσο κανείς δεν περίμενε ότι οι διαστάσεις που είχε πάρει η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αμερική το 1929 θα επηρέαζε βαθύτατα και την οικονομία των ευρωπαϊκών χωρών.

[104] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 98.
[105] *Θάρρος*, Δράμα, Αρ. φ. 2016, 24 Οκτωβρίου 1929, σ. [4].
[106] Μαργαρίτα Αρβανιτάκη, « Η δουλειά στα σωματεία: Το παράδειγμα και η πείρα από τον κλάδο των καπνεργατών», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του '36,* Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 13-14 Μαΐου 2016), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σ. 114.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: Το καπνικό ζήτημα στα χρόνια της οικονομικής κρίσης

5.1. Οι απαρχές της οικονομικής κρίσης στα τέλη του 1929

Όσο εξακολουθούσε να εφαρμόζεται στην Ελλάδα ο νόμος του Ιδιώνυμου και να υπάρχει ένα τεταμένο κλίμα μεταξύ της ελληνικής ασφάλειας και του εργατικού κόσμου, οι οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Δύση εξελίσσονταν προς το χειρότερο. Προς τα τέλη του 1929, η οικονομική κρίση που ξέσπασε, δεν άργησε να εξαπλωθεί αστραπιαία σε ολόκληρο τον κόσμο. Το κραχ είχε σοβαρές επιπτώσεις για την οικονομία της Ελλάδας, μετά την εκδήλωση της οξύτατης καπνικής κρίσης. Συγκεκριμένα, εκμηδενίσθηκε οικονομικά μεγάλος αριθμός καπνεμπόρων, σημειώθηκε κάμψη της καπνοπαραγωγής και επιπλέον οι παραγωγοί και γενικά οι πληθυσμοί των καπνικών περιφερειών οδηγήθηκαν σταδιακά στην εξαθλίωση και την απόγνωση.[107]

Κατά τους τελευταίους μήνες του 1929 και πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, οι μεγάλες καπνεμπορικές εταιρείες, για λογαριασμό των οποίων οι ντόπιοι καπνέμποροι αναλάμβαναν συνήθως παρτίδες καπνών, δημιούργησαν «τραστ». Αυτή η τακτική είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο οι καπνεμπορικές εταιρείες να ανέθεταν, παραγγελίες στους ντόπιους καπνέμπορους, αλλά αγόραζαν και αυτά ακόμη τα καπνά που βρίσκονταν επεξεργασμένα στις αποθήκες τους.[108] Πολλοί Έλληνες που διέθεταν χρήματα, παρόλο που δεν είχαν σχέση με το καπνεμπόριο, βλέποντας την οικονομική άνοδο που είχε γνωρίζει ο καπνικός κλάδος μέχρι τότε, είχαν επενδύσει πολλά χρήματα για να ασχοληθούν με την επεξεργασία του καπνού. Επιπλέον, πολλοί που δεν διέθεταν επενδυτικό κεφάλαιο αναγκάστηκαν να δανειστούν χρήματα από πιστοληπτικά και τραπεζικά ιδρύματα, όπως ήταν η Εθνική Τράπεζα, βάζοντας ως ενέχυρο για την αποπληρωμή των χρεών τους, τις οικίες τους και τα κτήματά τους.

Με την απότομη διακοπή των εξαγωγών του καπνού, οι μικροί καπνέμποροι είχαν έρθει αντιμέτωποι με τον τρόμο, ότι η αξία των καπνών που είχαν στις αποθήκες τους δεν ήταν ικανοποιητική για να καλύψει τους τόκους των δανείων τους από τις τράπεζες.[109] Πράγματι, όσο περνούσε ο καιρός και τα καπνά έμεναν

[107] Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 103.
[108] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 94.
[109] Στο ίδιο, σ. 94-95.

απούλητα, οι χρεοκοπίες ήταν καθημερινό φαινόμενο και το καπνεργατικό επάγγελμα βρέθηκε στη δίνη της οικονομικής κρίσης.

Η κρίση της ελληνικής καπνοβιομηχανίας αποδόθηκε στην παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία ανάγκασε τα περισσότερα κράτη να εφαρμόσουν περιοριστικά μέτρα στις κινήσεις των ξένων συναλλαγμάτων και στις εισαγωγές. Έτσι, καθώς ο ελληνικός καπνός άνηκε στα είδη πολυτελείας η ζήτησή του μετά την οικονομική κρίση περιορίστηκε. Οι χώρες που αποτελούσαν τους κύριους αγοραστές του καπνικού προϊόντος, οι ΗΠΑ και η Γερμανία, επηρεάστηκαν περισσότερο από κάθε άλλη χώρα από τη μεγάλη οικονομική κρίση που συντάραξε το διεθνές καπιταλιστικό τους σύστημα το 1929.[110] Ωστόσο το καπνεμπορικό κεφάλαιο απέδωσε την πτώση των εξαγωγών του ελληνικού καπνού πρώτον στην κρατική φορολογία που έφτανε στο 19,2% επί της τιμής του παραγόμενου προϊόντος και δεύτερον στο εργατικό κόστος που ήταν υψηλότερο σε σχέση με άλλες χώρες.[111]

Ο βιοπορισμός των οικογενειών στις καπνοπαραγωγικές πόλεις όπως ήταν η Δράμα, η Καβάλα, η Ξάνθη και άλλες, ήταν απόλυτα συνυφασμένος με το εισόδημα των εργατών. Επομένως η οικονομική κρίση επηρέασε βαθύτατα όλους τους επαγγελματικούς κλάδους. Η περιοδικότητα του καπνεργατικού επαγγέλματος είχε ως αποτέλεσμα οι μικρέμποροι και οι ελεύθεροι επαγγελματίες να προσφέρουν τα αγαθά ή τις υπηρεσίες τους επί πιστώσει. Η αποπληρωμή των χρεών των καπνεργατών πραγματοποιούταν μετά τη μισθοδοσία τους αλλά καθώς σημειώθηκε ραγδαία πτώση στα εισοδήματά τους, ήταν αδύνατη από πολλούς. Έτσι, χωρίς τη δυνατότητα πίστωσης μειωνόταν η κατανάλωση προϊόντων οδηγώντας πολλούς επαγγελματίες στην πτώχευση.[112]

5.2. Οι εργατικές κινητοποιήσεις στην περίοδο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης 1930-1933

Στη δεκαετία του 1930, οι συγκεντρώσεις, οι διαδηλώσεις και οι συγκρούσεις με την αστυνομία ήταν συχνό φαινόμενο. Τα κυριότερα αιτήματα που αφορούσαν τους εργάτες όλων των επαγγελματικών κλάδων, σχετίζονταν με τις τιμές του

[110] Αναστάσης Ι. Γκίκας, *Ρήξη και ενσωμάτωση συμβολή στην Ιστορία του εργατικού-κομμουνιστικού κόμματος του Μεσοπολέμου*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2023, σ. 420.
[111] Στο ίδιο, σ. 420-421.
[112] Σταυρίδης-Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ.101-102.

ψωμιού, την αντιμετώπιση της ανεργίας και την προστασία των εργατών με νομοθετικές ρυθμίσεις.[113]

Μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης οι δείκτες της ανεργίας κορυφώθηκαν. Το 1930, από το σύνολο των βιομηχανικών εργατών, το 20,3% εργάζονταν εποχιακά καθώς το 12% των βιομηχανιών έκλειναν για περισσότερο από έξι μήνες τον χρόνο.[114] Στις παρούσες συνθήκες, οι εργαζόμενοι βρίσκονταν σε δύσκολη οικονομική κατάσταση. Έτσι, ο μόνος τρόπος που μπορούσαν να εκφράσουν οι εργάτες τη δυσαρέσκειά τους, ήταν οι μαζικές κινητοποιήσεις τους. Σε αυτές οι εργάτες, διεκδικούσαν επιδόματα ανεργίας για τους μήνες που δεν εργάζονταν και έκτακτες ενισχύσεις σε περιόδους Χριστουγέννων και Πάσχα. Επιπροσθέτως, επιθυμούσαν την παροχή δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης γι' αυτούς και τις οικογένειές τους.

Στη Δράμα, η πώληση των καπνών μειώθηκε κατά πολύ σε σχέση με προηγούμενα έτη καθώς μειώθηκε η ζήτηση. Σύμφωνα με φοροεισπρακτικούς στατιστικούς πίνακες, τον Μάρτιο του 1929 πουλήθηκαν 2.293.586 οκάδες καπνού συνολικής αξίας 120.585.266 δραχμών.[115] Ενώ τον Απρίλιο του 1930, η ποσότητα καπνού που δόθηκε ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με το 1929 και έφτασε στις 2.999.594 οκάδες. Ωστόσο, το ποσό της συνολικής αξίας ήταν μικρότερο και έφτασε μόλις στα 123.483.277 δραχμές.[116] Παρόλο που η σοδειά του καπνού το 1930 ήταν αποδοτική, μόνο ένα μέρος της δόθηκε στους εμπόρους σε χαμηλές τιμές, ενώ μεγάλες ποσότητες καπνού έμειναν στις αποθήκες.

Επιπλέον, το 1930 πολλοί χώροι επεξεργασίας του καπνού έκλεισαν και αρκετοί καπνεργάτες έμειναν άνεργοι. Την περίοδο εκείνη στη Δράμα, λειτουργούσαν 20 καπνεργοστάσια που απασχολούσαν 1.800 καπνεργάτες και καπνεργάτισσες που δούλευαν 9 ώρες. Το ποσό αμοιβής του ημερομίσθιου για τους άντρες έφτανε τις 40-60 δραχμές ενώ για τις γυναίκες τις 30-40 δραχμές.

Στις 10 Ιανουαρίου του 1930, οι καπνεργάτες με την καθοδήγηση των επιτροπών της διαλυμένης «Ευδαιμονίας», συγκεντρώθηκαν έξω από τα γραφεία του

[113] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 245.
[114] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 256
[115] Θ. Δ. Αθανασιάδης, *Ημερολόγιον Ανατολικής Μακεδονίας- Θράκης 1931*, Νομός Δράμας, σ. 117.
[116] Στο ίδιο, σ. 117-118.

παραρτήματος του ΤΑΚ της Δράμας.[117] Ο λόγος της διαμαρτυρίας τους πήγαζε από την απόφαση που είχε πάρει το ΤΑΚ, να διακόψει όλα τα επιδόματα ανεργίας που παρείχε στους καπνεργάτες με σκοπό να περιορίσει τις δαπάνες του ταμείου. Επιπλέον, το Διοικητικό Συμβούλιο του ΤΑΚ, προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανεργία του καπνεργατικού επαγγελματικού κλάδου και με τη συγκατάθεση της ΚΟΕ αποφάσισε την αποσυμφόρηση του καπνεργατικού επαγγέλματος.[118] Η απόφαση της εθελούσιας εξόδου των καπνεργατών από το καπνεργατικό επάγγελμα, σήμαινε ότι το ΤΑΚ, θα αναλάμβανε να επιστρέψει τις ασφαλιστικές εισφορές των εργαζόμενων και το κράτος θα τους παραχωρούσε αγροτεμάχια.[119] Έτσι, ανάμεσα στα αιτήματα που εξέφρασαν οι καπνεργάτες εκτός από το πάγωμα της διακοπής των επιδομάτων ανεργίας τους, διεκδικούσαν και την παροχή πλήρης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Επίσης, ζητούσαν να μην «ανοίξει» ο καπνεργατικός επαγγελματικός κλάδος, διότι κάτι τέτοιο θα είχε ως αποτέλεσμα, να αυξηθεί ο αριθμός των απολύσεων, καθώς οι καπνέμποροι θα μπορούσαν να προσλαμβάνουν ξένους εργάτες και να απολύουν με ευκολία τους απεργούς. Τέλος, απαιτούσαν από την ΚΟΕ όχι μόνο την υλοποίηση των παραπάνω αιτημάτων τους αλλά και τη νομιμοποίηση και τη λειτουργία του σωματείου της «Ευδαιμονίας».

Σε σχετικό άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, που δημοσιεύτηκε στις 22 Φεβρουαρίου 1930, γίνεται αναφορά σε επεισόδια που ξέσπασαν μεταξύ της Χωροφυλακής και των ανέργων καπνεργατών.[120] Συγκεκριμένα, στις 17 Φεβρουαρίου 1930, πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση καπνεργατών έξω από την καπναποθήκη Έρμαν Σπήρερ. Ο λόγος ήταν η αντίδραση των καπνεργατών προς τις προσλήψεις που έκανε η διεύθυνση του καπνεργοστασίου, μετά το «άνοιγμα» του καπνεργατικού επαγγέλματος και έπειτα από συστάσεις της νομαρχίας και του εισαγγελέα. Ο Γ. Τσιάντος, μέλος της οργάνωσης του ΚΚΕ Δράμας, μίλησε στους συγκεντρωμένους καπνεργάτες, τονίζοντάς τους ότι έπρεπε να μπουν με τη βία στην καπναποθήκη για να εργαστούν. Οι άνεργοι καπνεργάτες επιτέθηκαν στο θυρωρό μπήκαν μέσα στους χώρους επεξεργασίας, πήραν στοίβες καπνού και ξεκίνησαν να

[117] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 8392, 16 Ιανουαρίου 1930, σ. [3].
[118] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ.102.
[119] Τα αγροτεμάχια αυτά περιήλθαν στη δικαιοδοσία του κράτους μετά από αποξηράνσεις ελών και λιμνών. Το κράτος θα παραχωρούσε τις νέες εκτάσεις γης κυρίως σε ακτήμονες ή εγκατεστημένους πρόσφυγες. Στη Δράμα, αρκετά μεγάλος αριθμός καπνεργατών αποχώρησε από το επάγγελμα και το κράτος εκτός από την καταβολή των εισφορών τους στο ταμείο ασφαλίσεων, τους παραχώρησε και αγροτικό κλήρο στον τόπο διαμονής τους.
[120] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 8429, 22 Φεβρουαρίου 1930, σ. [4].

εργάζονται. Η Ασφάλεια της Δράμας κινητοποιήθηκε άμεσα και περικύκλωσε το κτήριο και λίγο αργότερα συνέλαβε τον Τσιάντο ο οποίος φυλακίστηκε. Λίγο αργότερα, παραπέμφθηκε σε δίκη με την κατηγορία της καταπάτησης του Ιδιώνυμου νόμου περί αδικήματος.

Τα γεγονότα αυτά που εξελίχθηκαν στο καπνεργοστάσιο Έρμαν, μαρτυρούν την απελπιστική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι άνεργοι καπνεργάτες. Πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το καπνεργατικό επάγγελμα ήταν το πιο μαζικό και καλά αμειβόμενο από όλα τα άλλα εργατικά επαγγέλματα.[121] Η κίνηση στην αγορά της Δράμας στηριζόταν στους μισθούς των καπνεργατών οι οποίοι αγόραζαν αγαθά από τους καταστηματάρχες με πίστωση και τα πλήρωναν κάθε Σάββατο μετά την εβδομαδιαία πληρωμή τους. Η οικονομική κρίση όμως που ξέσπασε, αύξησε κατακόρυφα τον αριθμό των ανέργων. Επιπλέον, η αδιαφορία του κράτους για τη μέριμνα αυτών που είχαν μείνει άνεργοι, είχε ως αποτέλεσμα εκατοντάδες καπνεργάτες και οι οικογένειές τους να στερούνται τα βασικά αγαθά.

Οι καταστηματάρχες της Δράμας προκειμένου να επιζήσουν, έχοντας την ελπίδα ότι θα καλυτέρευαν τα πράγματα για τους άνεργους καπνεργάτες, τους έδιναν με πιστώσεις αγαθά. Προκειμένου οι καταστηματάρχες, να μπορέσουν τα ανταποκριθούν και να καλύψουν τα οικονομικά ανοίγματα που δημιουργούσαν οι πιστώσεις, χρεώνονταν με τη σειρά τους στους εμπόρους. Με την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης και τη συνεχόμενη ανεργία των εργατών, οι διάφοροι μεγαλέμποροι πιστωτές τους, με τις συνεχείς πιέσεις τους για να πληρωθούν, εξανάγκασαν πολλούς καταστηματάρχες να χρεοκοπήσουν.[122] Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, οι επιχειρήσεις έκλειναν η μια μετά την άλλη.

Μπροστά σε αυτή την απελπιστική κατάσταση, όσοι επαγγελματίες είχαν ασφαλίσει τα καταστήματά τους, τα έκαιγαν για να αποζημιωθούν από τις ασφαλιστικές εταιρείες. Οι αρχές προσπάθησαν να βρουν λύση για την αποφυγή τέτοιων περιστατικών, καθώς δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πυρκαγιές έκαναν ζημιές σε διπλανά κτήρια και απειλούσαν τη ζωή αθώων πολιτών. Για λόγους ασφαλείας προσλήφθηκαν νυχτοφύλακες, που έλεγχαν το εσωτερικό των

[121] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 101.
[122] Στο ίδιο, σ. 101-102.

καταστημάτων από τρύπες που ανάγκαζαν οι αρχές να κάνουν οι καταστηματάρχες στα στόρια των μαγαζιών τους.

Η Αστυνομία συνέχιζε να τρομοκρατεί τους καπνεργάτες και να περιορίζει το δικαίωμα που είχαν για να συγκεντρώνονται και να εκφράζουν τις αντιθέσεις τους, για την αντιμετώπισή τους από την ηγεσία τους κράτους. Την Πρωτομαγιά του 1930 απαγορεύτηκαν όλες οι ενδεχόμενες συγκεντρώσεις των εργατών στη Δράμα. Σε άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, που δημοσιεύτηκε στις 9 Μαΐου, δίνονται πληροφορίες για τα κατασταλτικά μέτρα που πήρε η αστυνομία, για να εμποδίσει τις διαδηλώσεις. «Η αστυνομία τοποθέτησε σε όλα τα σημεία της πόλης πεζές και έφιππες περιπολίες που είχαν έρθει ως ενίσχυση από την Κομοτηνή. Επιπλέον έκλεισαν οι δρόμοι που συνέδεαν τη Δράμα με τα υπόλοιπα χωριά από άντρες της ασφάλειας, προκειμένου κανείς πολίτης να μην είχε την δυνατότητα να μεταβεί στην πόλη. Τέλος τοποθέτησαν στην κεντρική Πλατεία Ελευθερίας της Δράμας πολυβόλα, ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις και οχήματα με μελάνι που προορίζονταν για τους διαδηλωτές. Με όλα τα παραπάνω μέτρα δεν κατέστη δυνατόν να εορταστεί η εργατική Πρωτομαγιά».[123]

Λίγους μήνες αργότερα, στις 12 Αυγούστου του 1930, όλα τα καπνεργοστάσια που ήταν ενταγμένα στον καπνοπαραγωγικό συνεταιρισμό της Δράμας, κήρυξαν γενικό λοκ άουτ, με σκοπό να αυξηθούν τα ημερομίσθια. Οι καπνεργάτες από τα χωριά της Δράμας, όπως ο Άγιος Αθανάσιος, η Αδριανή, η Χωριστή και η Αργυρούπολη, μετά την καθοδήγηση των μελών της πρώην «Ευδαιμονίας» ξεκίνησαν απεργία. Κύρια αιτήματά τους, όπως αναφέρονται σε σχετικά άρθρα του *Ριζοσπάστη*,[124] ήταν η αύξηση του ημερομισθίου των καπνεργατών, η κατάπαυση της εργοδοτικής και κρατικής τρομοκρατίας και τα επιδόματα ανεργίας. Επίσης αιτήθηκαν την ανεμπόδιστη από την Ασφάλεια σύγκλιση εργατικών συνεδρίων και απαίτησαν την επαναπρόσληψη όλων των απεργών και την καθιέρωση της 7ωρης εργασίας για όλους τους μήνες του χρόνου.

Μετά τις αποφάσεις του ΤΑΚ και της ΚΟΕ και εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, πανελλαδικά το 80% των καπνεργατών εκτοπίστηκε από τη δουλειά του και

[123] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 6801, 9 Μαΐου 1930, σ. [3].
[124] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 9637, 13/24 Αυγούστου 1930, σ. [3] και *Ριζοσπάστης,* Αθήνα, Αρ. φ. 89-7, 24 Αυγούστου 1930, σ. [1].

προστέθηκε στις χιλιάδες των μακροχρόνιων ανέργων.[125] Στη Δράμα, οι αποφάσεις των αρμόδιων φορέων σχετικά με την τύχη του καπνεργατικού επαγγελματικού κλάδου είχε ως αποτέλεσμα, χιλιάδες άνεργοι καπνεργάτες και οι οικογένειές τους να βρίσκονται σε άθλια οικονομική θέση. Μάλιστα, η απόγνωση των άνεργων εργατών, γινόταν αντιληπτή από την αύξηση των κρουσμάτων κλοπής ψωμιών από φούρνους. Αρκετοί πρώην καπνεργάτες κατηγορήθηκαν για κλοπή τροφίμων που αναγκάζονταν να κάνουν για να ταΐσουν τα παιδιά τους που υποσιτίζονταν.

Το 1930, οι καπνεργάτες της Καβάλας κήρυξαν γενική απεργία που ξεκίνησε από την εταιρεία Γκέρυ και διαδόθηκε ραγδαία, σ' όλα τα εργοστάσια επεξεργασίας καπνού. Οι καπνεργάτες της Καβάλας οργάνωσαν μια διαδήλωση διαμαρτυρίας και κάλεσαν αντιπροσωπεία καπνεργατών από τη Δράμα, την Ξάνθη και τη Θεσσαλονίκη. Η διαδήλωση ξεκίνησε έξω από το καπνεργοστάσιο της Γκέρυ, 3.000 εργάτες συγκεντρώθηκαν έξω από τη Νομαρχία της Καβάλας. Κύρια αιτήματά τους, ήταν να φυλακιστεί ο επόπτης εργασίας τους και να συλληφθεί ο «χαφιές» Αλεξάκης, καθώς τους θεωρούσαν υπεύθυνους για την καταπάτηση των δικαιωμάτων τους.[126] Επιπλέον σε υπόμνημα τους προς τον νομάρχη, οι καπνεργάτες ζητούσαν τον περιορισμό της εξουσίας των οργάνων της Ασφάλειας, την καταβολή επιδομάτων στους άνεργους καπνεργάτες, επιδόματα για τις περιόδους ανεργίας και καλύτερες ιατροφαρμακευτικές υπηρεσίες.

Από άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, που δημοσιεύτηκε στις 30 Μαΐου του 1931, μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για τις διαστάσεις που πήρε η ανεργία στον καπνεργατικό κλάδο και το μέγεθος της απόγνωσης των καπνεργατών.[127] Σύμφωνα με το άρθρο, στις 20 Μαΐου 1931, μεγάλος αριθμός καπνεργατών στη Δράμα συγκεντρώθηκε έξω από το καπνεργοστάσιο της Αυστροελληνικής έπειτα από πληροφορίες για το άνοιγμα καινούριου χώρου επεξεργασίας. Όταν οι καπνεργάτες αντιλήφθηκαν ότι οι επιστάτες του καπνεργοστασίου διάλεγαν ορισμένους μόνο εργάτες, μετά από συστάσεις του νομάρχη Δράμας και του εισαγγελέα, όρμησαν όλοι μέσα στο καπνεργοστάσιο για να πιάσουν δουλειά. Η διεύθυνση του καπνεργοστασίου κάλεσε τη Χωροφυλακή και έπειτα ξέσπασαν σοβαρά επεισόδια μεταξύ των καπνεργατών και της Χωροφυλακής.

[125] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 104.
[126] Γιώργης Πικρός, *Οι ρίζες του λαϊκού μας κινήματος 1912-1936*, Καρανάσης, Αθήνα, 1981, σ. 180-181.
[127] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 6917, 30 Μαΐου 1931, σ. [1].

Παρά τη βιαιότητα με την οποία οι χωροφύλακες προσπάθησαν να βγάλουν έξω τους καπνεργάτες, γρήγορα είχαν συγκεντρωθεί έξω από το καπνεργοστάσιο πάνω από 200 άνεργοι καπνεργάτες που ζητούσαν δουλειά. Ο ανθυπασπιστής, διέταξε τους χωροφύλακες να διαλύσουν τους διαδηλωτές και να τους απομακρύνουν από το καπνεργοστάσιο. Από τις συγκρούσεις που ακολούθησαν, πολλοί τραυματίστηκαν και αρκετοί φυλακίστηκαν και παραπέμφθηκαν σε δίκη.

Οι καπνέμποροι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να εκμεταλλευτούν τις ανάγκες που είχαν οι άνεργοι καπνεργάτες. Συχνά τους προσλάμβαναν στα καπνεργοστάσιά τους, χωρίς να τους πληρώνουν προκειμένου να συμπληρώσουν τον απαιτούμενο αριθμό των ημερομισθίων που θα ήταν ικανό για να πάρουν επιδόματα ανεργίας. Επίσης, μέσα στη συμφωνία μεταξύ καπνεμπόρων και καπνεργατών, ήταν και η υποχρέωση των εργατών, να πληρώσουν μόνοι τους τα ένσημά τους για τις μέρες που απαιτούνταν.[128]

Ο χειμώνας του 1931-1932 ήταν πολύ δύσκολος για τους άνεργους καπνεργάτες της Δράμας, οι οποίοι με δυσκολία προσπαθούσαν να βιοποριστούν. Το καλοκαίρι του 1932, η ΚΟΕ συγκάλεσε Πανελλήνια Καπνεργατική Συνδιάσκεψη στη Θεσσαλονίκη. Εκεί, εκπρόσωποι των καπνεργατικών σωματείων, θα επιβεβαίωναν την ύπαρξη καπνεργατικών οργανώσεων σε όλες τις πόλεις και τις περιφέρειες και θα έκαναν αναφορά στις δράσεις τους.

Το πρώην σωματείο της «Ευδαιμονίας» στη Δράμα προσπάθησε με κάθε τρόπο να στείλει στη Συνδιάσκεψη δύο αντιπροσώπους. Μεταξύ αυτών ήταν ο Σταύρος Σταυρίδης, ο οποίος ήταν πρώην γραμματέας της «Ευδαιμονίας». Στη Συνδιάσκεψη, η διαπίστωση για όλες τις περιφέρειες στην οποία κατέληξε ο Σταυρίδης, ήταν ότι η αρχική μέριμνα στην οποία έπρεπε να προβούν όλα τα στελέχη των οργανώσεων, έπρεπε να ήταν η ανασύνταξη όλων των καπνεργατικών οργανώσεων.[129] Το πρόβλημα με τη διάλυση των καπνεργατικών οργανώσεων υπήρχε κυρίως στις επαρχίες. Χωρίς καπνεργατικές οργανώσεις, ήταν αδύνατη η προετοιμασία των απεργιακών κινημάτων που θα στόχευαν στην επιβίωση της καπνεργατικής τάξης. Η ΚΟΕ έδωσε στους παρευρισκόμενους έντυπο υλικό με το

[128] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 105.
[129] Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 104.

οποίο καλούσε τους καπνεργάτες σε επανένταξη στους αγώνες και σε μια νέα απεργιακή κινητοποίηση.

5.3. Η κήρυξη απεργίας των καπνεργατών το 1933 στη Δράμα

Στις αρχές Ιουλίου του 1933, οι καπνεργάτες πληροφορήθηκαν ότι οι καπνεμπορικές εταιρείες είχαν ξεκινήσει να αγοράζουν μεγάλες ποσότητες καπνών, από την καινούρια σοδειά των καπνοπαραγωγών. Επίσης, έγινε γνωστό ότι η επεξεργασία θα ξεκινούσε στη Δράμα. Τα νέα αυτά προκάλεσαν μια φρενίτιδα ανάμεσα στους καπνεργάτες, οι οποίοι μετά την απόγνωσή τους από την τρομακτική έκταση που είχε πάρει η ανεργία, ευελπιστούσαν ότι θα εργαστούν. Κάποιοι από αυτούς προσπάθησαν να συγκεντρώσουν συστάσεις από πρόσωπα υψηλού κύρους ή να βάλουν μεσάζοντες που θα είχαν εγγυηθεί γι' αυτούς στους αρχιεργάτες.

Η Αυστροελληνική ξεκίνησε την επεξεργασία καπνού στις 12 Ιουλίου, με το άνοιγμα τεσσάρων χώρων επεξεργασίας, ενώ άλλοι δύο Έλληνες καπνέμποροι άνοιξαν τα καπνεργοστάσιά τους.[130] Το ηθικό των καπνεργατών άρχισε να αναπτερώνεται, διότι οι καπνέμποροι ξεκίνησαν να αναζητούν καπνό από τους καπνοπαραγωγούς και να ανοίγουν χώρους επεξεργασίας.

Σύντομα όμως οι καπνεργάτες που κατάφεραν να ξεκινήσουν δουλειά, διαπίστωσαν ότι οι καπνέμποροι πλήρωσαν μεροκάματο σε όλους τους άντρες 45 δραχμές, κάτι το οποίο δεν ήταν σύμφωνο με τη συλλογική σύμβαση, με βάση την οποία πληρώνονταν άλλοτε.[131] Υπενθυμίζεται ότι η σύμβαση, που είχε γίνει στα τέλη του 1928, καθόρισε ότι το ανώτερο μεροκάματο θα έφτανε στις 85 δραχμές και δεν θα ήταν λιγότερο από 75 δραχμές. Επομένως, η τόσο σημαντική μείωση του ημερομίσθιου δημιούργησε αναταραχές και αγανάκτηση στην καπνεργατική τάξη.

Οι καπνεργάτες προκειμένου να δείξουν τη δυσαρέσκειά τους για το ύψος του ημερομισθίου τους, εξέλεξαν μια επιτροπή. Η επιτροπή αρχικά θα εξέφραζε τις διαμαρτυρίες της προς τους καπνέμπορους και έπειτα στον Πανελλήνιο Καπνεμπορικό Σύλλογο και στην ΚΟΕ. Οι αντιπρόσωποι των καπνεργατών κατάφεραν να πάρουν άδεια γενικής συνέλευσης από τη Χωροφυλακή. Στις 28

[130] Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 108.
[131] Στο ίδιο, σ. 109.

Ιουλίου του 1933 πραγματοποιήθηκε η γενική συνέλευση στη Δράμα όπου πήραν μέρος όλοι οι καπνεργάτες.[132] Στη συνέλευση καθορίστηκαν τα μέλη της αντιπροσωπείας που θα προέβαλε τα αιτήματα των καπνεργατών στους αρμόδιους. Επιπλέον αποφασίστηκε πως στην περίπτωση που δεν υπήρχε ανταπόκριση στα αιτήματά τους, θα προχωρούσαν σε απεργιακές κινητοποιήσεις.[133]

Παρόλο που οι καπνεργάτες διαμαρτύρονταν για το χαμηλό ημερομίσθιό τους, εντούτοις οι καπνεμπορικές εταιρείες ήταν ανένδοτες και δεν επιθυμούσαν να τους πληρώνουν με την παλιά σύμβαση του 1928, καθώς αντιτιθόταν στα συμφέροντά τους. Φανερή ήταν όμως και η αδιαφορία των αρμόδιων αρχών για τα αιτήματα των καπνεργατών. Στις 14 Αυγούστου οι ηγέτες των καπνεργατών έδωσαν το σύνθημα της απεργίας σε όλους τους χώρους επεξεργασίας του καπνού στη Δράμα. Το κύριο αίτημά τους ήταν η πληρωμή του ημερομίσθιού τους σύμφωνα με τη σύμβαση που είχε καθοριστεί και όχι με την εκτίμηση που έκαναν οι καπνέμποροι για την καταβολή του ημερομισθίου τους.

Λίγες μέρες αργότερα οι ρεφορμιστές ανακοίνωσαν ότι υπόγραψαν συμφωνία με τους καπνέμπορους όπου πέτυχαν να τους πείσουν για την αύξηση στο ημερομίσθιό τους, της τάξης των 10 δραχμών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το ημερομίσθιο των καπνεργατών να φτάσει στις 55 δραχμές. Η απεργιακή επιτροπή όμως αντέδρασε έντονα, καθώς δεν ικανοποιήθηκαν οι επιδιώξεις τους για την επαναφορά του μισθού τους σύμφωνα με τη σύμβαση του 1927.

Η απεργία συνεχίστηκε μέχρι τις 23 Αυγούστου του 1933. Τελικά οι καπνέμποροι αναγκάστηκαν να υποκύψουν στις απαιτήσεις των καπνεργατών και κάλεσαν την απεργιακή επιτροπή για διακανονισμό. Στις 24 Αυγούστου, οι καπνέμποροι δήλωσαν εγγράφως στα μέλη της επιτροπής ότι δεχόντουσαν την εφαρμογή της σύμβασης που υπέγραψαν ο Πανελλήνιος Καπνεμπορικός Σύλλογος και η ΚΟΕ.[134] Τέλος, ζήτησαν από την απεργιακή επιτροπή να δοθεί εντολή στους καπνεργάτες, να επιστρέψουν στην εργασία τους.

Στα καπνεργοστάσια της Καβάλας, στα τέλη του Ιουλίου του 1933, πραγματοποιήθηκε γενική απεργία, με αφορμή τις απολύσεις εργατών στην

[132] *Ριζοσπάστης,* Αθήνα, αρ. φ. 677, 25 Ιουλίου 1933, σ. [1].
[133] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 110.
[134] Στο ίδιο, σ. 111.

καπνοβιομηχανία «Γκλεν».[135] Οι εταιρείες καπνού έβαλαν λουκέτο και η πλειονότητα των επαγγελματιών της πόλης συμμετείχαν στη γενική απεργία. Την ίδια μέρα 24ωρη απεργία συμπαράστασης κήρυξαν και οι καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης, της Δράμας και της Ξάνθης, ενώ παράλληλα πραγματοποίησαν κινητοποιήσεις και οι καπνεργάτες του Πειραιά.[136]

Η ραγδαία εξάπλωση της απεργίας σε όλους τους επαγγελματικούς κλάδους, έληξε στις 26 Ιουλίου με νίκη των εργατών. Το κράτος και οι εργοδότες αναγκάστηκαν σε υποχώρηση και έκαναν δεκτά τα αιτήματα των καπνεργατών. Μεγάλη αλλαγή επέφερε το 1933 ο Νόμος 5817/1933, «Περί απασχολήσεως αρρένων καπνεργατών εν τη επεξεργασία της τόγκας»[137]. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό, απαγορεύτηκε η χρησιμοποίηση αντρών στην τόγκα σε ποσοστό κάτω του 50% του συνόλου των καπνεργατών. Επίσης, καθορίστηκε βάσει νόμου ότι το ημερομίσθιο στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη δεν θα ήταν κάτω από το ποσό των 65 δραχμών για τους άντρες και αντίστοιχα κάτω από 35 δραχμές για τις γυναίκες. Επιπλέον, ενισχύθηκε το ΤΑΚ από την κυβέρνηση και δόθηκαν επιδόματα ανεργίας 50 δραχμών για τους άντρες και 25 δραχμών για τις γυναίκες.[138] Ακόμη κατοχυρώθηκε η πλήρης ιατροφαρμακευτική κάλυψη για τους άνεργους καπνεργάτες και επιτράπηκε η ελεύθερη λειτουργία των Εργατικών Κέντρων[139]. Σε άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, που κυκλοφόρησε λίγες μέρες αργότερα με τίτλο «*Η τεράστια νίκη της Καβάλας*»[140] αναφερόταν στις προσδοκίες για τη βελτίωση του καπνεργατικού επαγγέλματος.

Επομένως, η απεργία του 1933 στη Δράμα και στις άλλες καπνοπαραγωγικές πόλεις, θεωρητικά έληξε μετά τη δικαίωση του εργατικού κόσμου. Οι καπνεργάτες πίστευαν ότι ο νόμος θα τους δικαίωνε, αλλά οι αυθαιρεσίες των καπνεμπόρων δεν είχαν σταματήσει. Τα επόμενα έτη, οι απεργιακές κινητοποιήσεις εντατικοποιήθηκαν και πλέον στους απεργιακούς αγώνες συμμετείχαν και άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι.

---

[135] Γκίκας, *ό.π.*, σ. 429.
[136] Στο ίδιο, σ. 430.
[137] *Εφημερίς της Κυβερνήσεως,* Αθήνα, Αρ. φ. 301, 7 Οκτωβρίου 1933, σ. 1-2.
[138] Γκίκας, *ό.π.*, σ. 430.
[139] Στη Δράμα το Εργατικό Κέντρο ξεκίνησε τη λειτουργία του από τα τέλη του 1930.
[140] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 678, 26 Ιουλίου 1933, σ. [1 και 3].

5.4. Η επιχείρηση ανασυγκρότησης του σωματείου της «Ευδαιμονίας»

Στα τέλη του 1933, η οικονομική κατάσταση των καπνεργατών δεν βελτιώθηκε ιδιαίτερα, ενώ συνεχίζονταν ακόμη οι υψηλοί δείκτες ανεργίας. Τα μέλη που κάποτε ανήκαν στο σωματείο της πρώην «Ευδαιμονίας», αποφάσισαν να εκλέξουν ένα προσωρινό συμβούλιο και να πραγματοποιήσουν μερικές κινητοποιήσεις με στόχο την επίδοση επιδομάτων ανεργίας από το ΤΑΚ στους άνεργους καπνεργάτες.[141] Η συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε έξω από τα γραφεία του υποκαταστήματος του ΤΑΚ. Οι καπνεργάτες ζητούσαν την καταβολή επιδομάτων ανεργίας σε όλους τους συναδέλφους τους. Μια 5μελής ομάδας ανέργων καπνεργατών, προσπάθησε να προσεγγίσει τον προϊστάμενο του ΤΑΚ Δράμας για να στείλει υπομνήματα με το αίτημά τους στα κεντρικά γραφεία του ΤΑΚ στη Θεσσαλονίκη. [142] Ο προϊστάμενος όμως αρνήθηκε να βρεθεί αντιμέτωπος με την επιτροπή. Η κίνησή του αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τους ξεσηκωμένους διαδηλωτές, οι οποίοι προκάλεσαν διάφορα επεισόδια. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η αγανάκτηση των καπνεργατών εφόσον έβλεπαν ότι τα προβλήματα που τους προκαλούσε η ανέχεια, δεν τελείωναν.

Στις παρούσες συνθήκες το σωματείο της «Ευδαιμονίας» ήταν αδύνατο να ανασυγκροτηθεί, καθώς δεν θα εγκρινόταν ένα τέτοιο αίτημα από τις αρμόδιες αρχές. Γι' αυτόν τον λόγο, τα μέλη της πρώην «Ευδαιμονίας» ανασυγκροτήθηκαν μέσα από τη δημιουργία ενός άλλου σωματείου με την ονομασία: «Σωματείο εργατών αποξηραντικών έργων Μονξ-Γιουλέν».[143] Αφορμή γι' αυτή την ανασυγκρότηση στάθηκε το γεγονός ότι οι άνεργοι καπνεργάτες που ήταν πρώην μέλη της «Ευδαιμονίας» αναγκάστηκαν να εργαστούν σε άλλους επαγγελματικούς κλάδους. Το 1933 η αγγλική εταιρεία Μονξ-Γιουλέν είχε αναλάβει στη Δράμα την κατασκευή ενός μεγάλου φράγματος στην περιοχή της Συμβολής και απασχόλησε σημαντικό αριθμό Δραμινών εργατών.

Μια οργάνωση του σωματείου «Μονξ-Γιουλέν», το 1934, που είχε αγωνιστικό χαρακτήρα, έλαβε χώρο στο καπνεργοστάσιο του «Μιχαηλίδη» στη Δράμα. Αφορμή γι' αυτή την οργάνωση αποτέλεσε το γεγονός ότι ο καπνέμπορος

[141] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 112-113.
[142] Στο ίδιο, σ. 113-114.
[143] Στο ίδιο, σ. 118.

Μιχαηλίδης, με το πρόσχημα ότι ήθελε να επεξεργαστεί κάποια σκόρπια δέματα καπνού, προσέλαβε λίγους καπνεργάτες με μειωμένο ημερομίσθιο.[144] Σύμφωνα με άρθρο που δημοσιεύτηκε στον *Ριζοσπάστη* στις 18 Απριλίου του 1934, ο καπνέμπορος Μιχαηλίδης άνοιξε χώρο επεξεργασίας καπνού και προσέλαβε 60 καπνεργάτες και 180 καπνεργάτριες.[145] Λίγες μέρες αργότερα η Αυστροελληνική άνοιξε κι αυτή άλλους τέσσερις χώρους επεξεργασίας με 200 καπνεργάτες και 500 καπνεργάτριες. Τα ημερομίσθια που δόθηκαν στους εργαζόμενους ήταν χαμηλά σε σχέση με τις αναμενόμενες προσδοκίες των εργατών και έφταναν στις 50 δραχμές για τους άντρες και 20-28 δραχμές για τις γυναίκες.

Οι καπνεργάτες συγκρότησαν επιτροπή και διαμαρτυρήθηκαν στους καπνέμπορους για την καταπάτηση του Νόμου 5817/1933, που σύμφωνα μ' αυτόν είχαν ορισθεί άλλες τιμές για τα ημερομίσθια. Η απάντηση των καπνέμπορων όμως ήρθε με δεκάδες απολύσεις σε όσους εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους. Οι καπνεργάτες μπροστά στην αδιάλλακτη στάση των καπνεμπόρων κατέλαβαν τα καπνεργοστάσια και διεκδικούσαν την αύξηση των ημερομισθίων τους. Στις 26 Απριλίου 1934, σύμφωνα με πληροφορίες από άρθρο του *Ριζοσπάστη*, τα γεγονότα που ξέσπασαν στο καπνεργοστάσιο του Μιχαηλίδη ήταν πολύ σοβαρά.[146] Οι χωροφύλακες προσπάθησαν να απομακρύνουν τους καπνεργάτες από τον εργοστασιακό χώρο. Οι εργάτες όμως φώναζαν ότι δεν θα έλυναν την απεργία αν δεν γίνονταν δεκτά τα αιτήματά τους. Οι χωροφύλακες τελικά κατάφεραν να μπουν στο εργοστάσιο και ακολούθησαν συμπλοκές και συγκρούσεις καπνεργατών και χωροφυλάκων. Αποτελέσματα των αναταραχών ήταν να τραυματιστούν σοβαρά αρκετοί καπνεργάτες, ενώ κάποιοι οδηγήθηκαν στην Ασφάλεια και 7 εξ αυτών προφυλακίστηκαν.

Το σωματείο της «Μονξ-Γιουλέν», συμπαραστάθηκε στον αγώνα των καπνεργατών, και πραγματοποίησε συγκεντρώσεις και παραστάσεις στις αρχές προκειμένου οι καπνέμποροι να αποδεχτούν τα αιτήματα των καπνεργατών.[147]

Στις 15 Μαΐου 1934 κηρύχθηκε 24ωρη απεργία στην οποία συμμετείχαν καπνεργάτες αλλά και εργάτες άλλων επαγγελματικών κλάδων.[148] Τα κυριότερα

[144] Στο ίδιο, *σ.119.*
[145] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 46/6982, 26 Απριλίου 1934, σ. [4-5].
[146] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 49/6986, 30 Απριλίου 1934, σ. [3].
[147] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 119-120.

αιτήματα όλων των εργατών ήταν η αύξηση των ημερομισθίων τους, η μείωση της ανεργίας και η χορήγηση επιδομάτων στους ανέργους. Αιτήματα που και παλαιότερα είχαν αναφερθεί στα εργατικά κινήματα αλλά παρέμεναν μετέωρα από τους κυβερνώντες.

Πανελλαδικά το 1934 πραγματοποιήθηκαν 482 απεργιακές κινητοποιήσεις από όλους τους επαγγελματικούς κλάδους, στις οποίες συμμετείχαν 182.000 εργαζόμενοι.[149] Κορυφαίες απεργιακές κινητοποιήσεις το 1934 πραγματοποίησαν οι λιμενεργάτες και μυλεργάτες στην Καλαμάτα.[150] Οι συγκρούσεις των απεργών στην Καλαμάτα με την Αστυνομία ήταν έντονες και είχαν ως αποτέλεσμα να σκοτωθούν έξι εργάτες που είχαν πρωτοστατήσει και να τραυματιστούν βαριά άλλοι 35 διαδηλωτές.

[148] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 72/7009, 24 Μαΐου 1934, σ. [3].
[149] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 261.
[150] Στο ίδιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: Οι απεργιακές κινητοποιήσεις το 1935-1936

6.1. Τα γεγονότα του 1935

Στις αρχές του 1935, τα πολιτικά γεγονότα ανέκοψαν προσωρινά την ανάπτυξη νέων εργατικών κινητοποιήσεων. Το στρατιωτικό βενιζελικό κίνημα, που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1935, οδήγησε το ελληνικό κράτος στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου.[151] Επιπλέον, το πραξικόπημα του Γεώργιου Κονδύλη και το «νόθο» δημοψήφισμα για την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β΄ οδήγησαν στην εγκαθίδρυση της αβασίλευτης δημοκρατίας. Σ' όλο αυτό το διάστημα των πολιτικών εξελίξεων, εφαρμόστηκαν κατασταλτικά μέτρα που περιόρισαν τις ελευθερίες των εργατικών και συνδικαλιστικών κινημάτων.

Παρά την ύπαρξη κατασταλτικών μέτρων τα απεργιακά κινήματα συνεχίστηκαν σε καπνεργατικές κυρίως πόλεις. Την Πρωτομαγιά του 1935, κηρύχθηκε νέο απεργιακό κίνημα στο καπνεργοστάσιο της Γκέρυ στην Καβάλα. Κύριο αίτημα των καπνεργατών αποτελούσε και πάλι η αύξηση των ημερομίσθιων. Από τους 130 εργάτες που απασχολούσε η καπνοβιομηχανία δούλεψαν μόνο οι 26. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η εταιρεία να αυξήσει το ημερομίσθιο στις 73 δραχμές. Η απόφαση των καπνεμπόρων, δεν ικανοποίησε τους καπνεργάτες, οι οποίοι προσδοκούσαν να φτάσει το ημερομίσθιό τους στις 85 δραχμές.[152] Στη Δράμα τον Δεκέμβριο του 1935, όπου η ανεργία συνέχιζε να ταλανίζει τους εργάτες, οι διαμαρτυρίες είχαν έντονο χαρακτήρα εξαιτίας του χαμηλού επιδόματος ανεργίας που δεν ξεπερνούσε τις 16,25 δραχμές την ημέρα. Επίσης, όσοι δούλευαν στα καπνοχώραφα αμείβονταν με μισθό που έφτανε στις 30-35 δραχμές για 12 ως και 16 ώρες την ημέρα.[153]

Το 1935, απεργιακές κινητοποιήσεις πραγματοποίησαν και άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι, εξαιτίας της ανεργίας που έπληττε κατά τους χειμερινούς μήνες τους οικοδόμους, τους τσαγκαράδες, τους ραπτεργάτες, τους επισιτιστές κ.ά.[154] Τον Αύγουστο εκδηλώθηκε μεγάλη απεργία από τους σταφιδεργάτες στο Ηράκλειο Κρήτης, με αφορμή τα χαμηλά ημερομίσθια. Από τις συμπλοκές που προκλήθηκαν

[151] Στο ίδιο, σ. 262.
[152] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 360/7298, 26 Μαΐου 1935, σ. [6].
[153] Σταυρίδης – Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 120.
[154] *Ριζοσπάστης*, Αθήνα, Αρ. φ. 65/19225, 25 Δεκεμβρίου 1935, σ. [5].

ανάμεσα στους διαδηλωτές και την Αστυνομία, σκοτώθηκαν έξι εργάτες.[155] Την ίδια περίοδο έγινε νέα πανεργατική απεργία στην Καλαμάτα ως εκδήλωση συμπαράστασης στους σταφιδεργάτες της Κρήτης. Αποτέλεσμα της απεργίας στην Καλαμάτα, ήταν να σκοτωθούν δύο εργάτες, ενώ άλλοι δώδεκα τραυματίστηκαν βαριά από τη βία με την οποία οι αστυνομικοί προσπάθησαν να τερματίσουν την απεργία.

6.2. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις του 1936

Το 1936, παρόλο που η περίοδος της μεγάλης οικονομικής κρίσης είχε περάσει, οι λαϊκές τάξεις εξακολουθούσαν να υφίστανται τις συνέπειές της. Η ανεργία συνέχιζε να αποτελεί το σημαντικότερο κοινωνικό πρόβλημα. Επιπλέον, πολλές μικροεπιχειρήσεις που είχαν καταφέρει να επιβιώσουν, βρίσκονταν στα όρια της πτώχευσης. Επιπροσθέτως, με τις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936, η πολιτική κρίση που ξέσπασε δημιούργησε νέες λαϊκές κινητοποιήσεις. Επίκεντρο των απεργιακών κινημάτων ήταν η Βόρεια Ελλάδα, όπου οι άνεργοι καπνεργάτες και οι φυματικοί ζητούσαν μέτρα για την άμεση ασφάλεια και περίθαλψή τους.[156] Ωστόσο, κινητοποιήσεις συμπαράστασης προς τους αγωνιζόμενους συναδέλφους τους, πραγματοποίησαν και οι καπνεργάτες στη Χίο, στις Σέρρες, στην Ξάνθη και στην Καλαμάτα. Εκείνη την περίοδο, εκδηλώσεις αλληλεγγύης προς τους αγωνιζόμενους πραγματοποίησαν και οι αγρότες, οι επαγγελματίες, οι φοιτητές και οι μαθητές. Γενικότερα, το 1936 το απεργιακό κίνημα της εργατικής τάξης σημείωσε πρωτοφανή άνοδο. Πανελλαδικά μέσα στο τρίμηνο Γενάρη-Μάρτη, στα απεργιακά κινήματα συμμετείχαν πάνω από 200.000 εργάτες σε πόλεις, όπως η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, ο Πειραιάς, ο Βόλος, η Δράμα, η Ξάνθη και η Καβάλα.[157]

Στις 5-7 Απριλίου του 1936, μέσα σε κλίμα ενοποίησης των συνδικαλιστικών δυνάμεων, συνήλθε στη Θεσσαλονίκη το πρώτο Ενωτικό Συνέδριο του καπνεργατικού κλάδου.[158] Στο Ενωτικό Συνέδριο συμμετείχαν εφτά ρεφορμιστικά εργατικά σωματεία και εννέα ανεξάρτητα από όλες τις πόλεις επεξεργασίας καπνού,

---

[155] Αλεξάτος, *ό.π.*, σ. 262.
[156] Στο ίδιο, σ. 275.
[157] Ζήσης Λυμπερίδης, «Ο Μάης του ’36 δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Τα γεγονότα-Ο ρόλος του ΚΚΕ. Συμπεράσματα-διδάγματα», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του ’36*, Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη, 13-14 Μαΐου 2016), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016, σ. 47.
[158] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 256, βλ. και Γκίκας, *ό.π.*, σ. 438-439.

ανάμεσά τους και μέλη από το σωματείο της «Προόδου» της Δράμας. Από το ταξικό συνδικαλιστικό κίνημα συμμετείχαν όλα τα τμήματα της ΚΟΕ. Σύμφωνα με πληροφορίες σχετικού άρθρου στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης *Πρωινά Νέα*, στο Ενωτικό Συνέδριο δεν συμμετείχε ένας μικρός αριθμός «συντηρητικών» στελεχών της Ενωτικής Ομοσπονδίας Καπνεργατών και Στιβαδόρων Ελλάδος (ΕΟΚΣΕ). Η αποχή αυτή δεν εμπόδισε να πραγματοποιηθεί το συνέδριο, στο οποίο εκφράστηκαν όλοι οι πόθοι των καπνεργατών για ενότητα και κοινούς αγώνες. Μάλιστα, ο αρθρογράφος καθώς είχε επηρεαστεί από το γενικότερο κλίμα, έκλεισε το άρθρο του με τα λόγια του Καρλ Μαρξ «Εργάται όλου του κόσμου ενωθήτε».[159]

Τα κυριότερα θέματα του Ενωτικού Συνεδρίου, αφορούσαν τα ημερομίσθια, το συνέδριο απαίτησε την τιμαριθμοποίησή τους, την καθιέρωση κατώτατου ορίου αμοιβής εργασίας, εξισώνοντάς τα με αυτά των Νέων Χωρών. [160] Επιπλέον, ήθελαν την αυστηρή επικράτηση του Νόμου περί τόγκας (Ν. 5817/1933), διότι συχνά παραβιαζόταν και σε πολλές καπναποθήκες, η αναλογία αντρών και γυναικών ήταν 1 προς 5 ή 1 προς 10.[161] Σχετικά με την παροχή επιδομάτων από το ΤΑΚ, τόνισαν την ανάγκη για αύξησή τους αλλά και την επέκταση του χρονικού διαστήματος παροχής.[162] Επιπλέον, σύσσωμη ήταν η γνώμη όλων των παρόντων στο συνέδριο για ενότητα μεταξύ των καπνεργατικών συνδικαλιστικών δυνάμεων. Το συνέδριο είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου ενωτικού οργάνου την «Πανελλήνια Καπνεργατική Ομοσπονδία» (ΚΠΟ), στην οποία συγχωνεύθηκε η ΚΟΕ.[163] Έδρα της ΚΠΟ θα ήταν η Θεσσαλονίκη, η εκτελεστική της επιτροπή θα ήταν επταμελής και γενικός γραμματέας της εξελέγη ο Δημήτριος Χατζηαποστόλου.

Λίγες μέρες αργότερα τα αιτήματα των καπνεργατών επιδόθηκαν στους καπνεμπόρους, οι οποίοι αρνήθηκαν να συγκατατεθούν και να τα εφαρμόσουν. Η άρνησή τους αυτή έδωσε το έναυσμα, για την εκδήλωση της απεργίας. Η απεργία θα αποτελούνταν από τρεις βαθμίδες οργάνωσης. Η πρώτη, απαρτιζόταν από απεργιακές επιτροπές που συγκροτήθηκαν στους χώρους επεξεργασίας, μετά την άρνηση των εμπόρων για αλλαγή της στάσης τους. Η δεύτερη αποτελούνταν από την Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή, η οποία εξελέγη από τις επιτροπές της πρώτης βαθμίδας. Τα 40

[159] *Πρωινά Νέα*, Θεσσαλονίκη, Αρ. φ., 24 Απριλίου 1936, σ. [1].
[160] Ιωάννης Χατζηδήμου, *Σημειώσεις από την ιστορία του εργατικού μας κινήματος*, Αθήνα 1990, σ. 170-171.
[161] Στο ίδιο, σ. 172.
[162] Στο ίδιο, *σ.* 173.
[163] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 256.

μέλη αυτής της επιτροπής προέρχονταν από όλες τις καπνεργατικές πόλεις της Βόρειας Ελλάδας.[164] Η τρίτη βαθμίδα οργάνωσης συσπειρώθηκε από μέλη της ΚΠΟ. Όλη αυτή η προετοιμασία προϊδέαζε την έκταση και την ένταση που θα είχε η απεργία που θα γινόταν στο επόμενο διάστημα.

Επιπροσθέτως. η Καπνεργατική Ομοσπονδία, αφενός φρόντισε να οργανώσει απεργιακές επιτροπές στις Σέρρες, στη Δράμα, στον Βόλο, στην Καβάλα, στην Πάτρα και στο Αγρίνιο. Αφετέρου έστειλε τριμελή επιτροπή στην Αθήνα για να συναντηθεί με εκπροσώπους της ΓΣΕΕ και τους κυβερνητικούς αξιωματούχους με σκοπό να προωθηθούν τα εργατικά ζητήματα.[165]

Η κήρυξη της απεργίας έγινε συγχρόνως σε όλα τα κέντρα επεξεργασίας καπνού, στις 29 Απριλίου του 1936. Η πρώτη μεγάλη συγκέντρωση έγινε έξω από τον κινηματογράφο «Πάνθεον» της Θεσσαλονίκης. Στη συγκέντρωση ήταν περίπου 12.000 καπνεργάτες, από τους οποίους οι 7.500 ήταν γυναίκες.[166] Το θέμα της συγκέντρωσης ήταν τα μέτρα που έπρεπε να παρθούν για την ασφάλεια των εργατικών αγώνων, από τις επιθέσεις της Αστυνομίας.[167] Εκτός από τους καπνεργάτες στις συγκεντρώσεις συμμετείχαν οι αρτεργάτες, οι υποδηματεργάτες και οι εργάτες νηματουργίας. Την επόμενη μέρα, στη συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε, κεντρικό θέμα συζήτησης ήταν οι πρακτικές των εμπόρων, που χρησιμοποιούσαν απεργοσπάστες, έτσι ώστε να λειτουργήσουν τις αποθήκες τους. Η απόφαση της εργατικής συνέλευσης ήταν να εγκατασταθούν εργατικές ομάδες έξω από κάθε καπναποθήκη ώστε να εμποδιστεί η είσοδος σ' αυτές. Γενικότερα οι πρώτες μέρες της απεργίες ήταν ήσυχες χωρίς επεισόδια.

Στις 3 Μαΐου του ίδιου έτους, η Αστυνομία έδωσε εντολή να εγκατασταθούν φρουρές έξω από τις καπναποθήκες έτσι ώστε να διώξει τους καπνεργάτες που τις φρουρούσαν. Ο σκοπός τους ήταν να προστατέψουν τους απεργοσπάστες προκειμένου να εργαστούν. Οι καπνεργάτες όμως πραγματοποίησαν πορεία προς τα γραφεία του ΤΑΚ, με σκοπό να καταγγείλουν την παράνομη εργασία των απεργοσπαστών, καθώς παρατήρησαν ότι πολλοί από αυτούς δεν είχαν βιβλιάρια ασφάλισης στο ΤΑΚ. Τελικά το ΤΑΚ ανταποκρίθηκε και έστειλε επιθεωρητές, αλλά

[164] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 258.
[165] Στο ίδιο, σ. 258-259.
[166] Λυμπερίδης, *ό.π.*, σ. 49-50.
[167] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 259-260.

η Αστυνομία δεν τους επέτρεψε να κάνουν την προβλεπόμενη επιθεώρηση εργασίας.[168]

Την έκτη μέρα της απεργίας αποφασίστηκε από τις απεργιακές επιτροπές να στείλουν τηλεγράφημα διαμαρτυρίας στην κυβέρνηση. Μεγάλο πλήθος εργατών αποφάσισε να μεταφέρει το τηλεγράφημα στο τηλεγραφείο, αλλά η σύγκρουση με την Αστυνομία ήταν αναπόφευκτη. Οι εργάτες κατάφεραν να σπάσουν το αστυνομικό κλοιό και παρέδωσαν το μήνυμά τους.[169] Ωστόσο, από τις συγκρούσεις των καπνεργατών με την Αστυνομία τραυματίστηκε σοβαρά μια εργάτρια, ενώ άλλοι είκοσι εργάτες είχαν ελαφριά τραύματα.

Την 7η μέρα της απεργίας μέλη της ΚΟΕ εναντιώθηκαν στην Απεργιακή Επιτροπή, εξαιτίας των αποφάσεων που είχε πάρει την προηγούμενη μέρα και είχαν ως αποτέλεσμα τον τραυματισμό απεργών. Για τον λόγο αυτό, πρότειναν μια σειρά από τρόπους, ώστε οι διαμαρτυρίες τους να ήταν πιο ήπιες και να αποφεύγονταν οι συγκρούσεις με την Αστυνομία. Αντίθετα, ρεφορμιστικά μέλη έκριναν πως έπρεπε να «ζωήρευε» ο αγώνας για να διεκδικήσουν οι εργάτες τα αιτήματά τους.[170]

Μετά τα γεγονότα στο τηλεγραφείο της Θεσσαλονίκης, η απεργία των καπνεργατών γενικεύθηκε στην υπόλοιπη χώρα. Στις 6 και 7 Μαΐου, κηρύχθηκαν νέα απεργιακά κινήματα στην Καβάλα, στη Δράμα και στον Βόλο. Επίσης, απεργίες συμπαράστασης στη Θεσσαλονίκη πραγματοποίησαν και οι χαρτεργάτες, οι μυλεργάτες, οι αυτοκινητιστές και οι εργάτες της βιομηχανίας ελαστικών «Αλυσίδα».[171]

Στις 7 Μαΐου ο πρωθυπουργός Ι. Μεταξάς επιστρέφοντας από τη Βαλκανική Διάσκεψη στο Βελιγράδι, επισκέφθηκε τη Θεσσαλονίκη.[172] Εκεί πραγματοποιήθηκε μια σύσκεψη στην οποία συμμετείχαν ο γενικός διοικητής Μακεδονίας και ο επιθεωρητής Εργασίας. Στη σύσκεψη, ο Μεταξάς ενημερώθηκε για την εξέλιξη των απεργιακών κινημάτων και για τα αιτήματα των καπνεργατών. Στο προσωπικό του *Ημερολόγιο* ο Μεταξάς αναφέρει ότι «στην γενική πανελλαδική απεργία, οι καπνεργάτες ήταν υποκινούμενοι από τα σωματεία τους, τα οποία διοικούνταν από

[168] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 260-261.
[169] Δημήτρης Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1932-1936)*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 1994, σ. 266.
[170] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 263.
[171] Στο ίδιο, σ. 265. Βλ. και Γκίκας, *ό.π.*, σ. 439.
[172] Ιωάννης Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, τ. Δ, Γκοβόστης, χ.χ., σ. 210.

κομμουνιστές».[173] Επιπλέον ο Μεταξάς γράφει: «οι απεργοί ζητούσαν αναπροσαρμογή των ημερομισθίων τους στις 120 δραχμές ενώ οι εργοδότες πρόσφεραν 75-80».[174] Ο Μεταξάς υποστήριξε ότι: «η κυβέρνηση κινήθηκε προς την πλευρά των καπνέμπορων, τους οποίους πίεσε να αυξήσουν το ημερομίσθιο, το κατώτατο θα έφτανε στις 90 δραχμές και το μέσο στις 100 δραχμές».[175] Ωστόσο, όπως γράφει στο *Ημερολόγιό* του στις 9 Μαΐου: «η απεργία στην Θεσσαλονίκη, γενικεύτηκε οι αναπροσαρμογές των ημερομισθίων από τους καπνεμπόρους δεν ικανοποίησαν τους υποκινητές της απεργίας».[176] Σύμφωνα με τον Μεταξά υπαίτιοι για τα απεργιακά κινήματα ήταν οι κομμουνιστές, τους οποίους αργότερα καταδίωξε.

Την επόμενη μέρα οι καπνεργάτες αντιλήφθηκαν ότι η κυβέρνηση δεν είχε πρόθεση να λύσει τα προβλήματά τους. Έτσι πραγματοποιήθηκε μια μεγάλη συγκέντρωση στην οδό Εγνατίας, γύρω από τις καπναποθήκες, στην οποία συμμετείχαν περισσότεροι από 5.000 καπνεργάτες. Η 10η μέρα της απεργίας, στις 8 Μαΐου του 1936, ήταν πιο έντονη από όλες τις προηγούμενες. Οι ομιλητές της συγκέντρωσης, εναντιώθηκαν στην κυβέρνηση υποστηρίζοντας ότι υπεράσπιζε μόνα τα συμφέροντα των εργοδοτών και επιδίωκε να τερματίσει την απεργία με τρομοκρατικά μέσα.[177] Όταν τελείωσε η συγκέντρωση, εγκρίθηκε ψήφισμα από τους παρευρισκόμενους για τη στάση που είχε απέναντί τους η κυβέρνηση. Έπειτα αποφασίστηκε να δοθεί το ψήφισμα στον γενικό διοικητή. Την επίδοσή του ανέλαβε το συγκεντρωμένο πλήθος που κινήθηκε κατά μήκος της Εγνατίας οδού με κατεύθυνση το Διοικητήριο. Οι δυνάμεις όμως της Αστυνομίας που είχαν παραταχθεί εκεί, προσπάθησαν να εμποδίσουν την πορεία των διαδηλωτών προς το Διοικητήριο.

Η σύγκρουση μεταξύ αστυνομικών και διαδηλωτών ήταν αναπόφευκτη. Κάποιοι αστυνομικοί πυροβολούσαν στον αέρα για εκφοβισμό και άλλοι ορμούσαν πάνω στο πλήθος και χτυπούσαν με τους υποκόπανους των όπλων τους διαδηλωτές.[178] Οι εργάτες με τη σειρά τους επιτίθονταν στους αστυνομικούς χρησιμοποιώντας ως όπλο οτιδήποτε έβρισκαν μπροστά τους. Γινόταν μια πραγματική μάχη που εντάθηκε όταν οι διαδηλωτές εργάτες της νηματουργίας

[173] Στο ίδιο, σ. 213.
[174] Στο ίδιο.
[175] Στο ίδιο.
[176] Στο ίδιο.
[177] Θέμος Κορνάρος, *Θεσσαλονίκη 9-11 Μάη του 1936 (Οι αγώνες του λαού),* Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2017, σ. 20-21.
[178] Στο ίδιο, σ. 21-22. Βλ. και Φουντανόπουλος *ό.π.*, σ. 267-268.

ενώθηκαν με τους καπνεργάτες. Μετά από τις διαδοχικές επελάσεις εφίππων και τα πυρά των αστυνομικών, οι εργάτες διασκορπίστηκαν και τα επεισόδια έληξαν. Από τις συμπλοκές που πραγματοποιήθηκαν έξω από το κτήριο του Διοικητηρίου, ακολούθησαν περίπου εκατό συλλήψεις και υπήρξαν πολλοί τραυματισμοί εργατών και αστυνομικών.

Την επόμενη μέρα, 9 Μαΐου, τα εργατικά κέντρα αποφάσισαν να κηρύξουν γενική απεργία. Οι απεργοί συγκεντρώθηκαν και πάλι στο ίδιο σημείο έξω από το Διοικητήριο. Οι αστυνομικές δυνάμεις που βρίσκονταν εκεί ήταν πιο ενισχυμένες. Τα πλήθη απαιτούσαν να συναντηθούν με τον γενικό διοικητή και να του παραδώσουν το ψήφισμα της προηγούμενης μέρας. Οι συγκρούσεις με την Αστυνομία όμως που περιφρουρούσε το κτήριο, ήταν αναπόφευκτες. Οι αστυνομικοί δεν δίστασαν με τη χρήση των όπλων να καταστείλουν την ορμή των διαδηλωτών. Αποτέλεσμα των συμπλοκών ήταν να σκοτωθούν εννέα διαδηλωτές.[179] Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν οι καπνεργάτες «Τάσος Τούσης, Αναστασία Καρανικόλα, Ίντο Σενόρ, Σαλβατόρ Μασαράνο, Δημήτριος Αγλαμίδης, Ιωάννης Πανόπουλος, Ευάγγελος Χόλης, Δημήτριος Λαϊνάς και η Ευθυμία Αδαμαντίου».[180] Σύμφωνα με άλλες πηγές ο συνολικός αριθμός των νεκρών από τα γεγονότα της 9ης Μαΐου ανέρχονταν στους 17, ανάμεσα στους νεκρούς καπνεργάτες υπήρχαν και τσαγκαράδες, μέλη των εργατικών ομοσπονδιών αλλά και περαστικοί πολίτες.[181]

Στις 12 Μαΐου του 1936, η εφημερίδα *Μακεδονία,* σε σχετικό άρθρο αναφερόταν στα γεγονότα που είχαν συμβεί στις 9 Μαΐου.[182] Συγκεκριμένα ανέφερε ότι στην κηδεία των αδικοχαμένων εργατών παρευρέθηκαν περίπου 15.000 άτομα. Οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν μετά την ταφή των νεκρών, αλλά δεν έγινε κάποια συμπλοκή με τις αστυνομικές δυνάμεις. Την επόμενη μέρα οι μεταφορές στη Θεσσαλονίκη αποκαταστάθηκαν, η πόλη φαινόταν να είχε βρει τους παλιούς ρυθμούς της.

Ωστόσο, ο αντίκτυπος της δολοφονικής επίθεσης κατά των απεργών καπνεργατών, ήταν άμεσος και επηρέασε συνολικά την εργατική τάξη όλων των

[179] Στο ίδιο, σ. 38-40. Βλ. και Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 269.
[180] Στο ίδιο, σ. 38.
[181] Λυμπερίδης, *ό.π.*, σ. 54-55.
[182] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, 12 Μαΐου 1936.

καπνεργατικών πόλεων, ανεξαρτήτως πολιτικών πεποιθήσεων.[183] Την ημέρα της κηδείας των θυμάτων της Θεσσαλονίκης, πολλοί καπνεργάτες από όλη την χώρα παρευρέθηκαν εκεί για συμπαράσταση. Επιπλέον, σε όλα τα καπνεργοστάσια της Ελλάδος κρεμάστηκαν μαύρα πανό εις ένδειξη πένθους. Ένας ακόμη αγώνας των καπνεργατών είχε βαφτεί με το αίμα των αμάχων που ζητούσαν να αφουγκραστεί η κυβέρνηση τα αιτήματά τους.

6.3. Η απάντηση του Μεταξά στα απεργιακά κινήματα

Οι απεργιακές κινητοποιήσεις στη Θεσσαλονίκη είχαν πάρει πολιτικό χαρακτήρα, κάτι το οποίο τόνισε στο *Ημερολόγιό* του ο Ιωάννης Μεταξάς: «οἱ σκοποί οἱ ἐπιδιωκόμενοι ἀπό τους διευθύνοντας τήν ἀπεργιακήν κίνησιν εἶναι πολιτικοί, ἀνετρεπτικοί τῆς κυβερνήσεως».[184] Η κυβέρνηση, υποχρεώθηκε να συγκαλέσει στις 11 Μαΐου σύσκεψη στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, στην οποία συμμετείχαν οι καπνέμποροι, οι αντιπρόσωποι των δύο Γενικών Συνομοσπονδιών Εργατών Ελλάδος (ΓΣΣΕ) και η Επιτροπή Αθηνών της ΠΚΟ.[185]

Στη σύσκεψη, ο Μεταξάς ανέθεσε το Υπουργείο Εσωτερικών στον συνταγματάρχη Θ. Σκυλακάκη. Ο διορισμός του έγινε μετά από τη συγκατάθεση των Φιλελεύθερων. Η συμφωνία που υπογράφτηκε, έθιγε μόνο τα εργατικά αιτήματα και εξασφάλιζε τη συγκατάθεση των καπνεμπόρων για την κατοχύρωση του κατώτατου ορίου ημερομισθίου στις 100 δραχμές.[186] Στα άλλα αιτήματα των καπνεργατών που αφορούσαν τα συστήματα επεξεργασίας, όπως την τόγκα, δεν έγινε καμία αναφορά. Επίσης δεν δόθηκαν λύσεις για το ύψος των επιδομάτων ή για την επέκταση του χρόνου χορήγησής τους.

Οι λύσεις που πρότεινε η κυβέρνηση δεν ικανοποίησε τα μέλη της ΠΚΟ και ερμηνεύτηκαν ως πρόσχημα για να τερματιστούν τα απεργιακά κινήματα. Την επόμενη μέρα της υπογραφής της συμφωνίας οι δύο ΓΣΣΕ κήρυξαν πανελλαδική απεργία στις 13 Μαΐου. Με αυτόν τον τρόπο τα μέλη των ΓΣΣΕ εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για τη συμφωνία της κυβέρνησης. Μετά τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, σε όλη τη χώρα είχε σχηματιστεί ένα κλίμα εξέγερσης και

[183] Γκίκας, *ό.π.*, σ. 439.
[184] Ιωάννης Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, τ. Δ, Γκοβόστης, χ.χ., σ. 214.
[185] Φουντανόπουλος, *ό.π.*, σ. 271.
[186] Στο ίδιο.

κινητοποίησης του πλήθους κατά της κυβέρνησης και της κρατικής εξουσίας.[187] Οι ηγέτες των ΓΣΕΕ εκμεταλλεύτηκαν το κλίμα εκείνης της εποχής και κήρυξαν νέα απεργία προσπαθώντας να χειραγωγήσουν την πολιτική του εργατικού κινήματος. Σύμφωνα με τον Γαβρίλη Λαμπάτο, η απεργία των ΓΣΣΕ είχε αντιφασιστικά αισθήματα, καθώς το πολιτικό σύνθημα της απεργίας προγραμματίστηκε στις 13 Μαΐου, την ίδια μέρα που υπογράφτηκε και το Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα.[188]

Μετά τη λήξη της απεργίας στη Θεσσαλονίκη υπήρχε μια μακροχρόνια περίοδος στρατοκρατίας.[189] Στη διάρκεια αυτής της περιόδου πολλοί δραστήριοι συνδικαλιστές φυλακίστηκαν, ιδιαίτερα όσοι ήταν κομμουνιστές. Όταν ο Μεταξάς εγκαθίδρυσε τη δικτατορία του στις 4 Αυγούστου, προσπάθησε να ρίξει τις ευθύνες των αιματηρών γεγονότων στο ΚΚΕ και στο Παλλαϊκό Μέτωπο. Έπειτα ακολούθησαν κατηγορίες εναντίων των κομμουνιστών και πολλοί από αυτούς εξορίστηκαν σε νησιά, όπως ο Αη-Στράτης.

[187] Στο ίδιο, σ. 274.
[188] Στο ίδιο, σ. 275.
[189] Λυμπερίδης, *ό.π.*, σ. 61.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μία από τις σπουδαιότερες απεργιακές κινητοποιήσεις των καπνεργατών στη Δράμα ήταν αυτή που πραγματοποιήθηκε το 1927. Στην αρχή του έτους, η εκμετάλλευση του καπνεμπορικού κεφαλαίου προς το εργατικό δυναμικό είχε ως αποτέλεσμα τα δύο καπνεργατικά σωματεία της Δράμας, «Ευδαιμονία» και «Πρόοδος», να έρθουν σε κοινή συνεννόηση για τη διαμόρφωση και την υπεράσπιση των αιτημάτων τους. Λίγο αργότερα, η ίδρυση του ΤΑΚ και η στελέχωσή του από κρατικούς υπαλλήλους, προκάλεσε ένα κύμα αντιδράσεων στον καπνεργατικό κόσμο. Οι καπνεργάτες διεκδίκησαν τον έλεγχο του ταμείου, δηλώνοντας την έλλειψη εμπιστοσύνης τους προς τα διοικητικά όργανά του. Επιπροσθέτως, τα λοκ άουτ των καπνεμπόρων που ακολούθησαν και η εμφάνιση ενός νέου συστήματος πληρωμής με την οκά, προκάλεσαν μια σειρά από καπνεργατικές συνελεύσεις και απεργιακές διαδηλώσεις. Οι συγκρούσεις των καπνεργατών με τη Χωροφυλακή ήταν σφοδρότατες και είχαν ως αποτέλεσμα τους τραυματισμούς και τις συλλήψεις πολλών διαδηλωτών. Τέλος, η Χωροφυλακή της Δράμας και τα μέλη του σωματείου της «Προόδου», θεώρησαν ως υπαίτιους για τις αναταραχές τα μέλη του σωματείου της «Ευδαιμονίας», το οποίο και διαλύθηκε με δικαστική απόφαση, στο πλαίσιο του αντικομμουνισμού που επικρατούσε στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Βασικές συνέπειες των απεργιακών διαδηλώσεων του 1927 στη Δράμα και στις άλλες ελληνικές καπνοπαραγωγικές πόλεις που πραγματοποίησαν με τη σειρά τους απεργιακές διαδηλώσεις, ήταν η αύξηση των ποσοστών ανεργίας και το κλίμα έντασης μεταξύ των καπνεργατών και των καπνεμπόρων.

Επίσης, σημαντικό σταθμό στο πανελλήνιο, άρα και στο δραμινό καπνεργατικό κίνημα, αποτέλεσε η μεγάλη απεργία του 1928. Το 1928, πάρθηκαν αποφάσεις από την ΚΟΕ για πανελλήνιο πανκαπνεργατικό αγώνα. Κυριότεροι στόχοι των καπνεργατών στα απεργιακά κινήματα ήταν οι αυξήσεις στο ημερομίσθιο και οι επαναπροσλήψεις των απολυμένων καπνεργατών. Στη Δράμα οι συνελεύσεις των εργατών γίνονταν μετά από άδεια που εξασφάλιζαν τα στελέχη των καπνεργατικών σωματείων. Τα αυστηρά μέτρα που εφάρμοζε η Χωροφυλακή σε κάθε συγκέντρωση είχε ως αποτέλεσμα να αποφευχθούν τα έντονα επεισόδια που σημειώθηκαν σε άλλες καπνοπαραγωγικές πόλεις. Η απεργία έληξε στα τέλη του 1928 μετά από διαπραγματεύσεις των καπνεργατών με τους καπνεμπόρους. Οι καπνεργάτες εξασφάλισαν μια μικρή αύξηση στο ημερομίσθιό τους και επαναπροσλήψεις των

απολυμένων. Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι το 1928, ο έλεγχος των απεργιακών κινημάτων ήταν εξαρτημένος από τις αποφάσεις των καπνεμπόρων και οι διαθέσεις των κυβερνήσεων επηρεάζονταν άμεσα από το εμπορικό κεφάλαιο.

Σε όλη τη διάρκεια των απεργιακών κινητοποιήσεων, οι καπνεργάτες εξέφραζαν τα αιτήματά τους τόσο προς τους καπνέμπορους όσο και προς την εκάστοτε κυβέρνηση. Τα σημαντικότερα αιτήματα των καπνεργατών αφορούσαν κυρίως τις μισθοδοτικές μεταρρυθμίσεις, το ύψος των ασφαλιστικών εισφορών, τα επιδόματα ανεργίας και τις συνδικαλιστικές τους ελευθερίες. Όμως η μη ικανοποίηση των αιτημάτων των καπνεργατών οδήγησε στο μεγάλο αποκορύφωμα των απεργιακών αγώνων στη Θεσσαλονίκη τον Μάη του 1936. Το απεργιακό κίνημα του 1936 που ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη επεκτάθηκε πανελλαδικά και εκτός από τους καπνεργάτες συμμετείχαν και πολλοί άλλοι επαγγελματικοί κλάδοι που διεκδικούσαν μεταρρύθμιση ανάλογων αιτημάτων. Ο τότε πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς, αρχικά δεν αντιλήφθηκε την έκταση που είχε πάρει το απεργιακό κίνημα στη Θεσσαλονίκη. Εντούτοις, μετά την παράλυση ολόκληρης της χώρας εξαιτίας των απεργιακών κινημάτων προέβη σε μια σειρά μέτρων. Αρχικά υπογράφθηκε συμφωνία που αφορούσε μισθοδοτικές μεταρρυθμίσεις. Με τη συγκατάθεση των καπνεμπόρων κατοχυρώθηκε το ύψος του κατώτατου ημερομισθίου στις 100 δραχμές, αλλά για όλα τα άλλα αιτήματα των καπνεργατών δεν δόθηκε καμία λύση. Μετά το τέλος της απεργίας η ΓΣΣΕ αντέδρασε έντονα στις απορρίψεις των αιτημάτων του καπνεργατικού κόσμου από την κυβέρνηση και κήρυξε νέα απεργία η οποία δεν είχε μεγάλη διάρκεια. Λίγο καιρό αργότερα ο Μεταξάς, τον Αύγουστο του 1936, έβαλε τέλος στα απεργιακά κινήματα με την επιβολή της δικτατορίας.

Οι μαζικές μαχητικές και διεκδικητικές κινητοποιήσεις των καπνεργατών της Δράμας αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες που διαμόρφωσαν την έντονη πολιτικοποίηση-ριζοσπαστικοποίηση της εργατικής τάξης στην περιοχή. Η ριζοσπαστικοποίηση των Δραμινών και η στροφή τους προς την Αριστερά, εκφράστηκε τόσο σε εκλογικό επίπεδο κατά τη δεκαετία του 1930 όσο και σε αντιστασιακό επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του 1940. Συγκεκριμένα, στις εκλογές του 1933, του 1935 (αποχή των βενιζελικών κομμάτων) αλλά και του 1936 το ΚΚΕ και οι σύμμαχοί του (Ενιαίο Μέτωπο Εργατών και Αγροτών, Παλλαϊκό Μέτωπο) ψηφίστηκαν μαζικά από τους Δραμινούς, προφανώς κυρίως από τους καπνεργάτες,

και κέρδισαν βουλευτικές έδρες. Επίσης, μετά την κατάληψη της Δράμας και της περιοχής της από τους Βουλγάρους τον Απρίλιο του 1941, εκδηλώθηκε η Εξέγερση της Δράμας, το πρώτο στην Ελλάδα και το δεύτερο στην Ευρώπη οργανωμένο αντιστασιακό κίνημα κατά του φασιστικού Άξονα, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, στην οποία πρωταγωνίστησε η καπνεργατική τάξη της περιοχής. Εν κατακλείδι, η συμμετοχή και η δράση της καπνεργατικής τάξης στην Εξέγερση της Δράμας το 1941, είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας που η διερεύνησή του θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα για μια περαιτέρω έρευνα στο μέλλον.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΕΙΟ

Έκθεσις Απολογισμού του Ταμείου Ασφαλίσεως Καπνεργατών έτους 1929, Θεσσαλονίκη, 1930, Φ. 12/1930.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ:

Αθανασιάδης Θεόφιλος Δ., *Ημερολόγιον Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης 1931*, Νομός Δράμας.

Μεταξάς Ιωάννης, *Ημερολόγιο*, τ. Δ, Γκοβόστης, χ.χ., σ. 214.

ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ:

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Αθήνα, 1922, 1929, 1933.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ / ΤΥΠΟΣ:

Θάρρος, Δράμα, 1928, 1929, 1936.

Κήρυξ, Καβάλα, 1927.

Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 1936.

Πρωινά Νέα, Θεσσαλονίκη, 1936.

Ριζοσπάστης, Αθήνα, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1933, 1934, 1935.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Αλεξάτος Γιώργος, *Η εργατική τάξη στην Ελλάδα*, Κουκίδα, Αθήνα, 2015.

Αρβανιτάκη Μαργαρίτα, «Η δουλειά στα σωματεία: Το παράδειγμα και η πείρα από τον κλάδο των καπνεργατών», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του '36*, Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 13-14 Μαΐου), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σ. 107-120.

Γεωργιάδης Νικόλαος Θ., *Εκλογές και κόμματα στο Νομό Δράμας 1915-2015*, εκδόσεις Bookstars, Δράμα, 2017.

Γκίκας Αναστάσης Ι., *Ρήξη και ενσωμάτωση συμβολή στην Ιστορία του εργατικού-κομμουνιστικού κόμματος του Μεσοπολέμου*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2023.

Δαφνής Γρηγόριος, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμος Β΄, Ίκαρος, Αθήνα, 1974.

Δάγκας Αλέξανδρος, «Στις απαρχές του κομμουνισμού στην Ανατολική Μακεδονία: κοινωνικοί και πολιτιστικοί βίοι των αγροτών και εργατών», στο: Πατρωνίδου Δήμητρα - Χατζηβασιλείου Ευάνθης (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Συνάντησης, Η Δράμα κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο: ενσωμάτωση, δεύτερη κατοχή, ανασυγκρότηση, Δράμα 16-18 Νοεμβρίου 2018*, Δήμος Δράμας, Δράμα, 2020, σ. 347-360.

Ιωαννίδης Ιωάννης, *Το καπνικό στην Καβάλα*, Ιστορικό Αρχείο Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Δήμος Καβάλας,1998.

Κορνάρος Θέμος, *Θεσσαλονίκη 9-11 Μάη του 1936 (Οι αγώνες του λαού)*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2017.

Κωστής Κώστας, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*, Πατάκης, Αθήνα, 2022.

Λιάκος Αντώνης, *Εργασία και πολιτική στον Μεσοπόλεμο. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, Εμπορική Τράπεζα, Αθήνα, 1993.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1932-1936)*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 1994.

Λυμπερίδης Ζήσης , «Ο Μάης του '36 δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Τα γεγονότα- Ο ρόλος του ΚΚΕ. Συμπεράσματα-διδάγματα», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του '36*, Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 13-14 Μαΐου 2016), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σ. 47-69.

Μαΐλης Μάκης, «Το ιστορικό πλαίσιο που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα του Μάη 1936», στο: Κοινοβουλευτική Ομάδα ΚΚΕ Θεσσαλονίκης, *Οι εργατικοί-λαϊκοί αγώνες του Μάη του 1936*, Διημερίδα της ΚΟ του ΚΚΕ Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 13-14 Μαΐου 2016), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016, σ. 25-45.

Μπάκαλη Γεωργία, «Οι καπνεργάτες της Δράμας την περίοδο της καπνικής κρίσης και οι διεκδικητικοί αγώνες τους (1930-1936)», στο: Γεωργιάδης Θ. Νικόλαος -

Πατρωνίδου Δήμητρα (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά ς' Επιστημονικής Συνάντησης, η Δράμα της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 8-10 Νοεμβρίου 2013*, Δήμος Δράμας, Δράμα, 2017, σ. 455-464.

Πικρός Γιώργης, *Οι ρίζες του λαϊκού μας κινήματος 1912-1936*, τ. 3, Καρανάσης, Αθήνα, 1978.

Ριτζαλέος Βασίλης, «Η δημογραφική εξέλιξη της εβραϊκής κοινότητας Δράμας από τα μέσα του 19ου αι. μέχρι την καπνική κρίση του Μεσοπολέμου», στο: Φαράκλας Χρίστος Π. - Γεωργιάδης Θ. Νικόλαος (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και Πολιτισμός, πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 16-19 Μαΐου 2002*, Δήμος Δράμας, Δράμα, 2006, τ. Δ΄, σ. 281-307.

Σεφεριάδης Σεραφείμ, «Για την συγκρότηση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα (1870-1936): Μερικοί προβληματισμοί πάνω σ' ένα παλιό θέμα», στο: «*Πολιτική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης*», τ. 6, Θεμέλιο, Αθήνα, 1994.

Σταυρίδης Σταύρος Χ. – Γεωργιάδης Νικόλαος Θ., *Ιστορία του καπνεργατικού κινήματος Δράμας (1840-1940)*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας, Δράμα, 2009.

Τρακοσοπούλου-Τζήμου Κορνηλία, «Αρχές της βιομηχανίας στη Δράμα 1875-1930», στο: Φαράκλας Χρίστος Π. - Γεωργιάδης Θ. Νικόλαος (επιμ.), *Η Δράμα και η περιοχή της ιστορία και πολιτισμός, πρακτικά Γ΄ Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 21-24 Μαΐου 1998*, Δήμος Δράμας τ. Γ1, Δράμα, 2002, σ. 341-372.

Φουντανόπουλος Κώστας, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη 1908-1936*, Νεφέλη, Αθήνα, 2005.

Χαραλαμπόγλου Αθηνά, *80 χρόνια Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Δράμας*, εργατοϋπαλληλικό κέντρο Δράμας, Δράμα, 2019, σ. 15.

Χατζηδήμου Ιωάννης, *Σημειώσεις από την ιστορία του εργατικού μας κινήματος*, Αθήνα, 1990.